

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK
VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIŘÍ FÁREK, RADEK KHOL,
PETR KRATOCHVÍL, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 711 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačevoiny povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 2/2007 ROČNÍK XXXI

STR.

Světozor	2
Spojené státy v údolí rozhodnutí / -zz-	3
AMERIKA V MEZIČASE	
IDEOLOGIE A PRAGMATISMUS V AMERICKÉ POLITICE: OD MINIMÁLNÍHO STÁTU NAZPĚT K PŘEBUJELÉMU? / Miloš Calda	4
EKONOMIKA SPOJENÝCH STÁTŮ: OBDIVNÝ RESPEKT, ROZPAKY I OTAZNÍKY / Jiří Fárek	7
OD VIETNAMSKÉHO SYNDROMU K SYNDROMU IRÁCKÉMU? / Daniel Anýž	12
PŘÍŠTÍ STANICE: LISTOPAD 2008 / Jiřina Rybáčková	13
KAM S IRÁKEM? / Ondřej Dítých	16
VOLBY V USA: VYCHÝLILO SE KYVADLO DOLEVA? / Kryštof Kozák	18
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA	
JĚ – A MÁ BÝT – ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA PROAMERICKÁ? / Roman Joch	21
MEZI KONTINUITOU A NOVÝMI VÝZVAMI / Jiří Dienstbier	22
VZTAHY A PROBLÉMY	
BILANCE ANNANOVA PŘEDSEDNICTVÍ OSN / Veronika Bílková	24
PROCES VOLBY A JMENOVÁNÍ NOVÉHO GENERÁLNÍHO TAJEMNÍKA OSN / Petra Lustigová	26
LIBERALIZACE SVĚTOVÉHO OBCHODU NENÍ VŠELÉK NA CHUDOBU V ROZVOJOVÝCH ZEMÍCH / Pavel Chmelař	29
ZEMĚMI SVĚTA	
TURKMENISTÁN PO NIJAZOVVI. POSUN OD TOTALITNÍHO IDEÁLU? / Slavomír Horák	32
PARLAMENTNÍ VOLBY V NIZOZEMSKU: PROMARNĚNÁ ŠANCE LEVICE / Jaroslava Pošvářová	35
GENERÁL AUGUSTO PINOCHET A JEHO ROLE V CHILSKÝCH DĚJINÁCH / Jozef Špánik	37
VOLNÁ TRIBUNA	
SOMÁLSKÉ A SOUVISLOSTI NOVÉ POLITICKÉ KRIZE V AFRICKÉM ROHU / Mesfin Gedlu	39
MOTIVACE PROLIFERAČNÍHO ROZHODNUTÍ KLDR / Adam Strauch	41
RECENZE	
JADERNÉ ZBRANĚ: NEJVYŠŠÍ FORMA ZABIJENÍ / Michal Borůvka	43

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Pětileté výročí eura: skončí dominantní pozice amerického dolaru? ► Konvergenční kritéria společné evropské měny ► Euro: mýdlová opera britské politiky ► Skandinávské výhrady vůči společné evropské měně ► Pro a proti: zavedení eura v Česku ► Co dělat s evropskou ústavní smlouvou? ► Sankce jako mezinárodní nástroj politiky

1. – předsednictví Evropské unie se ujalo Němce. Prioritou kancléřky Angely Merkelové je oživení procesu ratifikace euroústavy.

1. – Bulharsko a Rumunsko se staly členy EU. Ve Slovinsku začalo platit euro.

1. – novým generálním tajemníkem OSN se stal Jihokorejec Pan Kim-mun.

2. – iránský prezident Mahmúd Ahmadínežád zopakoval, že Teherán bude pokračovat v realizaci svých jaderných plánů. Rezoluce uvalující na Írán sankce kvůli jeho nukleárním ambicím je podle prezidenta „neplatná“.

2. – španělský ministr bezpečnosti Alfredo Pérez prohlásil, že mírový proces v Baskicku, který začal před devíti měsíci, skončil. Důvodem je atentát na madridském letišti 30. prosince, který spáchali baskičtí separatisté.

4. – předsedkyně Sněmovny reprezentantů Kongresu USA se stala demokratka Nancy Pelosiová. Zastává tak třetí nejvyšší post ve Spojených státech.

5. – nově jmenovaný varšavský arcibiskup Stanislaw Wielgus pod tlakem církevní komunity přiznal styky s komunistickou tajnou policií a na úřad rezignoval.

5. – zveřejněno, že šéf amerických tajných služeb John Negroponte odstoupuje. Má se stát náměstkem ministryně zahraničí.

7. – britský list Sunday Times zveřejnil, že Izrael prý má vypracovány tajné plány útoku na iránské zařízení k obohacování uranu. Ke zničení údajně chce izraelské letectvo použít i taktické jaderné zbraně. Izrael zprávu dementoval.

7. – demokratické vedení Sněmovny reprezentantů odmítlo plán prezidenta George W. Bushe na vyslání dalších více než 20 000 vojáků do Íráku.

8. – Rusko uzavřelo ropovod Družba kvůli sporům o tranzit přes území Běloruska. Moskva obvinila Minsk, že ropu z potrubí nechává negativně odčerpávat.

8. – Maročan Munír Mutasádík, který byl v Německu usvědčen ze

spoluúčasti na teroristických útocích v USA 11. září 2001, dostal trest 15 let vězení.

8. – rakouští sociální demokraté a lidovci se dohodli na vytvoření společné vlády. Novým kancléřem se stane sociální demokrat Alfred Gusenbauer. Vnitro, zahraničí a finance připadnou lidové straně. Strany se dohodly na zmírnění podmínek pro placení školného na vysokých školách a na snížení aktivního volebního práva z 18 na 16 let.

9. – baskická separatistická organizace ETA se přiznala k teroristickým útokům na madridském letišti Barajas z 30. prosince minulého roku, při němž zahynuli dva lidé.

9. – americký prezident George W. Bush oznámil v Kongresu, že hodlá vyslat do Íráku dalších více než 20 000 vojáků.

10. – Rusko a Bělorusko nalezy východisko z krize kolem tranzitu ropy a ropovod Družba byl opět otevřen. Bělorusko musí odběratelům ve střední Evropě nahradit to množství ropy, které předtím odčerpalo.

10. – Evropská komise představila novou energetickou politiku. Ta má omezit spotřebu energie a zajistit EU energetickou soběstačnost. Evropská energetika by měla být stále více závislá na obnovitelných zdrojích. Od roku 2020 by měly pětinu energie vyrábět alternativní zdroje.

12. – Polská katolická církev na mimořádném sněmu rozhodla o ustanovení zvláštní komise, která přezkoumá minulost všech biskupů z hlediska jejich spolupráce s komunistickou tajnou službou.

11. – Sněmovna reprezentantů Kongresu USA schválila zákon rozšiřující federální financování výzkumu kmenových buněk, který loni vetoval prezident Bush.

12. – britský premiér Tony Blair v projevu k hlavní linii britské vojenské strategie prohlásil, že jeho země by měla i nadále ovlivňovat vývoj ve světě nejen mírovými misemi, ale i vojenskými operacemi.

14. – americká ministryně zahraničí Condoleezza Riceová zahájila misi po Blízkém východě. Vedle jednání s představiteli palestinské samosprávy navštívila také Egypt,

Saúdskou Arábii a Kuvajt, jejichž představitel přesvědčovala o nutnosti podpořit novou strategii USA v Íráku.

14. – iránský prezident Mahmúd Ahmadínežád při návštěvě Venezuely podepsal s prezidentem Hugem Chávezem 11 nových dvoustranných dohod. Prezidenti si slíbili, že budou usilovat o zvýšení cen ropy.

14. – francouzský vládnoucí Svaz pro lidové hnutí zvolil kandidátem na post prezidenta svého předsedu a současného ministra vnitra Nicolase Sarkozyho.

15. – nevlastní bratr bývalého iráckého diktátora Saddáma Husajna Barzán Tikrití a soudce Avád Ahmand Bandara byli popraveni za podíl na masakru v Dudžailu.

15. – v Rusku začal platit nový zákon o cizincích, který omezuje počet zahraničních uchazečů o práci a uvaluje vysoké pokuty za nelegálně zaměstnané.

15. – v Londýně začal soud se šesti britskými muslimy afrického původu obviněnými z pokusu o pumový útok v londýnské hromadné dopravě v červenci 2005.

15. – se konala inaugurace nového ekvádorského prezidenta Rafaela Correa, který je vnímán jako přívrženec venezuelského prezidenta Huga Cháveze.

15. – irština byla zavedena jako oficiální jazyk Evropské unie.

16. – novým předsedou Evropského parlamentu se stal německý konzervativce Hans-Gert Pötering (61).

17. – zveřejněno, že Rusko dodalo Íránu 29 protiletadlových střel.

18. – bavorský premiér Edmund Stoiber oznámil, že se 30. září vzdá postu zemského premiéra i postu šéfa Křesťanskosociální unie.

18. – bylo zveřejněno, že Čína provedla svůj první protidružicový test. Je nyní schopna sestřelit špiónážní satelity jiných zemí.

20. – předčasné parlamentní volby v Srbsku vyhrála se ziskem 28,3 procenta hlasů Srbská radikální strana Tomislava Nikoliče, jejíž zakladatel Vojslav Šešelj je vězněný v Haagu. Na dalších místech se umístily Demokratická strana prezidenta Borise Tadiće s 22,6 procenta a Demokratická strana Srbska dosavadního premiéra Vojslava

Koštunici, která obdržela 16,3 procenta hlasů. Radikálové se vzdali nároků na vládu, protože by nedokázali sestavit kabinet.

22. – podle agentury AP chtějí USA zahájit formální jednání s Polskem o vybudování části své základny protiraketové obrany na jeho území.

23. – izraelské ministerstvo spravedlnosti rozhodlo, že prezident Moše Kacav bude obviněn za znásilnění a zneužívání moci.

24. – bylo oznámeno, že etiopské jednotky začínají opouštět somálské Mogadišo.

24. – Evropská komise přislíbila Libanonu dalších 400 milionů eur na obnovu země po válce s Izraelem.

25. – v Davosu zahájeno Světové ekonomické fórum. Zabývalo se mj. změnami klimatu.

26. – Izrael, Jordánsko a palestinská samospráva se dohodly na vytvoření společné hranice na západním břehu Jordánu.

28. – Valné shromáždění OSN přijalo rezoluci, která odmítá popírání holocaustu a podle níž není zlehčování tragédie slučitelné s členstvím v OSN. Teherán se od dokumentu distancoval.

29. – podle slov syna libyjského vůdce Muammara Kaddáfího nebude trest smrti nad pěti bulharskými zdravotními sestrami a palestinským lékařem vykonán. Zdravotníci byli odsouzeni za údajně zaměrné infikování libyjských dětí virem HIV.

30. – polský list Rzeczpospolita uvedl, že jednání USA o umístění raketové základny začnou v nejbližší době. Jedním z neoficiálních požadavků Polska je rozšíření amerického protiraketového systému Patriot, jež má Polsko chránit před raketami z Ruska či Běloruska.

30. – palestinský Fatah a Hamás uzavřely příměří. Šéf palestinské autonomie Mahmúd Abbás řekl, že Hamás musí být rozpuštěn, protože jeho existence odporuje ústavě.

31. – demonstranti vtrhli do ekvádorského parlamentu a rozehnali poslance. Požadovali na sněmovně vypsatí zvláštního referenda, podle jehož výsledků by pak vznikla nová ústava. Iniciátorem akce údajně prezident Rafael Correy.

vém prohlášení zavázala prosazovat „nulovou variantu“ ve věci jaderné elektrárny Temelín.

11. – prezident Václav Klaus odjel na třídní pracovní návštěvu Slovenska. Při setkání s prezidentem Ivanem Gašparovičem řekl, že vztahy mezi oběma zeměmi jsou velmi pozitivní a přátelské.

18. – Evropský soudní dvůr odsoudil Česko za to, že nezařadilo do svého právního systému zásady z roku 1993, které zahrnují volný pohyb lékařů, vzájemné uznávání diplomů a kvalifikací. Zahraniční lékaři jsou u nás znevýhodňováni.

21. – Spojené státy oficiálně požádaly o umístění radaru v České republice.

22. – generál ruských Kosmických vojsk Vladimir Popovkin oznámil, že v případě vzniku základny v Česku a v Polsku přijme Rusko

odpovídající opatření vojenského i politického charakteru. Ruští představitelé považují tyto základny za hrozbu pro svou zemi.

24. – projekt výstavby americké základny v ČR schválila Bezpečnostní rada států i prezident.

25. – prezident Václav Klaus a polský prezident Lech Kaczyński se při neformální večeři ve Varšavě shodli na tom, že euroústava v nynější podobě není použitelná.

26. – německá kancléřka Angela Merkelová jednala v Praze s nejvyššími českými představiteli o oži-

vení ratifikace ústavní smlouvy EU. Česká strana trvala na tom, že by měl vzniknout nový text, který by se zásadně lišil od nynější verze euroústavy a který by zabránil postupné unifikaci Evropy.

29. – předseda ústavního výboru Evropského parlamentu Jo Leinen prohlásil, že přetrvávající opozice prezidenta Klause vězene Česko do izolace. Jeho politika je zaměřena proti zájmům ČR a jejich občanů. Ministr zahraničí Karel Schwarzenberg Leinenovu kritiku označil za nešikovnou.

Spojené státy v údolí rozhodnutí

To, že se Spojené státy nacházejí na nejnižším bodu příprav voleb nového prezidenta, v době, kdy se zdá, že pozornost jejich občanů, a koneckonců i velké části ostatního světa, začíná být věnována více kandidátům na funkci amerického prezidenta než dosluhujícímu a pomalu za sebou dveře zavírajícímu druhému z rodu Bushů, je už více než zřejmé. Toto připomenutí na americkém politickém horizontu stále zřejmější reality, kterou každý politický komentátor neodolá připomenout, je ale přece jen trochu nepřesné.

Jako mnohokrát v minulosti, a v jiných souvislostech, toto konstatování spíše vypovídá o pohledu aktuálního pozorovatele než o Americe samotné. Politické dění na severoamerickém kontinentu, a vlastně i všude tam, kam dohlédnou zaměstnanci Státního departmentu a s ním spolupracujících agentur, je však mnohem složitější, nebo přesněji multikauzální a multiobjektivní, než se zdá jakkoli zaujatým a multidimenzionálním pozorovatelům.

Je přitom navíc také zvláštní, že je v České republice obtížné nebo jen velmi vzdáleně zaslechnout alespoň ozvěnu hlasů bezprostředních pozorovatelů americké politické reality z ČR, kteří s ní mají individuální, byť neprofesionální zkušenost. Ale dokonce i hlasy politických profesionálů nejsou natolik silné a svěží, aby dokázaly vyvrátit podezření, že často jde při posuzování politiky Spojených států o emocionálně zaujaté amerifiky, nebo naopak třeba o proevropsky monotematicky orientované amerifiky.

Není lepšího příkladu než více než měsíc okolo osy neporozumění vášnivě kroužící diskuse o radaru či vojenské základně v brdských lesích nebo ve vojenském, kdysi hrůzu vzbuzujícím prostoru Libavá (bývala tam v padesátých letech vojenská věznice, jejíž pouhé jméno nahánělo hrůzu hned několika generacím vojáků ČSLA). Jako by se totiž jednalo jen o jedinečný problém vztahů USA a České republiky, případně USA a NATO, nebo přesněji vztahu mezi evropskou (tj. regionální) a globální (americkou) bezpečností doktrínou a o rozsah zatím jen finančních obětí, které jsou stoupenci jedné nebo druhé koncepce ochotni přinést.

Soustředování se na ekonomické, sociální a politické souvislosti výstavby amerického radaru opomíjejí záležitosti podstatnější, za které bychom měli považovat, a to hned na prvním místě, jistě nepřímou participaci na nových technologiích (včetně a opět zejména těch informačních), ke kterým patří umět je alespoň pojmenovat, když už není možné je jakkoli zběsilou lisabonskou strategií nabýt.

Je samozřejmě až urážlivé, když se při obhajobě výstavby americké základny jakéhokoli typu argumentuje korejským nebo iránským jaderným potenciálem, když i ty zesměšňované babičky, které nebudou smět rozhodovat v referendu, vědí, že jde o území Ruské federace nebo Ukrajiny a o neméně strategický prostor rozvíjejícího se vojenského potenciálu ČLR. A stejně později je opomíjet, že jakékoli vojenské zařízení ve střední nebo východní Evropě bude mít zpravodajské a bezpečnostní krytí, které může ovlivnit i zdejší věci veřejné.

K vysvětlení tohoto problému, či jak se dnes po americky říká výzvy, je třeba argumentovat nikoli konzumními přínosy několika desítek vojenských osob a jejich vícečetného civilního zázemí, ale hlavně americkou politikou, její účinností nebo kritickým zkoumáním toho, co se ve Spojených státech děje. A třeba i porozu-

měním tomu, co by se tam dít nemělo, a toho, co se tam v neblížeší době dít bude.

Americká vojenská zařízení na našem území nebudou poutat občany České republiky na věky ke Kalifornii nebo Utahu, ale mohli bychom se prostřednictvím dohadování se o smyslu a účelu těchto zařízení dozvědět, co se třeba v těchto dvou státech federace děje. Pochopit, zda Američané jsou ještě příslušníky lidského rodu či nějakými Marfany, jak nás o tom denně přesvědčují hrůzně banální příběhy předváděné v českých audiovizuálních médiích.

Jestliže poslední prezidentská americká kampaň ukázala, že se dotýká i věcí veřejných v Evropě a u nás, pak stojí za to pokusit se mluvit i o té nadcházející, která se začíná blížit oně vzestupné trajektorii, kterou budeme mít možnost pozorovat v nadcházejících dvou letech. Je jen příznačně vřusující, že dnes na jejím začátku stojí i žena, poprvé v dějinách Spojených států, navíc tolerantní družka bývalého prezidenta-sukničkáře.

Když Marcia Davenportová popisovala před druhou světovou válkou osudy rodiny Scottů v Pittsburghu, v Údolí rozhodnutí, a postupně jejich příběhy ilustrovala obrazy evropských událostí té doby (a dokonce i děním v tehdejší Československu), říkalo se, že nejen americké umění, ale i politika a americký idealismus, se pohybují mezi dvěma limity, kterými jsou na jedné straně Starý zákon, a na straně druhé sociální příběhy Charlese Dickense. To dnes zní sice jako echo doby téměř protohistorické, ale neměli bychom zapomínat, že hledání mravních rozměrů vnitřní i zahraniční politiky je ve Spojených státech stále aktuální. Že je to bolestné, někdy opomíjené, někdy až upřílišněné, je sice také částí amerického snu o politické realitě, ale úsilí o étos politiky nelze Američanům, dokonce ani těm, kteří páchají zlo ve jménu dobra, upřít.

A tak je třeba připravit se na příští americké prezidentské volby, když už jsme tak trochu propásli volby do Kongresu, i u nás. Nikoli snad proto, že by se Američané za každou cenu chtěli dozvědět, co se o jejich politice v různých částech světa říká (i když i na to se čas od času ptají), ale zejména proto, abychom mohli porozumět všemu, co budou v nejbližších několika letech dělat.

Pro porozumění válce v Iráku nestačí jen sledovat noviny, projevy nejvyšších představitelů Spojených států, a dokonce ani studovat skepsi a stále silnější kritické výhrady radikálních kritiků Bushovy administrativy. Irácké fiasko nemůže zakrýt všeobecně sdílené obavy, že Spojené státy nedostaly povinnostem, které vyplývají z jejich výjimečného postavení ve světě, a toto poznání může být stejně traumatizující jako vojenská porážka ve Vietnamu v polovině sedmdesátých let 20. století. A naopak, může být i počátkem něčeho nového, co by mohlo zastihnout obdivovatele americké politiky, stejně jako její zapřísašlé kritiky, opět nepřipravené.

Ale jak se k takovému poznání dopracovat? Snad by stačilo uvědomit si, že českou politiku netvoří jen souboje českých politiků, ale že mnozí jejich voliči se již dávno přihlásili k sounáležitosti s americkou interpretací demokracie (podobně jako jejich zapomenutí předkové), že se ještě jednou podíváme na to, jaká ve skutečnosti je, a to nikoli na úrovni pokleslého žurnalistu, rozdíl mezi republikány a demokraty, kdo jsou ti objevující se kandidáti na nejvyšší funkci ve Spojených státech, koho reprezentují, kdo jim pomáhá v jejich účasti na politickém procesu, jak probíhá a jaká je povaha amerického politického diskursu.

Hloubka údolí, v němž se americká politika dnes nachází, je ovšem pouze symbolická. Politické hledání východiska z krize je vlastně tím, co vždy Spojené státy hnalo kupředu, a co jim mnohokrát vysloužilo pověst příkladu či vzoru chování pro všechny ostatní. Ale chceme-li porozumět nadcházejícím rozhodnutím, nestačí jen se otáčet hlavou nazpět, ale také pokusit se najít, co je před námi, stejně jako před Američany, kteří budou k své budoucnosti jistě citlivější. Ale to ještě neznamená, že by nás ta jejich neměla zajímat.

-zz-

zboril@iir.cz

Ideologie a pragmatismus v americké politice:

od minimálního státu nazpět k přebujelému?

Od příštích prezidentských voleb v USA nás dělí necelé dva roky. Prezidentská kampaň v roce 2008

bude – po dlouhé době – mimořádně zajímavá, ba dramatická, snad nejvíce od roku 1976, nebo ještě spíše od roku 1952! Naposledy na počátku padesátých let 20. století stáli proti sobě dva úplně noví kandidáti, kteří nepůsobili v předcházejících exekutivách ani jako prezidenti, ani jako viceprezidenti.

Dvaadvacátý dodatek k Ústavě Spojených států z roku 1951 omezil výkon prezidentského úřadu na dvě volební období, tj. na osm let. Je proto vyloučeno, aby se současný prezident George W. Bush mohl ucházet o třetí prezidentské období, a vyloučena, především ze zdravotních důvodů, je i případná kandidatura současného viceprezidenta Dicka Cheneyho (narozen v roce 1941), „harcovníka“ republikánských administrativ od dob prezidentů Nixona a Reagana. Z uvedených ústavních důvodů je mimo hru i bývalý prezident Clinton, a zatím (tj. v polovině ledna 2007) není ani pravděpodobné, že by se do hry vrátil viceprezident v letech 1993–2001 a nevýrazný kandidát Demokratické strany z roku 2000 Al Gore (i když i on dal najevo, že by mohl mít zájem). Vše tedy nasvědčuje, že v roce 2008 bude ring volný. I když se již rýsuje zhruba tucet možných kandidátů, na bližší analýzu ještě nenašel čas.

Dominance dvou ideologicky rozvolněných stran

Podívejme se raději na politické tradice Spojených států a na roli, jakou v nich hraje ideologie. Na rozdíl od situace ve většině evropských zemí v USA tradičně dominují dvě strany, Demokratická a Republikánská. Z nich se od roku 1853 rekrutují všichni američtí prezidenti; od prvních poválečných voleb v roce 1948 vládli demokraté 24 let (Truman, Kennedy, Johnson, Carter, Clinton), zatímco republikáni budou mít v roce 2008 za sebou 36 let v Bílém domě (prezidenti Eisenhower, Nixon, Reagan, G. H. W. Bush, G. W. Bush).

MILOŠ CALDA

V systému dvou stran se stává jen velmi zřídka, že by významnějších volebních výsledků dosáhla nějaká třetí strana. Naposledy v roce 1912 narušila výlučnost obou stran Progresivní strana, která skončila na druhém místě, ale jejímž kandidátem byl bývalý republikánský prezident Theodore Roosevelt. Tato anomálie vyplývala spíše z rozštěpení republikánů, které dopomohlo k vítězství demokratického kandidáta Woodrowa Wilsona.¹⁾

Je samozřejmé, že v americké liberálně demokratické společnosti existuje stejně široké názorové spektrum jako v evropských zemích.²⁾ Dominance dvou stran a většinový volební systém vedou k ideologické rozvolněnosti stran, které se sice do jisté míry musí opírat o svůj tradiční elektorát, ale které nemohou zvítězit, nepřikloní-li se k nim dostatečné množství „středových“ voličů. V třístamilionovém národě obývajícím obrovské území působí i různé tradice a preference, které musejí strany a jejich prezidentští kandidáti skloubit tak, aby nepřicházeli o hlasy. Strany proto většinou nebyvají ideologicky tak vyhraněné jako v Evropě. Často „kradou“ témata a politické návrhy menším, vyhraněnějším stranám, které v americkém politickém systému nemají šanci uspět. Potenciální voliči těchto menších stran z pragmatických důvodů volí „menší zlo“. To vysvětluje, proč se v USA výrazně neprosadila strana zelených, to je jednou z příčin, proč ve velké americké politice zůstávají na okraji zásadní „alternativy“, socialistická či fašistická.

V takovéto politické krajině to mají ideologie těžké. S konzistentní ideologií

ani s návrhy na „novou společnost“ nepřišel ani nejreformněji založený americký prezident Franklin Delano Roosevelt, který postupoval od případu k případu a který byl radikály důvodně osočován z příštípkaření, zatímco umírnění stoupenci reforem, například Karl Raimund Popper, jej právě za to chválili. V oné krajině zůstává volání po nějaké „důsledné“, „principiálně“ nebo „čisté“ levicové či pravocivé politice voláním bez ohlasu.

Dokladem jsou výsledky voleb. Historicky největšího úspěchu dosáhli američtí socialisté v roce 1920, kdy kandidát Americké socialistické strany Eugene Debs dosáhl necelých 914 tisíc hlasů z 26,8 milionů (3,4 procenta, 0 volitelů z 531) a skončil tak třetí (vítězný Warren Gamaliel Harding získal 16,1 milionu hlasů). Na opačné straně spektra se jen stěží hledá nějaká významnější paralela. Fašizujícím leaderem se v poválečném období snad mohl stát louisianský politik David Duke (nar. v roce 1950), který dosáhl v roce 1991 životního úspěchu v guvernerských volbách, v nichž se sice dostal do druhého kola, v němž ale prohrál, stejně jako ve všech ostatních volbách, jichž se kdy účastnil. Duke na sebe občas upozornil podporou zbytečků Ku Klux Klanu či účastí (a blábolivými výroky) na loňské „konferenci“ o holocaustu, která se konala v Íránu.

Ideologie zůstaly v pozadí nejen v politice, ale i v celé společnosti. Když sociolog a teoretik postindustriální společnosti Daniel Bell v roce 1960 uveřejnil svou knihu o konvergenci kapitalistického a komunistického systému, mohl dát své významné knize název „Konec ideologie“.

Slyšíme-li o ideologii v americké politice, měli bychom zbystřit pozornost a otázat se: Nejedná se jen o žurnalistickou nálepku? Nechtějí ti či oni politické či politologové jen obratně zaplnit mezeru na trhu? Nezapomínejme, že adjektiva „levicový“ (*left-wing*) a „pravocivý“ (*right-wing*), jimiž označujeme ideologické zakotvení v Evropě, mají v USA dosti odlišný, většinou pejorativní význam, že se místo nich užívají přídavná jména *liberal* a *conservative*. Lze sice konstatovat, že demokraté jsou spíše liberální (tj. středoleví) a republikáni spíše konzervativní (tj. středopraví), ale tyto rozdíly bychom neměli absolutizovat. Ideologicky se strany do jisté míry překrývají. Je to vidět i na konkrétních politických leaderech – někteří demokraté bývají konzervativnější než někteří republikáni. Toto tvrzení budou ovšem vy-

vracet skalní stoupenci jak demokratů, tak republikánů.

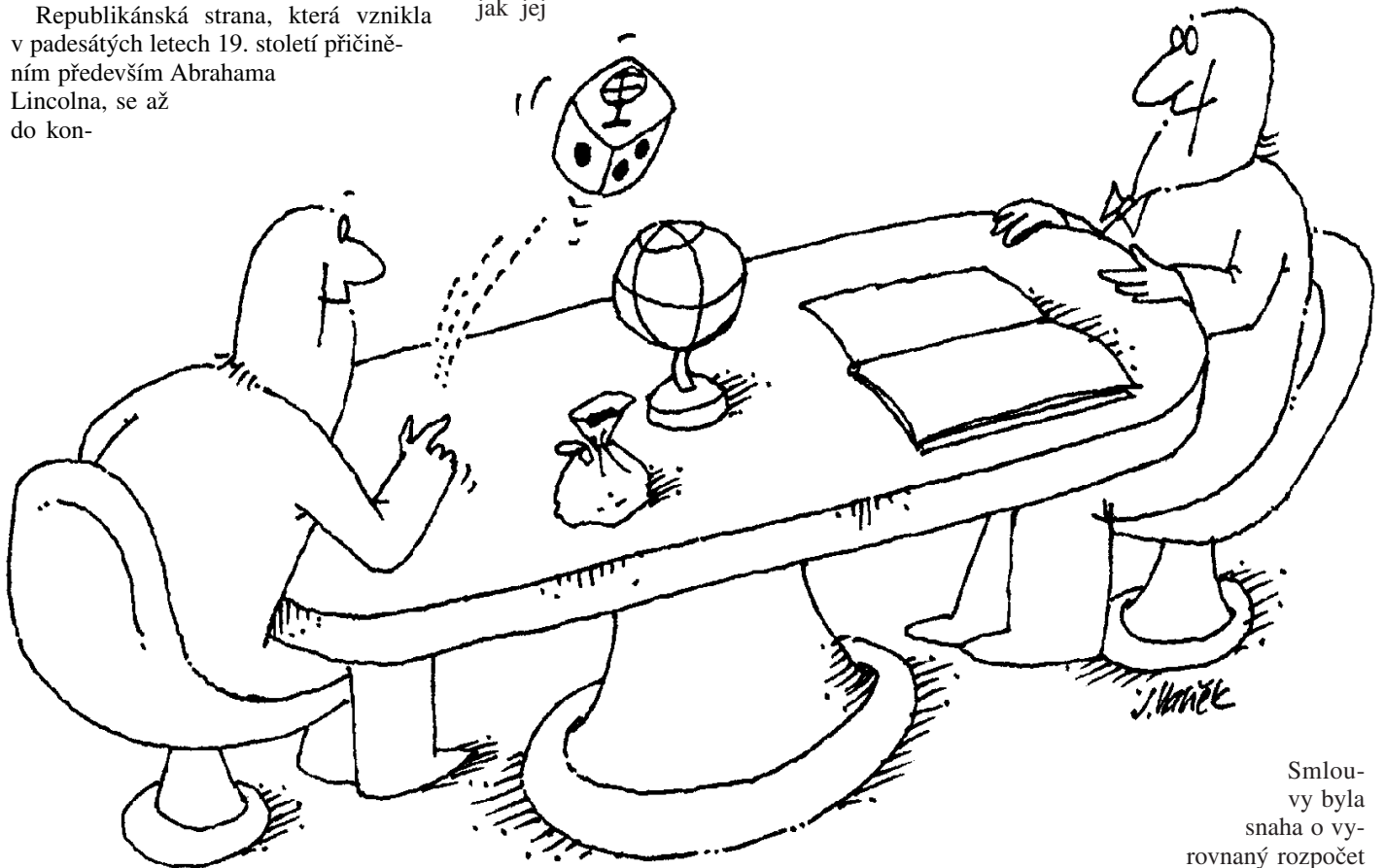
Americké voličské koalice

Navzdory volebnímu systému, v němž „vítěz bere vše“, existují v americké politice koalice. Například demokraté se ve 20. století několikrát museli opřít o koalici severních liberálů, jižanských segregationistů a byznysu. Toto lze konstatovat o demokratických prezidentech Woodrowu Wilsonovi, Franklinu Delano Rooseveltovi i Johnu Fitzgeraldu Kennedyovi. Ti všichni se ve věci desegregace chovali přepatrně.

Republikánská strana, která vznikla v padesátých letech 19. století přičiněním především Abrahama Lincolna, se až do kon-

delu se pokusili někteří konzervativně orientovaní republikáni již v šedesátých letech 20. století. Jmenovat zde můžeme neúspěšného prezidentského kandidáta z roku 1964 Barryho Goldwatera (1909–98) a jeho pokračovatele Ronalda Reagana, který na podporu Goldwaterovy kandidatury pronesl řeč nazvanou Schůzka s osudem (*Rendezvous with Destiny*), též nazývanou Čas volby (*A Time for Choosing*), v níž jméno tehdejšího kandidáta sice zmínil jen jednou, ale v níž snad nejkoncizněji formuloval své zásady:³⁾ vyvážený rozpočet, odmítnutí přebujelého sociálního státu, jak jej

v roce 1994 s „revolučním“ programem „Smlouva s Amerikou“ (*Contract with America*).⁵⁾ V tomto dokumentu republikáni mimo jiné slibují, že se postarají, aby neměl Kongres oproti běžným občanům žádná privilegia, aby byl snížen počet výborů, že ke zvýšení daní bude zapotřebí třípětinové většiny, a konečně že budou vždy budovat rozpočet od nuly, tj. že nebudou automaticky přejímat položky z minulého fiskálního roku (!). Tato politika navazovala na reaganovský – přinejmenším verbálně hlásaný – fiskální konzervatismus. Základním laděním

ce šedesátých let 20. století opírala především o část střední třídy a dělnictva v severních státech USA, o černošskou menšinu v jižních státech, a ovšem opět o byznys.

Politika v USA se daleko více než v Evropě opírá o osobnosti leaderů, o jejich vizuální image. V televizním věku schopnost sebeprezentace a „charisma“ politiků hraje bohužel větší roli než myšlenková koherence jejich programu.

Jaké místo může mít v této složité politické mapě ideologie? O vykročení z uvedeného pragmatisko-osobnostního mo-

praktikoval Lyndon Baines Johnson (v roce 1964 Goldwaterův sok), boj proti státním regulacím, subvencím, byrokracii, proti mrhání penězi daňových poplatníků, americký patriotismus, úcta k obyčejným lidem, podpora politiky síly vůči komunistickému světu. Z tohoto pojetí politiky vykrystalizoval princip *small government*, tedy minimalistické pojetí státu.

Republikán Newt Gingrich, předseda Sněmovny reprezentantů v letech 1995 až 1999,⁴⁾ dovedl svou stranu k vítězství ve volbách do Sněmovny reprezentantů

Smlouvy byla snaha o vyrovnaný rozpočet a měla znamenat konec liberálního pojetí „silné a mocné vlády“ (*big government liberalism*), které převládalo již od dob prezidenta Franklina Roosevelta a jeho programu státních zásahů Nový úděl (*New Deal*) a které nedokázal zcela pohřbit ani Ronald Reagan, zásadní protivník tohoto pojetí. Nezapomínejme, že Gingrichova „revoluce“ přišla v polovině prvního prezidentského období Billa Clintona, pragmaticky pružného prezidenta, který si obratně osvojil určitou část republikánské agendy. Během jediného roku se Kongresu ve spolupráci s ním podařilo snížit federální výdaje o téměř 14 miliard dolarů.

Spojeným státům se zejména ve druhém období Billa Clintona vskutku podařilo vyrovnat rozpočet, a dokonce i minimalizovat zadluženost státu. V roce 2000 byl zvolen 43. prezidentem USA George W. Bush, muž, který se spíše než jako obdivovatel reaganismu či thatcherismu vyhraňuje jako „soucitný konzervavec“. Mnozí autoři za jeho prezidentství konstatovali, že jeho vládu charakterizuje fiskální nestřídnost. Již v roce 2003 označil čelný americký komentátor Fred Barnes Bushovo pojetí za *big government conservatism* (lze přeložit jako „konzervatismus přebujelého státu“).⁶⁾

Bushovo vítězství – připomeňme si, že až do rozhodnutí Nejvyššího soudu USA bylo jeho vítězství sporné – se opíralo o spojenectví tradičních konzervativních voličů Republikánské strany, evangelikálních křesťanských fundamentalistů především z jižanských států a „etických konzervativců“. Ti poslední zmínění zastávají nábožensky motivované postoje – chtěli by delegalizovat interrupce, uznávají jen heterosexuální svazky, jsou proti jakékoli podobě eutanazie, chtěli by nahodit ústavní princip odvolání náboženství a státu. Jižanští křesťanští fundamentalisté se navíc jednoznačně projevují jako jestřábi v politice vůči Blízkému východu. Stejně jako věřící židé totiž považují Izrael za svou svatou zemi. Výsledky voleb konaných v listopadu 2006 naznačují, že americký elektorát posílením demokratů chtěl nejen vyjádřit svou nelibost nad osobností prezidenta, ale že chtěl zároveň oslabit fundamentalisty.

George W. Bush se již v prvním volebním období ideologicky i prakticky odpoutal od fiskálního konzervatismu a dal se cestou Lyndona B. Johnsona, který, jak známo, chtěl vybudovat „Velkou společnost, zaplácnutí problémů miliardami dolarů“. V živé paměti jsou první Bushovy reakce na hurikán Katrina (září 2005), kdy prezident nečekal na konkrétnější odhad výše škod a slíbil pomoc ve výši 250 miliard dolarů.

Návrat „velkého státu“

Federální rozpočet USA se skládá ze dvou hlavních, zhruba stejných částí: mandatorních výdajů (*mandatory outlays*) a nepovinných (*discretionary outlays*). Právě na růstu druhé skupiny výdajů lze sledovat, do jaké míry je stát za toho kterého prezidenta šetrný. Bohužel je nutno konstatovat, že USA za prezidenta G. W. Bushe (a k utrácení ochotného Kongresu) v letech 2001–2006 šetr-

né nejsou. Nepovinné výdaje v té době stouply o 35,8 procenta, zatímco za vlády prezidenta L. B. Johnsona o 25,2 procenta. Mohli bychom namítnout, že Bushova administrativa musela značně zvýšit výdaje na obranu (o 44,5 procenta). Ale tyto výdaje zvýšila i Reaganova administrativa (o 34,8 procenta). Zatímco nepovinné výdaje za Reagana klesly o 11,1 procenta, za Bushe stouply o 27,9 procenta.⁷⁾ Často se jedná o absurdní výdaje, jako jsou navrhované „most nikam“ v Ketchikanu na Aljašce, který má přijít na 312 milionů dolarů,⁸⁾ neprůstředné vesty pro policejní psy v Cincinnati či příspěvek ve výši 13,5 milionu dolarů na konferenci *World Toilet Summit* (překlad jejího názvu by byl asi zbytečný), která se konala loni v létě v Belfastu.

Zatímco si Bushova zahraniční politika (především válka proti terorismu) udržela podporu některých analytických ústavů, jako jsou American Enterprise Institute či The Heritage Foundation, nešetrnost a plýtvání veřejnými penězi – za které ovšem není odpovědný pouze prezident, ale ve stejné míře i Kongres, do ledna 2007 ovládaný republikány – jsou v očích reaganovských konzervativců i libertariánů (např. z Cato Institute) více než sporné. Ve vřavě způsobené teroristickými útoky i válkou proti terorismu mnohým unikl přechod k pojetí velkého státu, který se o potřebné – a ovšem i o ty, kteří se za potřebné jen vydávají – dokáže dobře postarat, ať to stojí co chce.

Miloš Calda (1943) je docentem na Katedře amerických studií IMS FSV UK v Praze. Je členem redakční rady MP.

cald@fsv.cuni.cz

¹⁾ Wilson je dosud jediným univerzitním profesorem, resp. intelektuálem, který se kdy stal americkým prezidentem.

²⁾ Odlišná je snad jediné slabost jak fašistických, tak socialistických proudů. O tomto více v Seymour Martin Lipset a Gary Marks, *It Did Not Happen Here*, 2000. Lipset, nestor amerických politologů a sociologů, zemřel 31. prosince 2006.

³⁾ Viz www.reaganfoundation.org/reagan/speeches/rendezvous.asp

⁴⁾ Gingrichovu kariéru ve vysoké politice přerušil jeho pád v roce 1998, který provázely skandální okolnosti.

⁵⁾ www.house.gov/house/Contract/CONTRACT.html

⁶⁾ Viz www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/003/017wgfhc.asp

⁷⁾ Údaje převzaty z www.reason.com/news/show/34112.html

⁸⁾ O tomto projektu viz www.taxpayer.net/Transportation/gravinabridge.htm

Spojené státy zaznamenaly v posledních dekádách 20. století nebývalý hospodářský rozmach a přesvědčivě demonstrovaly postavení nejmohutnějšího ekonomického centra. Na světovém obyvatelstvu se sice podílejí necelými pěti procenty (300 mil. v roce 2006), avšak více než jednou pětinou na globální produkci (cca 20 procent), více než jednou třetinou (36 procent) na zbrojních výdajích, a dokonce dvěma pětinaми na prostředcích celosvětově vynakládaných na vědu a výzkum.

Ekonomika USA prošla v druhé polovině minulého století obdobím solidního vzestupu v 50. a 60. letech, vystřídaném útlumem a stagflací v 70. letech, nástupem k oživení v první třetině 80. let a posléze dlouhou fází hospodářské prosperity v 90. letech. Výsledkem procesů dynamické hospodářské aktivity a zvyšování produktivity práce byla dosažená úroveň produkce na obyvatele (viz tabulka č. 1), výrazně převyšující srovnatelné ukazatele ostatních velkých ekonomik. Po vstupu do 21. století se však hospodářská situace jeví choulostivější a zavládla i určitá nejistota, pokud jde o předvídaní dalšího vývoje.

Od reaganomiky k „nové ekonomice“

Značný rozsah výrobních kapacit po druhé světové válce přispíval k orientaci hospodářské politiky na podněcování poptávky (vliv teorií J. M. Keynesa) fiskálními nástroji a rostoucími deficity státního rozpočtu. Tempa ekonomického růstu se vyvíjela pozitivně od průměrných 3,9 procenta v 50. letech ke 4,3 procenta v letech šedesátých. Úskalí spočívalo v poměrně malém tlaku na strukturální změny a v sílícím potenciálu inflace, k jejímuž výraznému vzednutí došlo v 70. letech při současném poklesu růstových temp a míry zaměstnanosti. Fenomén stagflace sehrál významnou roli v kritice keynesiánství a v následném obratu k neokonzervativní hospodářské politice.

Vývoj ekonomiky USA v 80. letech nesl výraznou pečeť pravicově orientované republikánské administrativy prezidenta Ronalda Reagana (1981–1988). Prosazoval se vliv revolučních změn vnesených **ekonomií strany nabídky** (*supply-side*) a restriktivně laděné peněžní politiky. K principům se řadily: deregulace ekonomiky, podnikatelská svoboda, volný trh a omezení redistribučních funkcí

Ekonomika USA: obdivný respekt, rozpaky i otazníky

státního rozpočtu. Významná byla redukce daňové zátěže, která spolupůsobila v transformaci amerického hospodářství na nejvýkonnější ve světě.¹⁾

V roce 1990 dolehla na Spojené státy krátkodobá recese, avšak v příštím roce byl obnoven ekonomický růst a následovala nejdelší konjunktura v druhé polovině 20. století. Po prezidentu Georgi Bushovi (1989–1992) přišla éra demokratů Billa Clintona (1993–2000) a s ní i určitá modifikace „reaganomiky“, založená na posílení pragmatických přístupů. Základní filosofie hospodářské politiky spočívala v akcentech na větší míru státního vlivu, aktivizaci redistribuční úlohy fiskální politiky, posílení progresivních změn v nabídkové sféře ekonomiky, aplikaci moderních technologií i v malém a střed-

ním podnikání, podporu vědy a výzkumu, přestavbu vzdělávacího a rekvalifikačního systému a celkový rozvoj lidského činitele a mobility pracovních sil.

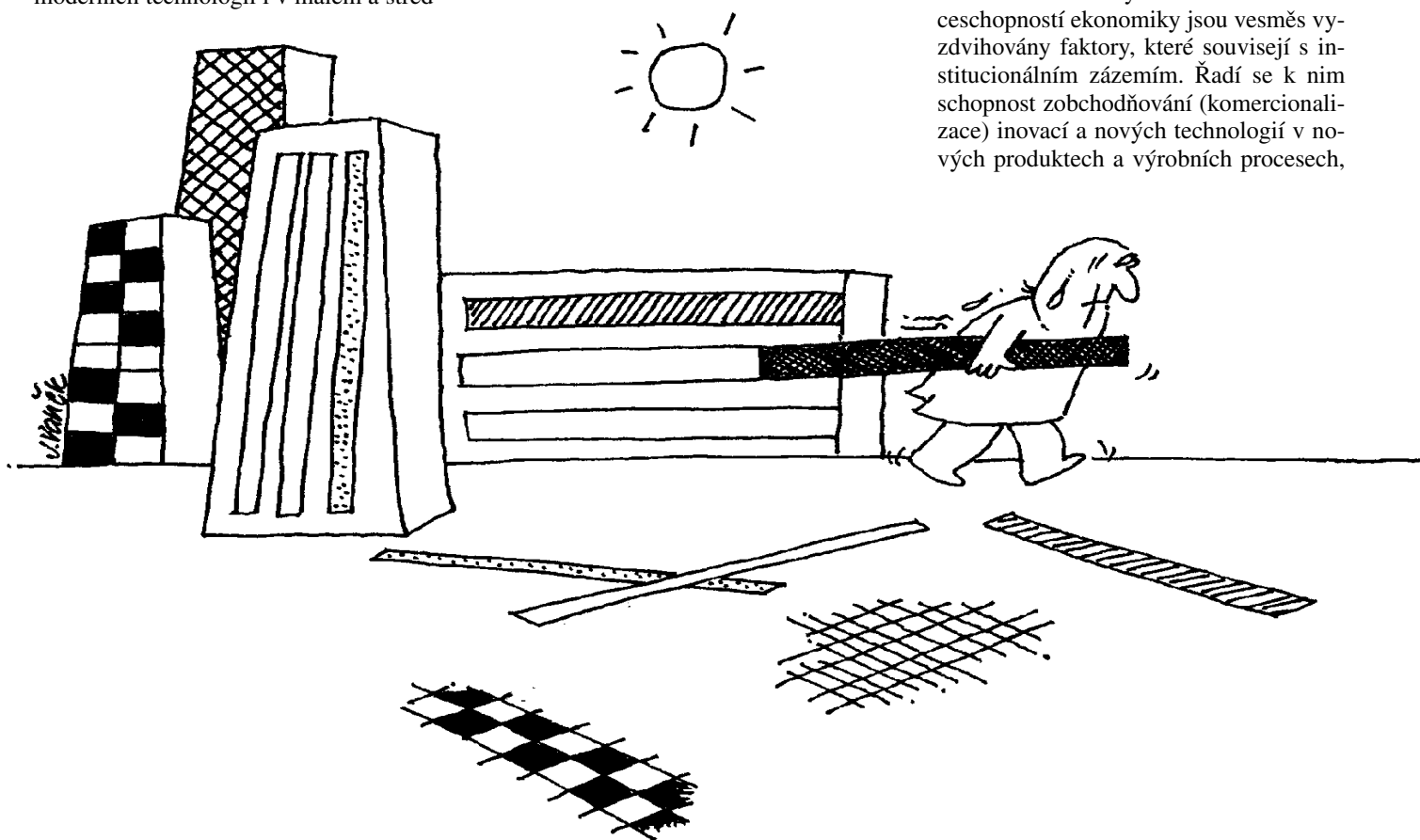
Pozitivními průvodními jevy makroekonomické povahy (viz tabulka č. 2) byly nízká inflace, malá míra nezaměstnanosti a setrvalý růst produktivity práce z 1,4 procenta ročního průměru let 1972–1995 na 2,5 procenta, v období 1995–2000. Pozoruhodným rysem hospodářského vývoje byla schopnost vytvářet stále další pracovní příležitosti, odolnost vůči krizovým otřesům ve světě, soustavný příliv kapitálu ze zahraničí a příznivý vývoj státního rozpočtu s přebytkem koncem dekády.

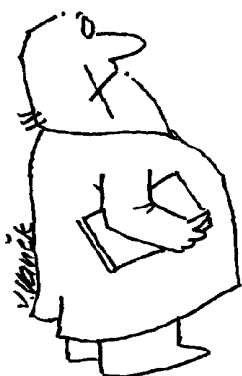
JIŘÍ FÁREK

V souvislosti s pozoruhodnými tempy produktivity práce a technologického pokroku v USA se zrodilo i označení nová ekonomika jako výraz snahy pojmenovat poměrně dlouhou fázi hospodářského vzestupu v 90. letech. Její klíčový aspekt je spatřován ve schopnosti rychle a účinně zavádět moderní technologie, využívat jejich potenciálu a zvyšovat efektivnost všech hospodářských aktivit, včetně firem „ekonomiky staré“. Do popředí vystupují jak investice do informačních a komunikačních technologií, tak flexibilita pracovních sil s pružnými přechody z dožívajících do vznikajících podniků a oborů.

Bez ohledu na diskuse o obsahu a relevantnosti kategorie nové ekonomiky lze formulovat poznatek, že v 90. letech se Spojené státy staly technologicky nejdynamičtější zemí při těsném propojení robustního tempa inovací s členitou sítí veřejných i soukromých institucí podporujících rapidní osvojování nových technologií v celém národním hospodářství. Například z padesáti největších světových firem podnikajících ve špičkových technologiích jich koncem dekády mělo 36 sídlo ve Spojených státech, devět v Japonsku a čtyři v Evropě. Rovněž tak podíl produkce IT na HDP v druhé polovině 90. let ve výši sedmi procent převyšoval obdobný ukazatel v Evropě, který činil přibližně čtyři procenta.²⁾

V souvislosti s výkonností a konkurenceschopností ekonomiky jsou vesměs vyzdvižovány faktory, které souvisejí s institucionálním zázemím. Řadí se k nim schopnost zobchodňování (komercionalizace) inovací a nových technologií v nových produktech a výrobních procesech,

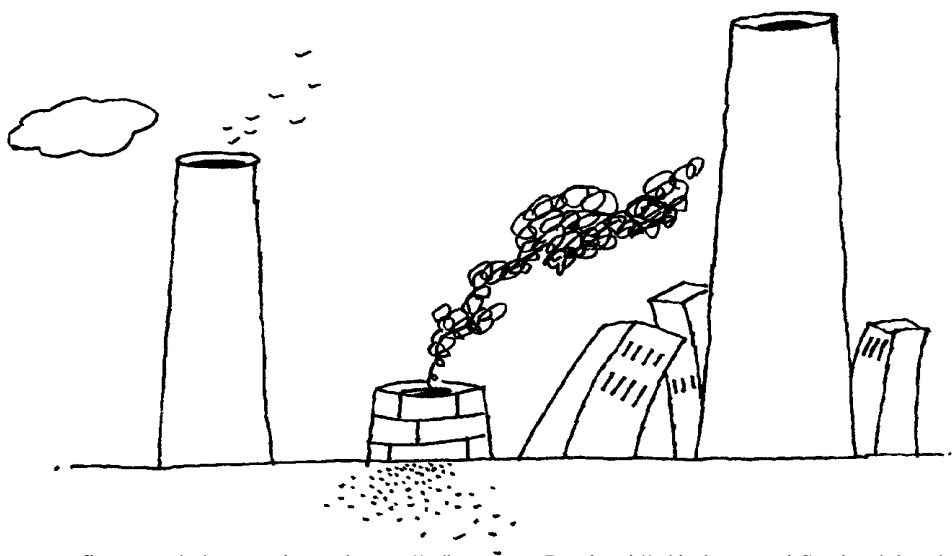

silná ochrana práv k duševnímu vlastnictví a deregulace klíčových sektorů infrastruktury, což přispělo k prolomení monopolů a k vytvoření kompetitivnějšího prostředí. Intenzivní konkurence i poměrně vžitý sklon k podstupování podnikatelského rizika pak tlačí firmy k permanentním inovacím, k efektivnosti a produktivitě. Spojené státy zjevně uspěly (a to i ve srovnání s EU) v následujících aspektech.

Za prvé, těsné sepětí základního a aplikovaného výzkumu, posilované úzkou spoluprací mezi akademickými centry a podnikatelskými subjekty, spolu s relativně vysokými výdaji na vědu, výzkum a vývoj. Ty v ročním průměru představují 2,7 procenta HDP (v Japonsku zhruba tři procenta a v Evropské unii necelá dvě procenta) a jsou každoročně zhruba o 130 mld. USD vyšší než v EU. Ve Spojených státech připadá 9 vědeckovýzkumných pracovníků na 1000 obyvatel, zatímco v Evropské unii pouhých 5,3. Za zmínku stojí i vlastnická práva univerzit k výsledkům federálně financovaného výzkumu, jakož i participace fakult na výzkumných aktivitách soukromého sektoru a možnost vlastnit patentová práva, která tvoří významný tok fondů do hlavních univerzit. O kvalitě vzdělávacího procesu nasvědčuje i poměrně vysoký objem investic na jednoho vysokoškolského studenta.

Za druhé, poměrně snadný přístup k tzv. rizikovému kapitálu (venture capital), který mohou získat kreativní firmy

na financování rozvoje a komerčního uplatnění nových nápadů, inovací a technologií. Objem těchto rizikových fondů vzrostl z 3,5 mld. USD v roce 1990 na 104 mld. v roce 2000.³⁾ Razantní vynořování stále nových firem je podporováno uvolněním administrativních bariér či průtahů. Studie OECD⁴⁾ z roku 2002 uvádí, že vstupní zaregistrování americké firmy trvalo v průměru sedm pracovních dnů, avšak ve Francii 66 a v Německu dokonce 90 dnů. V podnicích, které v USA přežijí, dojde během dvou let ke zdvojnásobení stavu zaměstnanců, zatímco u jejich evropských protějšků se počet pracovních míst zvětší jen o 10–20 procent.

Za třetí, značná flexibilita trhu práce rozšiřuje adaptační prostor podnikatelské sféry a přispěla k dynamické tvorbě nových pracovních příležitostí i k udržování nízké míry nezaměstnanosti. Vyšší využití pracovních zdrojů (a tudíž i kapitálu) podporuje ekonomický růst. K tomu dále přispívá široké zapojení obyvatelstva do pracovního procesu (72 procenta proti 64 procentům v EU) a více odpracovaného času. Průměrná délka odpracovaných týdnů v USA činí 46,2, zatímco v Německu 40,6, ve Francii 40,7, ve Velké Británii 40,8 a v Itálii 41,1.⁵⁾ V USA má či hledá zaměstnání 62 procenta osob ve věkové skupině 55–64 let, zatímco v zemích EU (15) je to pouze 45 procent.⁶⁾

Za čtvrté, harmonizovanější i liberálnější produktové, právní a pracovní standardy, podpírané jedním dominantním jazykem a jednou měnou. Zatímco nadnárodní korporace operující v různých regionech v USA vystačí například s jednou reklamní kampaní, jedním účetním standardem a s jedním oddělením právním, personálním, mzdovým apod., společnosti působící v evropských zemích to mají složitější, a tím i nákladnější.

Proti vnitřní jednotnosti Spojených států stojí větší evropská diverzifikovanost s poměrně silnými bariérami národních hranic, které lze stěží eliminovat zavedením společné měny (EUR) při existenci řadou faktorů oddělených ekonomik. Kromě toho menší průměrná hustota obyvatelstva v USA umožňuje expanzivnější stavební rozvoj, vyšší produktivitu staveb „na zelené louce“ a s tím související nižší náklady, včetně ekologických. Za zmínku rovněž stojí (ve srovnání s Evropskou unií) příznivější demografický vývoj v USA díky vyšší míře porodnosti a přistěhovalectví.

Nepředvídané události po vstupu do 21. století

Se vstupem do 21. století doznala ekonomika Spojených států trhliny a balancování na pokraji recese. Předcházelo tomu značné přeinvestování a hromadění zásob v sektoru vysokých technologií pod vidinou ziskového potenciálu a stálého růstu v odvětví IT, jakož i vznik „bubliny“ na akciovém trhu. Prudký růst cen aktiv přispěl k nadměrnému vypůjčování a následně i k zadlužování soukromého sektoru, především firem činných v internetové a telekomunikační infrastruktuře. V březnu 2001 došlo ke „splasknutí“ bubliny a k zahájení sestupné fáze ekonomické aktivity. Průvodními jevy byly propad burzovních indexů a destrukce akciového majetku v řádu přes pět bilionů USD.

Do celkového hospodářského poklesu zasáhly obavy z důsledků teroristického útoku na Světové obchodní centrum New York. Kromě přímých ztrát na životech a majetku, které podle MMF⁷⁾ představovaly sumu 21,4 mld. USD (z toho 16,2 mld. připadlo na stavby, zařízení a software a 5,2 mld. na ostatní pojišťovací náklady), měly řadu nepřímých do-

padů prostupujících ekonomiku různými převodními mechanismy. Přes krátkodobě destruktivní účinky na hospodářské dění nezabránilo tyto události přechodu k opětovnému oživení v roce 2002. Americká ekonomika se vzpamatovala rychleji, než se původně očekávalo, a objevily se příznaky dokonce razantnějšího vzestupu v USA než v ostatních velkých rozvinutých ekonomikách.

Ve srovnání s dřívějšími recesemi se v roce 2001 objevovaly určité odlišnosti. K nim patří pozoruhodně odolná spotřebitelská poptávka a jen nepatrné zvýšení míry nezaměstnanosti, která sice koncem roku dosáhla pěti procent, nicméně podstatně pod úroveň 10,8 procenta v období recese let 1981–1982. Za stabilizovanou úroveň celkové poptávky a maloobchodního obrátu stál růst cen nemovitostí a solidní vývoj reálných mezd v soukromém sektoru, jejichž průměrná výše stoupla v 90. letech zhruba o 14 procent oproti jenom 1,4 procenta v předcházející dekádě.⁸⁾

Pokles cen akciového trhu zasáhl zřejmě spíše institucionální investory než široké vrstvy obyvatelstva a ke stimulaci nákupů výrazně napomohlo účinné snižování úroků pod taktovkou šéfa Fedu (Federal Reserve Board – obdoba centrální banky) A. Greenspana. Jeho rychlé a razantní reakce, založené na promptním zhodnocení nebývalého toku informací jsou nezdědky vnímány jako mezník v historii monetární politiky.

Překonat se posléze podařilo i určité prvky nejistoty, pramenící ze slabosti či úzkých míst v soustavě účetních a auditorských standardů. Ty vyšly na světlo po kolapsu nejprve společnosti Enron (sedmá největší společnost v USA vyhlásila bankrot v prosinci 2001) a následně i dalších, což zvýšilo obavy, že finanční pozice mnoha firem by se rovněž mohla ukázat slabší, než se předpokládalo.

V zásadě šlo o to, že některé velké firmy (např. Enron, WorldCom a Global Crossing) dokázaly neutralizovat regulační dohled a účetní standardy. Převáděly z účetních knih pasiva na zvláštní „kreativně“ vytvořené subjekty (tzv. SPE – Special-purpose entities), jejichž smyslem bylo odstranit ze zraku investorů různé nepřijemnosti a položky snižující zisk. Kromě toho se rozmohly spekulace s manažerskými opčními kontrakty na akcie, které jejich vlastníci využívali dříve, než se účetní nepravosti provalily. K tomu posléze došlo a řada firem platila pokuty a musela překvalifikovat své zisky za několik posledních let.

Smutnou úlohu tehdy sehrála auditorská firma Arthur Andersen, jedna z největších i nejprestižnějších ve světě, která se dostala do konfliktu zájmů a napomáhala k manipulaci s účetními výkazy (nakonec byla zrušena). Odezva vládních a regulačních autorit byla promptní a výsledkem bylo přijetí zákona (Sarbanes-Oxley Act), který od července 2002 nově upravoval povinnosti statutárních orgánů společností, a zejména pravidla upravující činnost auditorských firem (například podnikům, jejichž účetnictví auditují, nesmějí nabízet jiné služby).

Podstatným faktorem opětovného ožívání dynamiky americké ekonomiky se jevila setrvalost důvěry podnikatelů i spotřebitelů, převaha pozitivního očekávání a poměrně dobrý stav finančního sektoru, který přestál krizovou situací bez zjevné úhony. Od roku 2002 byla již americká ekonomika venku z recese a prokazovala svou výkonnost. Obnovila se růstová dynamika investic do progresivních odvětví (informační technologie, biotechnologie a vojenské obory), zrychloval se ekonomický růst a pozoruhodně stoupla produktivita práce (v období 1995–2004 vykazovala průměrné roční tempo 2,5 procenta). Na přelomu první dekády se v USA prosazovaly faktory nasvědčující robustnímu ekonomickému růstu.

Problém deficitů a kurzu dolaru

Za příznivými trendy makroekonomických ukazatelů stojí ve Spojených státech solidní mikroekonomické základy. Ty jsou ukotvené v organizaci a strategiích korporací, v technologických dovednostech, v kvalitě manažerských kádrů, v infrastruktuře, v institucích a v širokém spektru regulačních praktik, které konstituují podnikatelské prostředí, v němž národní firmy soutěží. Technologicko-inovační základna s flexibilitou pracovních sil a důvěryhodným finančním i právním systémem vytvářejí potenciál prosperity a ekonomické životaschopnosti v rámci soudobého uspořádání vztahů v globalizovaném světovém hospodářství. Zvláště je vhodné podtrhnout vzdělanostní zázemí, neboť USA mají uznávanou výhodu v kvalitě špičkových univerzit a jsou stále jedničkou destinací pro zahraniční studenty, vstřebávající téměř 30 procent jejich celosvětového počtu.⁹⁾

Naproti tomu existují různá úskalí na cestě k dlouhodobé prosperitě, mezi nimiž kromě rozpočtových schodků figuru-

je (již tradičně) chronický deficit běžného účtu platební bilance, jehož roční výše setrvala stoupana za 413 mld. USD roku 2000 až na téměř 870 mld. očekávaných podle MMF v roce 2006, tzn. asi 6,6 procenta HDP.¹⁰⁾ Znamená to, že Spojené státy více dovezou, než vyvezou do zahraničí, takže rozdíl musejí krýt půjčkami a přílivem investičního kapitálu ze zahraničí.

Zatím byly tyto zdroje k dispozici a dolar si uchovával poměrně stálý kurz. Například v letech 1991–2001 přišlo na americký kapitálový trh o 2,3 bil. USD více, než odplynulo, a suma přímých zahraničních investic v USA se zvětšila o 1,3 bil. USD. Nechybějí ovšem hlasy poukazující na kritickou hladinu schodku a možnost vysychání toku kapitálu, což by mohlo vyvolat řetězovou reakci a ohrozit stabilitu dolaru.

Proti tomu stojí fakt, že dolar je stále hlavní světovou transakční měnou a držba likvidních dolarových aktiv neamerickými subjekty, ať již v úloze měnových rezerv či prostředku realizace nejrůznějších transakcí, rozšiřuje emisní možnosti Fedu a napomáhá k financování obchodních deficitů USA. Zbytek světa získává jednak tím, že dostává dolary, které potřebuje, a jednak tím, že Spojené státy používají emitované dolary k platbám za dovoz zboží a služeb a plní funkci jakéhosi motoru či hybné síly růstu globálního hospodářství. V tomto systému je zřejmě jen malá pravděpodobnost, že by schodek běžného účtu platební bilance USA vyvolal hromadný útek od dolaru, což by si potom vynucovalo razantní zvyšování úroků ve Spojených státech s nepříznivými dopady na světovou konjunkturu.

Nicméně riziko postupného znehodnocování dolaru existuje a převládající obraz americké ekonomiky má dnes dvě roviny. Na jedné straně silná a konkurenceschopná ekonomika, která je tahounem světového růstu, ale na druhé straně vytváří globální makroekonomickou nerovnováhu. Míra financování schodku běžného účtu ze zahraničních úspor a s tím spojená značná kumulace dolarových aktiv v rukou zahraničních rezidentů začíná být varovná. Řešení tohoto dilematu ekonomického růstu a makroekonomické rovnováhy bude zřejmě vyžadovat koordinované úsilí USA a dalších zemí. Určitý paradox lze spatřovat v tom, že zdrojem finančního krytí velkých a rostoucích deficitů se stával odliv kapitálu z rozvojových i tranzitivních ekonomik.

AMERIKA V MEZIČASE

Tabulka 1 Vybrané velké ekonomiky: průměrná roční tempa růstu HDP na obyvatele a veličina HDP na obyvatele v USD *)

	1950–1973 v %	1973–1996 v %	1996–2000 v %	rok 2000 v USD
USA	2,4	1,6	2,7	33 886
Japonsko	8,0	2,5	1,2	25 796
Německo	5,0	1,8	1,7	24 931
Francie	4,0	1,5	2,4	24 032
Itálie	5,0	2,1	1,8	23 304
Velká Británie	2,5	1,6	2,5	23 197
Čína	2,1	5,4	8,3	3 953
Indie	1,6	2,9	6,1	2 403

Poznámka: *) HDP na obyvatele podle parity kupní síly v USD roku 2000.

Prameny: World Economic Outlook Supporting Studies. Washington: IMF, 2000 a WEO September 2002 The Global Competitiveness Report 2001–2002. Harvard University – World Economic Forum, Geneva 2002.

Tabulka 2 USA: vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů v období 1982–2006 (v %)

	průměr 1982–91	průměr 1992–01	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*
Růst HDP	2,9	3,3	3,7	0,8	1,6	2,5	3,9	3,2	3,4
Míra inflace (spotřeb. ceny)	3,7	2,7	3,4	2,8	1,6	2,3	2,7	3,4	3,6
Míra nezaměstnanosti	7,0	5,4	4,0	4,7	5,8	6,0	5,5	5,1	4,8

Poznámka: *) Odhad Mezinárodního měnového fondu.

Prameny: World Economic Outlook. Washington: IMF, October 2001, September 2002 a September 2006.

Americká ekonomika je díky nahromadění velkého objemu vládních dluhopisů (kryjí schodky zahraničněobchodní výměny) v držení zahraničních rezidentů (převážně centrálních bank) označována za dlužnickou. Přispívají k tomu údaje o zahraničních aktivech (pohledávkách) a pasivech (závazcích). Z nich vyplývá, že závazky zahraničním subjektům byly v roce 2004 o 2,4 bil. USD větší než pohledávky cizinců vůči subjektům v USA (viz tabulka č. 3). Jinými slovy – americká pasiva jsou o hodně větší než aktiva a stoupající deficit běžných účtů platební bilancí tento nepochybne či nerovnováhu zesilují.

S výše uvedenými údaji naproti tomu kontrastuje poměrně překvapivě zjištění,¹¹⁾ že ve stejném roce (2004) získaly

USA ze svých vnějších aktiv o 36 mld. USD více, než kolik zaplatily do zahraničí, včetně úroků a splátek obrovského vládního zadlužení. Z tohoto úhlu pohledu by mohly být dokonce považovány za zemi nikoli dlužnickou, nýbrž věřitelskou.

Pozoruhodný jev, že američtí rezidenti vydělávají na svém zahraničně finančním postavení více než cizinci ze svých pohledávek vůči USA, je předmětem zájmu, zejména pokud jde o teoreticko-praktické implikace. Vysvětlení není zrovna jednoduché a příčin může být i více. V zásadě lze uvažovat následující.

Za prvé, Spojené státy mají asi v zahraničí více majetkových hodnot, než je to v běžných statistických výkazech za-

chyceno. Za druhé, američtí podnikatelé investují v cizině podstatně výhodněji než zahraniční rezidenti v USA. Cizinci totiž drží vysoký objem vládních dluhopisů, jejichž výnosnost byla v poslední době poznamenána všeobecně nízkou úrovní úroků, zatímco američtí rezidenti se spíše soustřeďují na přímé zahraniční investice. Jejich ziskovost zase hodně závisí na stupni přejímaného podnikatelského rizika, na daňovém zatížení a na předávaném manažerském „know how“, což může podporovat relativně vysoké výnosy USA. Za třetí, svou úlohu měly zřejmě i pohyby měnových kurzů, hlavně pokles kurzu amerického dolaru v uplynulých třech letech.

Vzhledem k tomu, že přibližně 70 procent vnějších aktiv USA je denominováno v cizích měnách, pak znehodnocení USD má za následek vzestup dolarové hodnoty těchto aktiv a souvisejících výnosů. Spojené státy mají zjevnou výhodu v celosvětové roli USD, neboť prakticky veškerá zahraniční pasiva jsou vyjádřena v dolarech, jejichž depreciace hodnotu těchto pasiv nezvyšuje, i když naproti tomu snižuje hodnotu držby dolarových pohledávek ve vlastnictví cizozemců. Jinými slovy tím, že si Spojené státy vypůjčují výhradně ve své vlastní měně, usnadňují si krytí svých deficitů, avšak značnou míru rizika přenášejí na své věřitele.

Situace USA je choulostivá jak hloubkou deficitů, tak tlakem na USD, jehož déle trvající pokles by mohl vést zahraniční investory k nárokování vyšších výnosů z amerických aktiv (kompenzace ztrát), anebo k oslabení zájmu o dolarové držby. Setrvalé narůstající zahraničněobchodní a celková vnější nerovnováha USA budí rozpaky i obavy z globálních důsledků příliš odkládaného řešení. Eventualita jakéhosi spontánního „útěku“ od dolaru a neochota nadále financovat schodky Spojených států se až dosud jeví vzdálenou a stěží pravděpodobnou. V úvahu přicházejí dva možné scénáře, případně jejich kombinace.

Za prvé, pokračující pokles kurzu USD vůči ostatním měnám (EUR, JPY, GBP a RMB) než jenom necelých 10 procent v průběhu roku 2006. Znehodnocování měny představuje v podstatě zvyšování konkurenceschopnosti amerického zboží a služeb (například finančních, manažerských a právních) na světových trzích a zdražování dovozů ze zahraničí. Odvrácenou stranou je ovšem připravenost partnerských zemí posilovat své měny vůči dolaru a oslabovat potenciál exportu do USA. Pro řadu z nich je americký trh vý-

Tabulka 3 **USA: struktura zahraničních aktiv a pasiv v roce 2004**
(v mld. USD a v %)

	Aktiva USD	%	Pasiva USD	%
Přímé zahraniční investice	3 287	33	2 687	21
Nepřímé (portfolio) investice	2 520	25	2 071	17
Dluhopisy (dluhové instrumenty)	917	9	4 250	34
Ostatní investice^{*)}	3 059	31	3 507	28
Devizové rezervy	190	2	–	–
CELKEM	9 973	100	12 512	100

Poznámka: *) různé půjčky, depozita, obchodní úvěry.

Pramen: Finance and Development, Vol. 43, Number 1, March 2006.

znamným odbytištěm a „motorem“ hospodářského rozvoje.

Za druhé, dynamický ekonomický růst obchodních partnerů USA spjatý s posilováním důchodů a vnitřní spotřebitelské poptávky. Ta totiž následně podněcuje podnikatelskou aktivitu a současně i zájem o dovoz investičních statků ze zahraničí. K tomu již zřejmě dochází, neboť export výrobních prostředků ze Spojených států (telekomunikační zařízení, výpočetní technika, strojírenské výrobky, generátory a další) vzrostl v roce 2006 proti roku 2005 o cca 14 procent (mezitřetím ve stálých cenách k červenci 2006).¹²⁾

Odpovědnost za kumulaci setrvalé velkých deficitů běžného účtu platební bilance spočívá jak na straně Spojených států, tak i na zbytku světa, který se na jejich financování vcelku ochotně podílel. V mnoha zemích se dlouhodobě vytvářel převis úspor nad investicemi, představující potenciál poptávky po zahraničních aktivech. Jinak řečeno, velké asijské ekonomiky a země exportující ropu hospodařily s přebytkem úspor, které následně sloužily ke krytí platebních schodků USA. Jenom Čína má přebytek běžného účtu větší než sedm procent HDP, přestože je čistým příjemcem podstatných přílivů zahraničních investic, a navíc je strůjcem masivních intervencí s cílem udržet nízký kurz své měny.

Celkové hromadění mohutné sumy devizových rezerv u centrálních bank podporuje americký dolar a umožňuje krytí zahraničněobchodních deficitů Spojených států. Vykazovaný objem globálních měnových rezerv se zvětšil z dvou

bilionů USD roku 2001 až na 4,7 bil. v roce 2005, přičemž zhruba dvě třetiny tohoto objemu ve světě jsou v držení pouhých šesti zemí (Čína, Japonsko, Tchaj-wan, Jižní Korea, Rusko a Singapur). Samotná Čína nashromáždila na 1.000 mld. USD rezerv, z toho asi 70 procent přímo denominovaných v amerických dolarech.¹³⁾

Závěrečné poznámky

Z hlediska globální konjunktury se příznivě jeví skutečnost, že vedle kurzové adaptace se zjevně prosazuje i faktor poměrně rychlého zvyšování ekonomické úrovně v hlavních (především v asijských) hospodářských centrech, doprovázený růstem investičních výdajů místních i zahraničních firem. Údaje za roky 2004–2006 již ukazují na zlepšování obchodní bilance USA, respektive na vyrovnání míry růstu vývozu a dovozu, zatímco v předcházejících osmi letech rostly dovozy téměř třikrát rychleji.¹⁴⁾

V souhrnu lze říci, že poměrně dynamický růst USA nejen výraznějším útlumu či „tvdého přistání“. Míra nezaměstnanosti klesla v říjnu 2006 až na 4,4 procenta, tj. nejnižší úroveň od roku 2001, stoupaly reálné mzdy i odpracované hodiny.¹⁵⁾ Prognóza MMF uvádí pro rok 2007 očekávané tempo růstu HDP ve výši 2,9 procenta¹⁶⁾ a oproti řadě rozvinutých ekonomik mají USA rostoucí počet obyvatelstva. Situaci by případně mohly zkomplikovat hlavně vnější faktory geopolitické povahy (např. přerušování dodávek a výrazné zvýšení cen ropy).

Na vnitřní frontě jsou růstové perspektivy i nadále ovlivňovány hospodářskou

politikou republikánské administrativy prezidenta G. W. Bushe. V literatuře je sice připomínána určitá podobnost se strategickými přístupy Ronalda Reagana (například snižování daní), avšak současně jsou respektovány odlišnosti, které lze ve stručnosti vyjádřit tím, že vláda může aktivně sloužit i cílům konzervativní pravice. Klade přitom důraz na dostupnost informačních technologií, na vzdělávání a rekvalifikace, na zjednodušování daňového systému, na zodpovědné rodičovství a na osobní zodpovědnost. Kritikové někdy poznamenávají, že ne vždy lpí na deklarovaných principech, jako například odklon od zásad volného trhu v případě ochrany zájmů amerických farmářů a pěstitelů bavlny, anebo kovo zpracujícího (hlavně ocelářství) a těžebního průmyslu. Oceňováno je naopak úsilí o obnovu důvěry v národní instituce.

Jiří Fárek (1937) je profesorem na Technické univerzitě v Liberci. Je členem redakční rady MP.

¹⁾ Zatímco v roce 1980 činila horní sazba federální důchodové daně 70 % a daně ze zisku společností 48 %, koncem funkčního období prezidenta Reagana to již bylo sníženo u nejvyšší příjmové kategorie na 28 % a u daně ze zisku na 34 %. Současně došlo ke snížení inflace (ze 13 na méně než 4 %) a k vytvoření 19 mil. nových pracovních míst v letech 1982–1990. Posílena byla konkurenceschopnost i postavení USA ve světovém hospodářství, jakož i vojenská superiorita spojená s kolapsem komunistických režimů. Viz Mundell, R. A., *Lessons from International Financial Crises and Perspectives for the Future Global Financial Architecture*. In: *Perspectives*, 2001, č. 41, s. 31.

²⁾ *The Economist: Survey of the New Economy*. September 13, 2000, s. 34.

³⁾ *Business Week*, August 27, 2001, s. 43.

⁴⁾ *The Role of Policy and Institutions for Productivity and Firm Dynamics: Evidence from Micro and Industry Data*. OECD working paper 329, 2002 (*The Economist*, May 25, 2002, s. 82).

⁵⁾ *Time: America by the Numbers*, November 6, 2006, s. 32.

⁶⁾ *The Economist*, March 5, 2005, s. 73.

⁷⁾ *World Economic Outlook*. IMF, Washington, December 2001, s. 16.

⁸⁾ *Business Week*, April 1, 2002, s. 70.

⁹⁾ Například mezi dvaceti ve světě nejúspěšnějšími univerzitami vybranými podle řady kritérií (nositelé Nobelových cen, vědecké statě v respektovaných odborných časopisech apod.) – jich bylo uvedeno 17 ze Spojených států. Viz *The Economist: The battle for brainpower – A survey of talent*. October 7, 2006, s. 13.

¹⁰⁾ *Financial Times*, November 28, 2006, s. 11.

¹¹⁾ *The Economist*, January 21, 2006, s. 70.

¹²⁾ *Business Week*, September 25, 2006, s. 70.

¹³⁾ Na základě údajů MMF. Viz *Financial Times*, November 28, 2006, s. 11.

¹⁴⁾ *Financial Times*, December 6, 2006, s. 15.

¹⁵⁾ *The Economist*, November 11, 2006, s. 85.

¹⁶⁾ *World Economic Outlook*, IMF, Washington, September 2006.

Od vietnamského syndromu k syndromu iráckému?

DANIEL ANÝŽ

Když se poslední lednový víkend herečka Jane Fondová postavila ve Washingtonu za řečnický pultík na demonstraci proti válce v Iráku, bylo to, jako by se kolo dějin hýblo o více než třicet let zpět. „Je mi smutno, že stále musíme podnikat tyhle věci, že jsme se stále nepoučili z války ve Vietnamu,“ promlouvala devětašedesátiletá Fondová k tisícům demonstrantům, kteří přišli na prostranství pod Kapitol.

Ovšem už samotná přítomnost Jane Fondové, ikony hnutí proti válce ve Vietnamu, je jedním z důkazů, že nejen současné veřejné mínění, ale také akademická a politická obec jsou ve věci Iráku stále více pronásledováni vietnamskou zkušeností. V charakteru války, v počtu nasazených Američanů a vlastně ani v kontextu stavu americké společnosti, spolu Vietnam a Irák tolik společného nemají. Tím překryvem je ovšem rostoucí skepse k možnosti, že v Iráku lze vyhrát. Pokud se skepse ukáže jako oprávněná, má před sebou Amerika „irácký syndrom“. Tedy nechuť a nedůvěru k silovému angažmá Spojených států ve světě. Demokratizační tažení prezidenta George Bushe, inspirované „vyššími“ zahraničněpolitickými principy a ideály neokonzervativců, se obrátí v opak. Amerika se stáhne do sebe, podobně jako po Vietnamu.

Porážka ve Vietnamu vedla k izolacionismu

„Vietnamský syndrom“ tehdy posílil izolacionistické nálady ve společnosti i v Kongresu. A mnohé – od politologických analýz, přes průzkumy veřejného mínění až k sice špatně měřitelnému, ale pocitově uchopitelnému naladění společnosti – naznačuje, že Spojené státy si mohou tuhle kapitolu své historie zopakovat. Na politické scéně je Vietnam už zcela samozřejmě přítomen. Plán prezidenta George Bushe poslat do Iráku dalších 21 000 vojáků nazývají demokraté v evokaci Vietnamu „eskalací“. Senátor Joseph Biden mluví o tom, že se nechce dočkat chvíle, kdy „bude helikoptéra zachraňovat lidi ze střech v zelené zóně“ v Bagdádu. Obraz Saigona z dubna 1975 vyvstává před očima. Bidenův demokratický kolega John Kerry při kritice Bushova plánu zopakoval slova, která po návratu

z Vietnamu pronesl – v dubnu 1971 už jako člen skupiny Vietnamští veteráni proti válce – před zahraničním výborem Senátu. „Jak chcete někoho žádat, aby byl tím posledním, kdo umře kvůli omylu,“ zeptal se Kerry podruhé po takřka pětatřiceti letech.

Je pravda, že demokraté oživilí přízrak Vietnamu velmi rychle, senátor Edward Kennedy nazval Irák „Vietnamem George Bushe“ už v dubnu 2004. Po dalších třech letech války a po zveřejnění prezidentovy další strategie už asi nelze tvrdit, že vietnamské reminiscence jsou jen lacinou politickou hrou. Jasným výrazem nejistoty a skutečné obavy, zda se irácká politika George Bushe nezačala ubírat vietnamskou cestou, je změna v postoji republikánského senátora Johna Warnera. Senátor, někdejší vrchní velitel námořnictva a do minulého roku předseda armádního výboru, byl ve věci Iráku dlouho na straně Bílého domu. S novou Bushovou strategií ale jeho loajalita vypršela. „Senát nesouhlasí s plánem rozšířit naši účast o 21 500 sil a vyzývá prezidenta, aby zvážil všechny možnosti a alternativy,“ zní rezoluce, kterou Warner předložil. Možná ještě podstatnější než tento pro Bílý dům nezávazný akt je jeho zdůvodnění. „Lituji toho, že jsem se tehdy více nevyjadřoval,“ vrátil se Warner na konci ledna v rozhovoru pro deník Washington Post do doby vietnamské války. „Armádní velitelé přicházeli a říkali ‚pošlete dalších pět nebo deset tisíc‘. Měsíc po měsíci. Dalších deset nebo patnáct tisíc. Zvyšovali jsme počty. Nefungovalo to. Něco takového prostě nezapomenete.“

Obdobně jako nezapomněl senátor John Warner, mají i politologové a americká média dobrou paměť, k čemuž jim pomáhají archivy a dlouhodobé a opakované

výzkumy veřejného mínění. Brzy se tak začaly srovnávat aktuální názory veřejnosti s tím, jak lidé vnímali Vietnam. Řada analýz došla k závěru, že trpělivost Američanů s válkou v Iráku vyprchává ještě mnohem rychleji, než tomu bylo v případě Vietnamu. Například na začátku roku 2005, kdy v Iráku padlo 1500 amerických vojáků, už většina Američanů mínila, že irácké tažení bylo chybou. V procentním rozložení nesouhlasu a tolerance to v té chvíli odpovídal stavu z roku 1968, kdy ovšem americké ztráty ve Vietnamu už dosahovaly číselce 20 000. S postupem iráckého konfliktu je tento rozdíl v akceleraci nesouhlasu veřejnosti s válkou ještě zřetelnější. Na konci minulého roku, kdy v Iráku padlo dohromady 3000 Američanů, se propad v hodnocení situace v Iráku (přes 70 procent lidí hodnotilo vývoj negativně) rovnal náladě americké veřejnosti z konce vietnamské války, kdy počet padlých překročil 50 000. Jasným výrazem postoje Američanů k iráckému konfliktu pak byly listopadové volby do Kongresu. Nešlo v nich jen o Irák, ale válka největší vahou přispěla k pocitu, že „čeho je moc, toho je příliš“, a k rozhodnutí voličů předat moc demokratům.

Podpora válce nezávisí pouze na počtu obětí

Řada politologů, jako například John Mueller, profesor politických věd z Ohio State University, upozorňuje, že v případě Iráku se do nesouhlasu s válkou mnohem rychleji a intenzivněji promítá jiné negativní měřítko, než je počet amerických obětí. „Podle některých analytiků závisí podpora války spíše na možnosti úspěchu než na počtech obětí. Američany tolik nezajímají oběti, pokud z konfliktu vycházejí vítězně,“ napsal John Mueller v časopise Foreign Affairs, v prosinci 2005. Z logiky tohoto argumentu vyplývá, že Američané přestali věřit, mnohem rychleji než ve Vietnamu, že v Iráku lze zvítězit.

Což podle Johna Muellera a řady ostatních není tak překvapivé, pokud si uvědomíme, jak se proměnily deklarované cíle amerického zásahu proti Iráku. Z odstranění bezprostřední vážné hrozby v podobě zbraní hromadného ničení a ze zpřetrhání domnělé sítě mezi Saddámem Husajnem a al-Káídou, se stala demokratizační mise nejen ve vztahu k Iráku, ale po celé oblasti Blízkého východu. To sice bylo širší panoramatické pozadí úderu na Bagdád, s nímž se neokonzervativci kolem prezidenta netajili, ale americké veřejnosti byla válka jednoznačně „prodána“ jako akutně nutná obrana bezpečnosti

Příští stanice: listopad 2008

USA. Teprve následně, když se nenašel jaderný arzenál, začal prezident Bush veřejně akcentovat demokratizační agendu. Robert K. Brigham k tomu ve své knize *Je Irák další Vietnam?*, vydané vloni na podzim, dodává, že tak jako prezident Lyndon Johnson varoval v polovině 60. let před „domino efektem“, kterým by mohla přeskóčit komunistická jiskra z Vietnamu do dalších zemí regionu, varuje teď prezident Bush před možností, že sektářské násilí z Iráku zachvátí celou okolní oblast. Což je téma, kterému se George Bush věnoval i ve své letošní Zprávě o stavu Unie. Podle Johna Muellera, jak argumentuje ve výše zmíněném článku, ale Američané pravděpodobně nebudou nakloněni těmto výzvám naslouchat. „Bez ohledu na to, jak válka v Iráku dopadne, pravděpodobný je „irácký syndrom“. Padne mu za oběť Bushova doktrína. Zvláště silně vzroste nedůvěra vůči unilaterálním akcím ke svržení režimů, které nepředstavují bezprostřední nebezpečí, a k tomu, že bychom měli násilně přinášet demokracii do jiných zemí,“ napsal Mueller.

Pouze pětina Američanů je pro šíření demokracie ve světě

S jeho předpovědí rezonují výsledky průzkumů. V únoru 2005, několik dní poté, co prezident Bush ve Zprávě o stavu Unie mluvil o šíření demokracie po Blízkém východě, si v šetření Gallupova ústavu jen necelá třetina Američanů myslela, že budování demokracie by mělo patřit k důležitým cílům zahraniční politiky USA. O rok později, v únoru 2006, v průzkumu pro Pew Institute už jen pětina dotázaných uvedla, že „podpora demokracie v jiných zemích“ by měla být mezi prioritami americké zahraniční politiky. Podle Pew Institute se americká veřejnost nyní přiklání k izolacionismu stejně silně, jako tomu bylo naposledy po Vietnamu v roce 1975 a po studené válce v roce 1995. V šetření z loňského prosince pak polovina veřejnosti uvedla, že Irák bude pro Ameriku dalším Vietnamem.

Vzhledem k tomu všemu si lze jen těžko představit, že by se situace v Iráku zlepšila tak dramaticky, aby se americká skepse nejen k této válce, ale k demokratizační zahraniční misi George Bushe vytratila. Takový obrat může přijít nejdříve až s novým prezidentem.

Daniel Anýž (1963) novinář, zpravodaj Hospodářských novin v USA.

daniel.anyz@gmail.com

Sledování americké politické scény bude příští dva roky napínavé. Vítězství demokratů v listopadu 2006 ovlivní vývoj především ve dvou směrech: zahraničněpoliticky je to válka v Iráku a vnitropoliticky jde o příštího amerického prezidenta. Další agenda je shrnuta v následné části.

JIŘINA RYBÁČKOVÁ

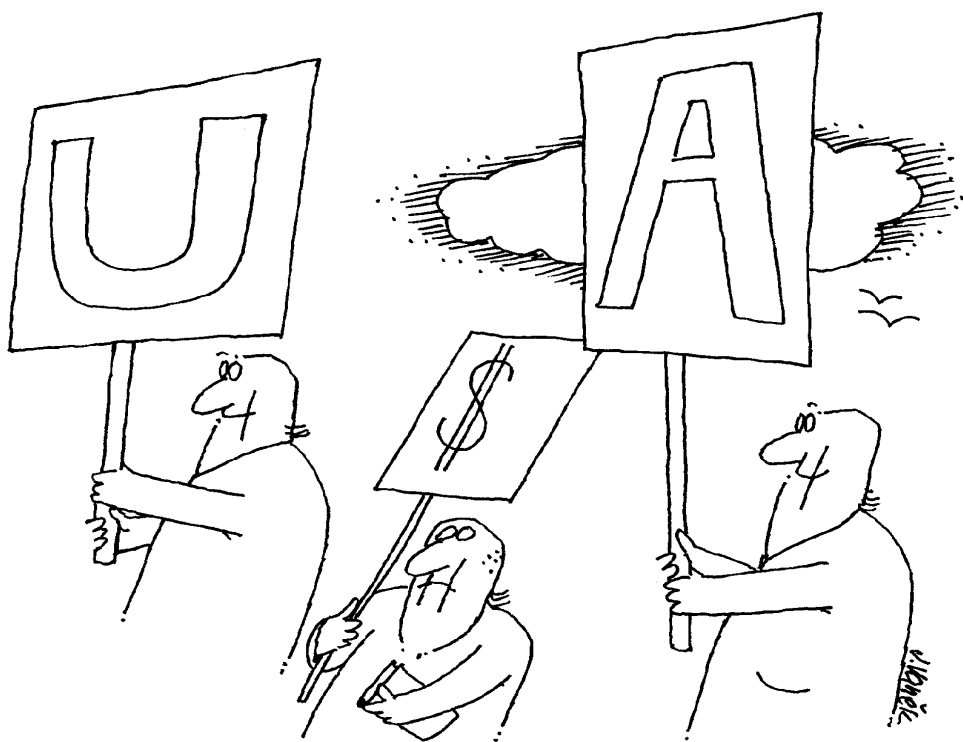
Válka v Iráku

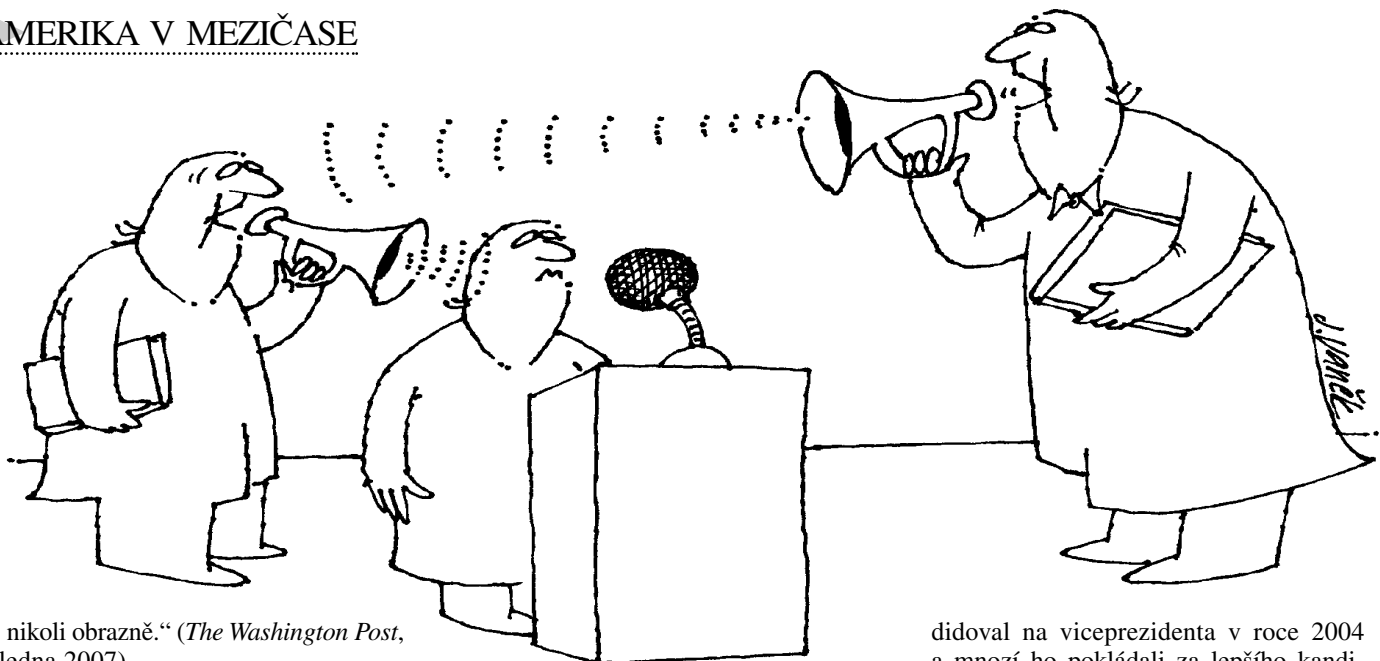
Významná televizní stanice NBC už začala používat pro násilí v Iráku termín „občanská válka“. V prosinci vydala dlouho očekávanou zprávu komise vedená republikánem James Bakerem a demokratem Lee Hamiltonem s dvěma hlavními doporučeními: zapojit do řešení irácké situace Sýrii a Írán a oznámit postupné stahování amerických vojáků. Prezident Bush však tato doporučení ignoroval a ve svém projevu o změně irácké strategie 10. ledna 2007 naopak oznámil, že počet vojáků v Iráku zvýší o víc než dalších 20 000. Jednání se Sýrií i Íránem odmítl Bílý dům implicitně.

Demokraté i řada republikánů prezidentovo rozhodnutí kritizují, ale nemohou mu zabránit. Kongres se pouze může pokusit omezit financování irácké kampaně, což je ovšem dlouhodobější proces,

který navíc nemá podporu ani u mnoha demokratů.

Obě strany (republikáni ještě více než demokraté) by se zoufale chtěly dostat z Iráku do roku 2008, ale realističtější se mi zdají názory, že žádné dramatické ukončení této akce není na obzoru. Už delší dobu se domnívám, že o definitivní vyřešení iráckého problému se bude muset postarat až příští prezident, a v tomto názoru mě utvrdil senátor Joseph Biden (viz níže), který 4. ledna 2007 prohlásil: „Dospěl jsem k předběžnému závěru, že významná část této vlády, možná včetně viceprezidenta, pokládá Irák za ztracený. Nejsou ale schopni vyrovnat se s tím, jak to zvorali. A já teď nevtipkuju. Takže ta nejlepší věc, co chtějí udělat, je zabránit totálnímu kolapsu, dokud jsou u moci, a pak to hodit na krk tomu, kdo přijde po nich – doslo-

va, nikoli obrazně.“ (*The Washington Post*, 5. ledna 2007)

Sněmovna (kde teď mají demokrate převahu 233 proti 202) se chystá zahájit sérii vyšetřování o vedení války, v nichž se bude zjišťovat, proč tento velkolepý podnik „budování demokracie na Blízkém východě“ tak hanebně troskotá. První slyšení před zahraničním výborem Senátu, kterému předsedá Joseph Biden, začalo už v lednu 2007. A tak ať už se v Mezopotámii děje cokoli, je jisté, že ve Washingtonu bude odedneška Irák jedním z hlavních témat, a prezident Bush se nemá na co těšit. Z krátkozrakosti, dysfunkčnosti, arogance a nekompetence dnes obviňují jeho administrativu i některé přední neokonzervativci.

Příští prezident USA

V roce 2007 se budou vybírat kandidáti pro prezidentské volby v roce 2008 a do prosince tohoto roku by mělo být jasné, kdo stane v čele dvou stranických pelotonů. V polovině ledna 2007 je v prezidentské hře asi tucet politiků. Ti nejdůležitější jsou následující:

Hillary Clintonová (Demokratická strana, 59 let). O Hillary jako možné první prezidentce USA se mluví už léta, ale já patřím spíš mezi skeptiky. Senátorka Clintonová si sice získala obecnou úctu a vážnost, i mezi mnoha republikány, a tisíce demokratů by se pro ni nadšeně angažovaly, ale významná část republikánů ji z hloubi duše nenávidí a je připravena rozpoutat proti ní nejsprostší kampaň, jakou jsme kdy viděli. Hillary by totiž musela překonávat dvě obrovská závaží: dědictví Billa Clintona (dodnes pro mnoho Američanů lhář a nečestný člověk) a to, že je žena. Představa ženy u kormidla Ameriky není už sice tak absurdní jako

před dvaceti lety, ale pořád je to ještě velké sousto. Senátorka Clintonová v roce 2002 podpořila válku v Iráku, čímž si proti sobě popudila demokratickou levici, nicméně před Vánoci 2006 řekla v jednom televizním rozhovoru: „Samozřejmě kdybychom tehdy byli věděli, co víme dnes, nedošlo by k hlasování a já bych jistě oním způsobem nehlasovala.“ K plánovanému zvýšení počtu vojáků se zatím nevyjádřila a formálně ještě prezidentskou kampaň nezahájila.

Barack Obama (Demokratická strana, 45 let). Charismatický senátor za stát Illinois narozený v Honolulu, syn Kešana a Kansasanky, absolvent Harvardovy univerzity, vynikající řečník. Žádné kaňky v minulosti nemá, ale je příliš mladý a nezkušený. To, že je napůl černoch, je sice ve vrcholné americké politice pořád ještě handicapem, ale asi menším než ženské pohlaví. Na politickém výsluní tu už přece léta jsou Colin Powell a Condoleezza Riceová, takže Amerika se pozvolna stává „barvoslepá“. Obama má větší podporu mezi bílými Američany než mezi černochy. V posledních měsících se rozběhla úplná Obamamanie, a někteří dokonce přirovnávají illinoisického senátora ke Kennedymu. Bushův plán poslat do Iráku víc vojáků Obama ostře kritizuje. Definitivně se ke své kandidatuře vyjádří do konce ledna.

Líbí se mi představa týmu Hillary Clintonové na prezidentku a Baracka Obamy na viceprezidenta, ale myslím, že to by se spíš hodilo jako námět hollywoodského scénáře.

John Edwards (Demokratická strana, 53 let). Senátor za Severní Karolínu, kan-

didoval na viceprezidenta v roce 2004 a mnozí ho pokládali za lepšího kandidáta, než byl John Kerry. Už dlouho vystupuje proti válce v Iráku a v minulých dnech velmi ostře kritizoval oznámené zvýšení počtu vojáků. Nechal se dokonce slyšet, že bude hlasovat pro blokování financí pro Irák. Edwards už svou kandidaturu formálně zahájil koncem prosince 2006. Zatím je trochu v pozadí, ale zdaleka není zanedbatelný.

Joe Biden (Demokratická strana, 64 let). Senátor za Delaware, vážený a zkušený politik, který už před časem přišel s plánem rozdělit Irák na tři části, šíitskou, sunnitskou a kurdskou. Má bohaté mezinárodní zkušenosti a od ledna 2007 je předsedou důležitého zahraničního výboru. Biden teprve ustaví „sondážní výbor“ na zjištění, zda má jeho kandidatura šanci. Řekla bych, že v tuto chvíli ta šance příliš velká není.

Al Gore (Demokratická strana, 58 let). Gore ušel v posledních letech velký kus cesty. Z poněkud koženého a nudného politika vyzrál a jeho velké životní téma – boj proti ničení životního prostředí, už začíná zajímat i širší americkou veřejnost. Jeho *Nepohodlná pravda* je jedním z nejuspěšnějších dokumentárních filmů poslední doby. Gore sice zatím neřekl, že se znovu pokusí o prezidentství, ale on a jeho tým také eventuální kandidatuře dosud nezabouchli dvířka definitivně. Pokud by vstoupil do kampaně, byl by to kandidát těžké váhy.

John McCain (Republikánská strana, 70 let). Největší eso republikánů, vietnamský veterán vězněný Vietcongem, senátor za Arizonu od roku 1987, který usiloval o republikánskou nominaci na prezidentského kandidáta v roce 2000. McCain patří mezi nejváženější americké politiky, ale

fundamentalistická pravice ho nemá ráda. Je ze všech možných kandidátů nejstarší, takže ho může zradit zdraví (měl třikrát problémy s rakovinou kůže). Jeho největší problém je však Irák – už dlouho prosazoval vyslání většího kontingentu vojáků, a senátor Edwards dokonce před několika dny označil Bushovo rozhodnutí za naplnění „McCainovy doktríny“. Pokud ale tento krok nepřinese během relativně krátké doby (tak do půl roku) viditelné zlepšení situace, bude McCainův sen o Bílém domě vážně ohrožen.

Rudy Giuliani (Republikánská strana, 62 let). Bývalý starosta New Yorku, dnes soukromý právník, který nezapomenutelně zazářil ve dnech po 11. září 2001 a který občas v popularitě předbíhá McCaina. Giuliani má s náboženskou pravíci ještě větší problémy než McCain, protože odmítá potraty ani legální homosexuální partnerství. Zatím formálně do kampaně nevstoupil, stále ještě sonduje situaci. Bushovo rozhodnutí posílit irácký kontingent podpořil.

Mitt Romney (Republikánská strana, 59 let). Úspěšný byznysmen, organizoval Olympijské hry v Salt Lake City v roce 2002, pak v letech 2002 až 2006 byl senátorem v Massachusetts. Dříve měl spíš liberální názory, v poslední době se přiklání ke konzervativním postojům, i když například jeho nesouhlas s potraty je stále ještě, z hlediska pravice, ne dost razantní. Romneyho největší handicap je zřejmě jeho mormonská víra. Je pozoruhodné, že zatímco teoreticky je drtivá většina Američanů ochotna hlasovat pro ženu nebo černocho na post prezidenta – pokud to bude výjimečně schopný kandidát – proti možnému mormonskému prezidentovi se v nedávném průzkumu vyslovilo 37 procent respondentů. Romney zatím vytvořil „sondážní výbor“.

Sam Brownback (Republikánská strana, 50 let). Tento senátor za Kansas vyhovuje nejvíc fundamentalistům – je to sociální konzervativce, který chce dokonce zavádět do škol vyučování „inteligentního designu“. S Bushovým plánem vyslat do Iráku další vojáky nesouhlasí. Svou kandidaturu ohlásil na 20. ledna v městě Topeka v Kansasu, jeho vyhlídky jsou ale mizivé.

Málo pravděpodobné, ale ne vyloučené je také to, že do Bílého domu se v lednu 2009 nastěhuje člověk, který v dnešním seznamu prezidentských uchazečů (presidential hopefuls) zatím nefiguruje. V únoru 2008 budeme moudřejší.

Další agenda

Efektní slogan demokratické kampaně v roce 2006 byl plán „Šest pro 06“ – šest nových zákonů a opatření, které demokraté slibovali schválit během prvních 100 pracovních hodin po nástupu do funkce (čas ovšem ve Sněmovně běží jako v hokeji – pořád jsou pauzy). K 15. lednu se jim podařilo prosadit tři z těchto opatření:

1. zvýšení minimální mzdy z 5,15 USD na 7,25 USD za hodinu,

2. realizaci všech zbývajících doporučení Komise pro 11. září,

3. zvýšení federálního financování výzkumu kmenových buněk.

Prezident už naznačil, že bude ochoten spolupracovat v bodu (1), ale že bude vevtovat bod (3).

Druhým hlavním důvodem republikánské prohry – hned po Iráku – byla série republikánských korupčních skandálů. Už v prvních dnech po nástupu do funkce se demokratům podařilo, s téměř sto procentní republikánskou podporou, změnit etická pravidla Sněmovny tak, aby byl omezen vliv lobbistů. Těžší zřejmě bude změnit praxi tzv. „vyhrazených částek“ (earmarks), lidově „sudu s vepřovým“ (pork barrel), která spočívá v tom, že zákonodárci anonymně zařazují do rozpočtu výdaje na projekty ve svých voličských obvodech. Česky se tomu říká porcování medvěda. Tohoto způsobu využívání státního rozpočtu totiž hojně využívají kongresmani obou stran.

Mezi klíčové důležité důsledky listopadové republikánské porážky bude patřit to, že prezident Bush již zřejmě nedokáže přetvořit nejvyšší patra amerického soudnictví v konzervativní baštu. Vzhledem ke stáří členů Nejvyššího soudu je pravděpodobné, že v příštích dvou letech se uprázdní minimálně jedno místo v této vrcholné instituci, ale ve hře jsou i jmenování do jiných vyšších federálních soudů. Začátkem ledna už prezident stáhl nominaci čtyř konzervativních kandidátů na posty federálních soudců, protože bylo jasné, že by je Senát neschválil.

Z mnoha různých vnitropolitických projektů, které prezident Bush v uplynulých letech předkládal, má asi největší naději na realizaci reforma imigrační politiky. George W. Bush je v tomto ohledu spíš umírněný (chtěl by ilegálním imigrantům dát možnost získat občanství), ale jeho návrhy blokovala republikánská Sněmovna.

Ti nejlevicovější demokraté by chtěli jít po Bushovi tvrdě a zahájit jeho formální obžalobu (impeachment), v níž by

byl obviněn ze lhaní o zbraních hromadného ničení v Iráku, schvalování mučení, z omezování ústavních práv zajatců, nelegálního odposlouchávání telefonů a z protústavního posilování exekutivní moci na úkor moci zákonodárné. Je téměř jisté, že k takovému frontálnímu útoku na prezidenta nedojde – zřejmě by to nemělo dostatečnou veřejnou podporu – ale život v Bílém domě bude v příštích dvou letech zcela jistě znepríjemňovat „vyšetřovatelská smršť“, týkající se jak Iráku, tak mnoha dalších témat.

Republikáni se „utěšují“ tím, že za prvé, jejich ztráty jsou typickým rysem poločasových voleb v druhém prezidentském termínu, neboli tzv. „šestiletého svědění“ (six year itch), protože američtí voliči jsou zvyklí na střídání politických elit, a za druhé, mnozí demokratičtí nováčci jsou vlastně politicky podobní umírněným republikánům. Implicitně se v těchto argumentech skrývá přesvědčení, že v roce 2008 opět zvítězí republikán, protože Amerika je pravivější, než se může zdát z některých medií.

Na druhou stranu jsou zde však náznaky, že sociální konzervatismus (proti potratům, proti homosexuálům, proti výzkumu kmenových buněk, pro zbraně, pro trest smrti, pro kreacionismus) se už přehoupl přes svůj zenit. Ve státních referendech došlo k zajímavým výsledkům: voliči v konzervativní Arizoně odmítli zákaz homosexuálních sňatků, voliči v konzervativní Jižní Dakotě odmítli zákon výrazně omezující potraty a voliči v konzervativním Missourii schválili výzkum kmenových buněk.

Právě proto budou příští dva roky tak zajímavé – vyjasní se v nich totiž směřování Ameriky na další léta a možná i desetiletí.

P.S.: 24. ledna 2007

Do prezidentské kampaně formálně vstoupili Hillary Clintonová, Barack Obama a Sam Brownback a neúprosná bitva o peníze začala. George Soros podpořil Obamu. V 87. pracovní hodině schválila Sněmovna poslední ze svých úvodních šesti zákonů. Senát odsouhlasil dramatickou změnu etických pravidel. Ve své šesté Zprávě o stavu Unie se prezident Bush soustředil na domácí agendu.

Jiřina Rybáčková (1942) dlouho žila ve Spojených státech, nedávno vydala knihu Svět zvaný Amerika.

irybacek@volny.cz

Kam s Irákem?

„Další zhoršování situace může mít vážné důsledky. Vývoj směrem k chaosu může způsobit rozpad irácké vlády a humanitární katastrofu. Do země mohou vstoupit sousední státy. Mohou se šířit rozbroje mezi sunnity a ší'ity. Al-káida může dosáhnout propagandistického vítězství a rozvinout pole své působnosti.“ Těmito slovy hodnotí irácké vyhlídky tzv. Bakerova-Hamiltonova zpráva, sestavená nadstraníckou komisí na sklonku loňského roku.

ONDŘEJ DITRYCH

Nepříznivý vývoj se podle autorů odrazí i v poškození úlohy Spojených států na mezinárodním poli, zejména ztrátou vlivu a důvěryhodnosti. Aby k tomu nedošlo, je zapotřebí zásadní změny.¹⁾ Přesvědčení o potřebě nového větru do plachet – aby se země, kde každý měsíc umírá stovka amerických vojáků a na kterou USA týdně vynakládají dvě miliardy dolarů, zcela nepropadla do jakési postmoderní verze Hobbesova přirozeného stavu – dnes převládá jak u amerického lidu, tak u jeho zákonodárných institucí. Prezident Bush však kurz výrazně měnit nehodlá.

Přicházející anarchie

Pohled do dnešní Mezopotámie je pochmurný.²⁾ Státní instituce se potácejí na pokraji zhroutení, nezajišťují bezpečnost ani další základní statky a ve vládě se odrazí celkově převládající realita meziskupinového existenčního boje o moc a statky vedeného mezi ší'ity, sunnity a Kurdy i mezi samotnými částmi především ší'itského segmentu – za „kabinet národní jednoty“ může být označována jen stěží.³⁾ Nová elita využívá politického kapitálu strachu z „těch druhých“ k posílení vlastních pozic uvnitř segmentů hluboce rozdělené irácké společnosti, kde vědomí společné národní identity ustoupilo do pozadí.

Roztočený kolotoč nevybíravého násilí páchaného nestátními či polostátními, volně sdruženými ozbrojenými bandami – ať už ší'itskými (*Failaq Badr*, původně stranické milice Nejvyšší rady islámské revoluce v Iráku, které dnes působí jako „zvláštní jednotky“ touto stranou ovládaného ministerstva vnitra; *Mahdího vojsko* Mukhtady al-Sadra; či komanda smrti, občas v policejních uniformách, ustavená zejména v odvětví za bombový útok na mešitu al-Askarí v Samaře 22. února 2006), sunnitskými (*Failaq Umar*; či *Saddamijín*, stoupenci bývalého iráckého prezidenta, jehož poprava na úsvitu Svátku obětí byla ukázkovým příkladem pomsty jedné části

irácké společnosti, spíše než aktem spravedlnosti na tyranovi), islamistickými (*Takfírrijín*) nebo v současnosti již institucionalizovanými kurdskými (*Pešmerga*), zejména v Kirkúku – je dnes v mnoha částech země na denním pořádku; každý měsíc násilně umírá na 3000 Iráčanů.⁴⁾ Nepřítomnost státní svrchované moci těmito milicím, které nezřídka sledují vlastní ziskové zájmy, v podmínkách blížícím se Hobbesovu přirozenému stavu, dodává na legitimitě jako obráncům „svého“ segmentu společnosti.⁵⁾ Přes velké vynucené pohyby obyvatelstva (počet nuceně přesídlených osob se odhaduje až na 1,6 milionu) se sídelní mapa jednotlivých společenství stále podobá složité mozaice s mnoha nepravidelnostmi, a to nejen v Bagdádu, kde žije čtvrtina obyvatel země a odehrává se většina meziskupinových násilností, ale i dalších velkých městech a sporných oblastech – což je přesvědčivý argument proti široké decentralizaci, resp. rozdělení Iráku na tři území, jako léku na všechny současné problémy země.

Bush proti všem

Když se irácká otázka stala ústředním tématem podzimních voleb do amerického Kongresu a jejich výsledek – většina demokratů v obou komorách – dal tušit, že američtí voliči žádají nový kurs,⁶⁾ prezident Bush 10. ledna 2007 v dlouhou očekávaném projevu představil „novou vládní strategii“. Nastínil následující opatření:

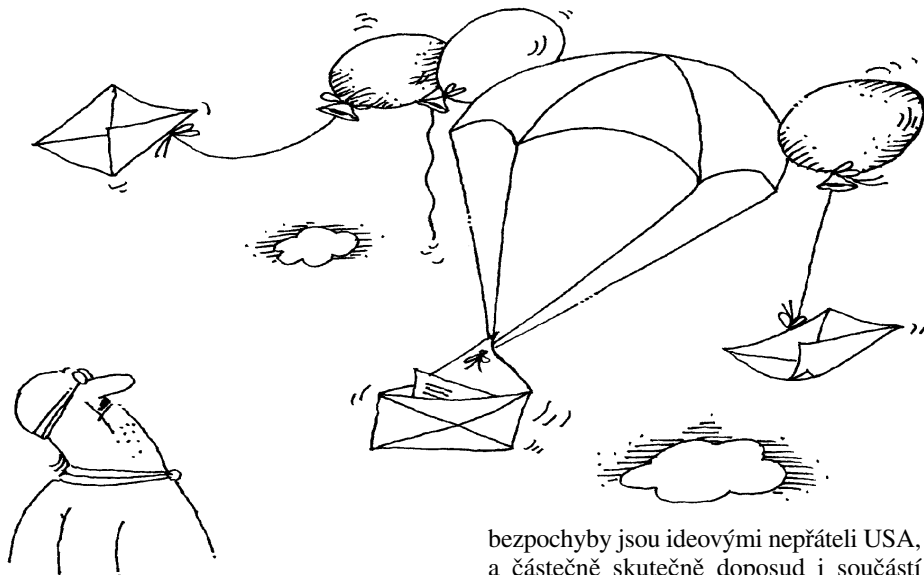
- posílení armádních jednotek v Bagdádu o 16 000 mužů, aby zde v nově ustavené spolupráci s iráckou policií a vojskem nejen dobývali, ale též udrželi a proměnili tvář ozbrojenci ovládaných čtvrtí, a vyslání 4000 vojáků námořní pěchoty do západní provincie Anbar, která je považována za základnu džihádistů;

- inspirovan *Bakerovou-Hamiltonovou zprávou*, vyjádřil Bush snahu přimět iráckou vládu k přijetí zákona o spravedlivé dělbě ropných zisků, zavedení mechanis-

mu změny ústavy a zrušení přísných opatření, která znemožnila mnoha státním zaměstnancům a příslušníkům ozbrojených složek – bývalým členům autoritativní strany Baas, převážně sunnitského vyznání – vykonávat své povolání, čímž podryla výkonnost státních institucí, vyostřila napětí mezi skupinami a přivedla část členstva do náručí povstaleckých skupin;

- konečně, v budoucnu bude více úsilí věnováno školení iráckých ozbrojených složek americkými vojenskými poradci a zdvojnásoben počet provinčních rekonstrukčních týmů (PRTs).⁷⁾ K znepráteleným režimům sousedícím s Irákem promluvil nekompromisně: „Tok podpory z Íránu a Sýrie přerušíme. A odhalíme a zničíme síť, které pro naše nepřátele v Iráku zajišťují vyspělé zbraně a výcvik.“ Na závěr neopomněl přirovnat dění na Středním východě k „rozhodující ideologické bitvě našich časů“ a zopakoval závazek bránit americký lid šířením svobody do tohoto konfliktem sužovaného regionu.⁸⁾

Tedy žádné přehodnocení americké středovýchodní politiky v realistickém duchu – zejména ustoupení od úvah o svržení zneprátelených režimů a snaha o ustavení širokého regionálního konsenzu minimálních národních zájmů, především stability, na jehož základě by mohly být řešeny v mnoha ohledech obdobné problémy Iráku, Palestiny nebo Libanonu – po kterém volala *Bakerova-Hamiltonova zpráva* (nutno říci, že vzhledem k letitosti dvou z těchto konfliktů znějí její návrhy poněkud neskromně) i klasik americké *realpolitiky* Henry Kissinger (nakonec, „nového, minimalističtějšího stanovení amerických cílů [v Iráku]“ se zastal i odstupující ministr obrany Donald Rumsfeld).⁹⁾ Se závěry zprávy se přitom podle průzkumu veřejného mínění ztotožnilo na 60 procent dotazovaných Američanů, kteří s ní byli obeznámeni. Polovina tázaných rovněž považuje situaci v Iráku za občanskou válku (52 procenta) či „nový Vietnam“ (50 procent) a vyjadřuje se ve prospěch stanovení časového plánu odchodu amerických jednotek ze země (58 procent) – ve všech případech se jedná o nejvyšší podíl od vypuknutí konfliktu v roce 2003.¹⁰⁾ S pocívanou podporou veřejnosti za zády se do vládního plánu pustili i demokraté – ať už slovní kritikou (včetně dříve skalních zastánců invaze, například Ike Skeltona z Montany); povoláním členů vlády k veřejným slyšením; výhrůzkami, že použijí své moci nad státní pokladnou, aby prezidentovi „eskalaci války“ ztížili; či návrhem senátora Edwarda Kennedyho (Massachusetts), aby bylo znovu hlasováno o zplnomocnění vlády k jejímu vedení.¹¹⁾

Nic dlužné nezůstaly Bushově vládě ani významné sdělovací prostředky – bezprostředně po oznámení nového postupu kritizovaly *The New York Times*, *The Washington Post* či *The Boston Globe* zejména nekonsenzuální povahu nové strategie; neochotu prezidenta – jehož druhé období se pomalu chýlí ke konci – čelit realitě neúspěšné války; nedostatečnost deklarovaných změn, zvláště nepřítomnost stanovení jasného plánu na stažení jednotek a naopak jejich navýšení ospravedlněné tvrzením, že 17 procent jednotek navíc (dnes v Iráku působí 132 000 amerických vojáků) změni bezpečnostní situaci k lepšímu; nedůvěryhodnost premiéra al-Malikího a jeho slibů, že podnikne dosud bezprecedentní kroky v politické a bezpečnostní oblasti; tedy – shrnuto a podtrženo – přesvědčení, že dnešní situaci lze řešit konvenčním způsobem – vojenskou a politickou podporou jedné strany, aby druhá byla poražena.¹²⁾ Konzervativní listy jako *The National Review* nebo *The New Republic* se Bushova plánu na navýšení jednotek a odmítání jednání s Íránem či Sýrií podle předpokladu zastaly, i jejich autoři však zpochybnili spoléhání na současnou iráckou vládu.¹³⁾

Prezident Bush si v tomto ohledu svým postojem nezadá s Winstonem Churchillem – ani britský ministerský předseda, přesvědčený o správnosti vlastní politiky, nebyl za druhé světové války ochoten „naslouchat s uchem u země,“ neboť pro národ bude „velmi složité vzhlížet ke státníkům, které nalezneme v takové pozici.“¹⁴⁾ Na rozdíl od Bushe si však Churchill byl dobře vědom významu koaliční strategie pro dosažení vítězství – a to i spojenectvím s takovým ideovým nepřítelem, kterým byl SSSR.¹⁵⁾ Írán a Sýrie

bezpochyby jsou ideovými nepřáteli USA, a částečně skutečně doposud i součástí problému, nikoli součástí řešení situace na Středním východě. Se Spojenými státy však mají minimální společný zájem – nezhroutený irácký stát, který nebude hrozit přeléváním nestability za své hranice. Společné úsilí všech klíčových aktérů na Středním východě (institucionalizované ustavením mechanismu pro jednání, který by byl legitimizován například rezolucí Rady bezpečnosti OSN a jehož rozhodnutí by iráckí voliči stvrdili v referendu, jak navrhla *International Crisis Group*)¹⁶⁾ – kromě islamistické sítě – ač bude vyžadovat bolestivé kompromisy na všech stranách bez záruky výsledku, se zdá nepostradatelným krokem k dohlednému řešení irácké občanské války. Pouze toto společné úsilí může přimět znesvářené přímé strany konfliktu k ustavení fungujícího politického řádu na principu konsociální demokracie.¹⁷⁾ Nepřítomnost regionálního konsenzu, kdy znesváření aktéři činí z Iráku kolbiště pro řešení svých sporů, jsou potom nepřekonatelnou překážkou míru.¹⁸⁾

Státník chápající nutnost hořkých kompromisů, které je třeba činit v pochmurném světě politiky, vystupuje ze spisů klasických realistických teoretiků mezinárodních vztahů jako téměř tragická postava.¹⁹⁾ Bez kompromisů však může Bushova vláda brzy vést otevřenou či studenou válku nejen proti silám chaosu v Iráku a znepráteným režimům na Středním východě, ale může se ocitnout i ve vyhroceném, americkou společností rozdělovacím ideovém konfliktu na domácí frontě. „[...] Zvláště ti, kdo vládnou a pro něž není odvolacího soudu,“ píše Niccolò Machiavelli, „jsou posuzováni podle svých výsledků.“²⁰⁾ Budoucnost ukáže, zda byla nová strategie americké vlády na trnité cestě k úspěchu krokem vpřed či vzad, nebo – což je nejpravděpodobnější – nejistým přešlapováním na místě.

AMERIKA V MEZIČASE

Ondřej Ditrych (1982) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

ditrych@iir.cz

¹⁾ Baker, J., Hamilton, L. et al. (2006): *The Iraq Study Group Report*, s. 1–30. K nahlédnutí na www.usip.org/isg/iraq_study_group_report/report/1206/iraq_study_group_report.pdf.

²⁾ Následující popis vychází především ze zprávy International Crisis Group *After Baker-Hamilton: What to Do in Iraq*. Middle East Report 60. Brussels: International Crisis Group, 2006.

³⁾ Bush i irácký premiér Núrí al-Malikí jej tak svorně označili např. na ammánské schůzce 30. listopadu 2006. Srov. www.whitehouse.gov/news/releases/2006/11/20061130-1.html; *Bakerova-Hamiltonova zpráva* si je této skutečnosti naopak vědoma (cit. d., s. 7), podobně jako listopadové memorandum Stephena Hadleyho, poradce prezidenta v záležitostech národní bezpečnosti (*The New York Times*, 29. listopadu 2006).

⁴⁾ Baker a Hamilton, cit. d., s. 10.

⁵⁾ *After Baker-Hamilton*, cit. d., s. 7.

⁶⁾ Podle exit poll provedeného The Pew Research Center odpovědělo nejvíce dotazovaných na otázku „Které téma bylo pro vás při rozhodování, komu dáte hlas ve volbách do Kongresu, rozhodující?“ (30 % v případě uzavřené otázky, 17 % u otevřené otázky), že válka v Iráku. *Public Cheers Democratic Victory*, 16. listopadu 2006, peoplepress.org/reports/display.php3?ReportID=296.

⁷⁾ *President's Address to the Nation*, 10. ledna 2007, www.whitehouse.gov/news/releases/2007/01/20070110-7.html; Srov. Baker a Hamilton, cit. d., IIB.

⁸⁾ *President's Address to the Nation*, op. cit.

⁹⁾ Baker a Hamilton, cit. d., IIA; „Kissinger: Iraq Military Win Impossible,“ *The Washington Post*, 20. listopadu 2006, www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/11/19/AR2006111900287-pf.html; *The New York Times*, 3. prosince 2006, citováno podle *After Baker-Hamilton*, cit. d., s. 27.

¹⁰⁾ The Pew Research Center, 12. prosince 2006, peoplepress.org/reports/display.php3?ReportID=297. Nutno dodat, že se závěry *Bakerovy-Hamiltonovy zprávy* byla tak či onak seznámena jen asi polovina respondentů.

¹¹⁾ „Democrats Aim to Block Funds for Plan,“ *The Washington Post*, 11. ledna 2007.

¹²⁾ „Bush's Refusal to Face Reality,“ *The Boston Globe*, 11. ledna 2007; „Bush's Strategy for Iraq Risks Confrontations,“ *The New York Times*, 11. ledna 2007; „Mr. Bush's Strategy,“ *The Washington Post*, 11. ledna 2007.

¹³⁾ „Surge Ahead,“ *The National Review Online*, 11. ledna 2007; Kaplan, L. F. (2007): „Can More Troops Beat the Insurgents?“ *The New Republic*, 11. ledna.

¹⁴⁾ Churchill, W. (1942): *Unrelenting Struggle (War Speeches)*, citováno v Zakaria, F. (2003): *The Future of Freedom*. New York: W. W. Norton, s. 167.

¹⁵⁾ Srov. Cohen, E. A. (1991): „Churchill and Coalition Strategy in World War II,“ in ed. Kennedy, P.: *Grand Strategies in War and Peace*. New Haven: Yale University Press, s. 54.

¹⁶⁾ *After Baker-Hamilton*, cit. d., s. 23.

¹⁷⁾ Srov. Lijphart, A. (1977): *Democracy in Plural Societies*. New Haven: Yale University Press.

¹⁸⁾ K podrobnější diskusi významu mezinárodního konsenzu při řešení konfliktů srov. Ditrych, O.: „Náhorní Karabach a řešení mezinárodních konfliktů podle realistické tradice.“ *Mezinárodní vztahy* 4/2006, s. 27–47.

¹⁹⁾ Guzzini, S. (1998): *Realism in International Relations and International Political Economy*. London: Routledge, s. 31.

²⁰⁾ Machiavelli, N. (2003): *The Prince*. London: Penguin Classics, s. 58.

Volby v USA: Vychýlilo se kyvadlo doleva?

V listopadových volbách v roce 2006 do Kongresu Spojených států amerických jasně zvítězila Demokratická strana a po dvanácti letech se jí podařilo ovládnout Sněmovnu reprezentantů. I ve volbách do Senátu zaznamenali Demokráté důležité úspěchy; dva nezávislí senátoři, kteří hlasují spíše s demokraty, převážili rovnováhu na jejich stranu.¹⁾ Tento volební výsledek byl přijat jak v Evropě, tak v pokrokově orientovaných kruzích ve Spojených státech až euforicky jako začátek nové kapitoly v politických dějinách USA.²⁾

Z mnoha hledisek je výsledek podzimních voleb opravdu velmi dobrou zprávou. V první řadě svědčí o tom, že američtí voliči jsou schopni změnit své preference a vyjádřit nespokojenost se současným stavem. V dnešní době sofistikované me-

diální manipulace jak úřadem prezidenta, tak americkou armádou, lze hovořit o velkém úspěchu, zvláště pak když republi-

KRYŠTOF KOZÁK

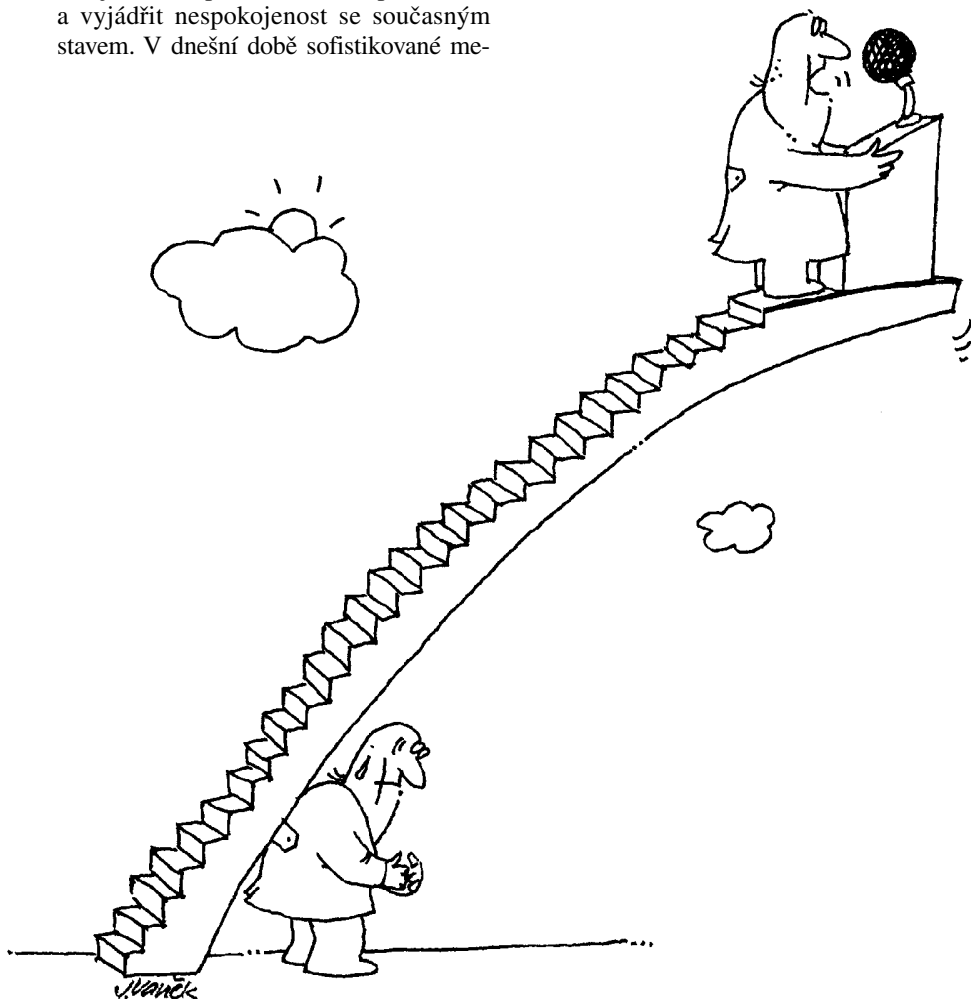
kánští strategové měli v rukávu taková mediální esa, jako je „strach“, „bezpečnost“, „Bůh“, „válka“ či „vlajka“. I když demokraté také hojně využívali manipulativní hesla, důležité je, že voliči byli schopni se v této mediální záplavě rámcově zorientovat a vyslat do Washingtonu jasný signál ohledně své nespokojenosti se současným stavem.

Ze systémového hlediska je dobrou zprávou, že americký politický systém je stále schopen reflektovat změnu v náladách voličů. To sice na první pohled vypadá jako samozřejmost, nicméně náročnost financování nákladných volebních kampaní v kombinaci s hranicemi volebních obvodů šitých jednotlivým stranám na míru vede k tomu, že zejména ve volbách do Sněmovny reprezentantů mají kandidáti, kteří už ve Sněmovně jsou (*incumbents*), výrazně vyšší šanci na úspěch než jejich vyzyvatelé.³⁾ Reálná šance na změnu nastává často pouze v případě, kdy se držitel funkce rozhodne znovu ne kandidovat. I přes tato úskalí se demokratům podařilo v loňských volbách porazit několik prominentních republikánských obhájců křesel (o své místo přišel například mediálně známý konzervativní senátor Rick Santorum z Pensylvánie).

Porážka ideologického vidění světa

Listopadové volby přinesly i další velmi důležitý posun: Byla poražena výrazně ideologická verze vidění světa, která díky politickému vlivu svých republikánských zastánců odolávala dialogu, který by ji možná více přiblížil realitě a kompromisnějším řešením. Teprve nyní politický úspěch demokratů otevřel prostor pro vážně míněnou politickou diskusi, kdy se budou jednotliví aktéři navzájem opravdu poslouchat, protože určitá dohoda bude nakonec nutná.

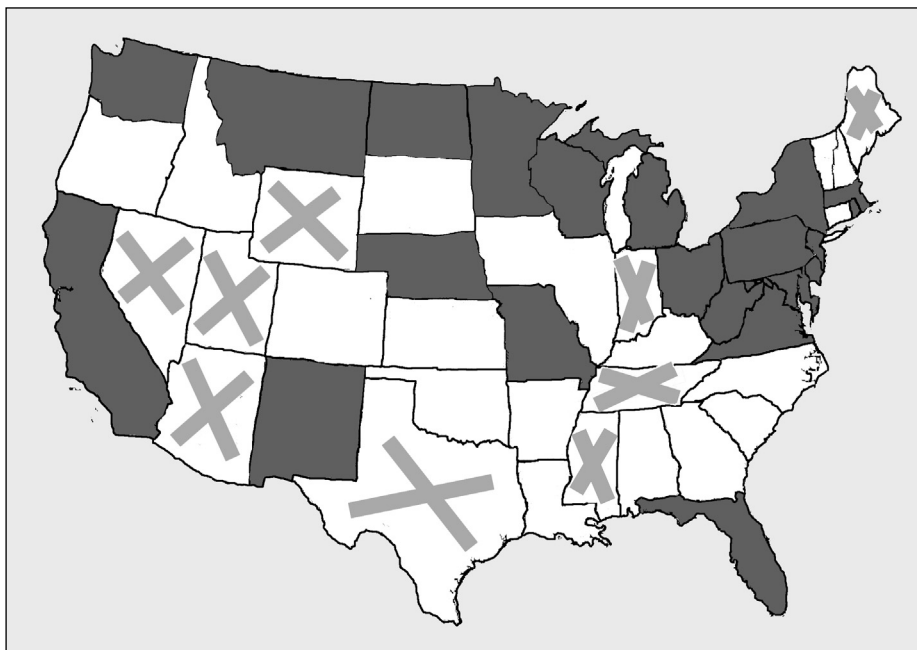
S tím souvisí právě přeceňování významu volebních výsledků a přehnané naděje do budoucna.⁴⁾ V první řadě je třeba si uvědomit, že i když demokraté v podstatě ovládají legislativu (233 proti 202 republikánům ve Sněmovně reprezentantů a *de facto* převaha 51 demokratů ku 49 republikánům v Senátu), prezident Bush může vetovat každý jejich zákon. Na přehlasování prezidentského veta už demokratická většina zdaleka nestačí. Je sice pravda, že vetováním obecně populárních zákonů (například o zvýšení minimální mzdy) prezident uškodí Republikánské straně, nicméně s použitím tohoto nástroje nebude váhat, pokud by demokraté zašli v prosazování svých stranických priorit příliš daleko. Toto institucionální rozlože-

ní sil bude nahrávat spíše kompromisnějším řešením v případech, kdy je určitá nadstranická dohoda potřebná (například zahraniční politika). Na druhou stranu budou demokraté v pokušení vyprovokovat symbolickými a populistickými zákony prezidentovo veto, aby tak získali politické body do budoucna – takové pokusy ale k přijetí nových zákonů povedou jen stěží.⁵⁾

Místo pozitivní demokratické agendy, slibované v předvolební kampani,⁶⁾ lze tedy spíše očekávat průtahy a složitá jednání často končící na mrtvém bodě. Takový výsledek hodnotí jako pozitivní zejména liberální (v evropském slova smyslu) ekonomičtí pozorovatelé, neboť se tím nepřímou omezí výdaje ze státního rozpočtu – když se prezident s Kongresem na výdajích neshodnou, prostředky z rozpočtu přiděleny nebudou. Korupční skandály, které před volbami otřásly republikánským morálním kreditem, často pramenily právě z toho, že se zákonodárci mohli spolehnout na přinejmenším přimhouřené oko exekutivy, a naopak. Rozdělená vláda tyto problémy částečně automaticky vyřeší, nicméně demokratickým programům hrozí, že nebudou přijaty, přinejmenším ne v takové formě, jak si jejich autoři představovali.

Ve volbách do Senátu získali republikáni pouze 9 křesel (ve státech označených křížkem), demokraté obdrželi 22 křesel. V neoznačených státech volby do Senátu v roce 2006 neprobíhaly.

Zdroj: Upraveno podle US Election Atlas, k dispozici v elektronické formě <http://www.uselectionatlas.org/RESULTS/>, poslední přístup 15. 1. 2007.

Naděje demokratů na prosazení důležitých bodů programu dále snižují jejich vnitřní rozpory, které nebude dále možné schovat za fasádu paušálního odmítání republikánské politiky.⁷⁾ Mezi demokraty jsou jak zástupci mladých progresivních protiválečných aktivistů, tak zkušení a protřelí politici, kteří válku v Iráku v podstatě s výhradami podporují. V ekonomické oblasti je část demokratických zástupců stále svázána s odbory a s tím související keynesiánskou makroekonomickou politikou; vlivná část ale patří k tzv. novým demokratům, kteří se pokoušejí skloubit neoliberální ekonomické představy s aktivní sociální politikou. V těchto volbách navíc získali za Demokratickou stranu mandáty zástupci, kteří zastávají sociálně velmi konzervativní (v podstatě republikánské) hodnoty a postoje, což je daň za úspěch v konzervativních volebních obvodech.⁸⁾ Udržet stranickou disciplínu při důležitých hlasováních tedy nebude vůbec jednoduché.

Prezident mezi mlýnskými kameny

Výrazné rozdíly jsou ale i mezi republikánskými zástupci v Kongresu, i když navenek se strana snaží prezentovat jednotně. Hlavní dělicí zlom je zejména mezi republikány podporujícími čistě neo-

liberální politiku nízkých daní a minimálních zásahů státu a zástupci, kteří se do Kongresu dostali spíše zásluhou svých sociálně konzervativních názorů a podporou radikálních křesťanských hnutí. Fiskální politika George W. Bushe se tak ocitla mezi dvěma mlýnskými kameny, jednak se vlivem první skupiny snížily daně, ale zároveň narostly výdaje, a to jak kvůli válce proti terorismu, tak i díky štedrým sociálním programům spravovaným církevními organizacemi (vliv druhé skupiny). Není tedy divu, že schodek rozpočtu výrazně narostl, což řadu republikánů v Kongresu (zejména z první skupiny) znepokojuje.

Republikánské straně se dlouhou dobu dařilo udržovat na americké poměry přísnou stranickou disciplínu, která se však s novou situací v Kongresu může snadno rozpadnout. Demokraté tak mohou získat spojence z obou frakcí republikánů, a to jak pro své kroky směřující k vyrovnání rozpočtu, tak i sociální programy. Takové propojení by teoreticky mohlo vést i k překonání prezidentského veta. Sám prezident si bude muset ve zbývajícím období vybrat, zda je spíše ekonomický neoliberál, „pravý“ křesťan, zástupce mocných amerických nadnárodních firem, či aktivní bojovník za svobodu. Vnitřní rozpory, které vyplývají z toho, že se pokouší současně zastávat všechny tyto pozice najednou, začínají být příliš hluboké.⁹⁾

Problém rozdělené vlády není ve Spojených státech zdaleka nový, z tohoto hlediska je dobré si připomenout, že republikáni Ronald Reagan i George H. W. Bush vládli celá svá prezidentská období současně s Kongresem ovládaným demokraty. Po vítězství republikánů ve volbách do Kongresu v roce 1994 musel i Bill Clinton šest ze svých osmi let v Bílém domě vyjednávat s republikánským Kongresem. Přesto jak Clinton, tak Reagan zanechali výraznou stopu v americké domácí politice, což ukazuje na šířku možností, které může současný prezident použít i proti vůli legislativy.

Bush v Johnsonových stopách

Celý svět pochopitelně především zajímá, jak se nové rozložení sil v Kongresu promítne na americké zahraniční politice, zejména na válce v Iráku. Prezident Bush, neomylně kráčející ve stopách Lyndona B. Johnsona, předložil v lednu 2007 plán na zvýšení počtu amerických sil v Iráku za účelem dosažení „vítězství“.¹⁰⁾ Nový demokratický Kongres ale pohrozil, že další zvyšování sil neschválí

a neposkytne na něj finanční prostředky. Většina demokratů se v předvolební kampani vyslovila pro postupné snižování počtu amerických vojáků v Iráku, které by mělo být zahájeno co nejdříve, jak jen to bude možné. V situaci, kdy irácká „loutková“ vláda nemá pod kontrolou ani hlavní město, natožpak celou zemi, by se stahování amerických vojáků rovnalo přiznání porážky USA. Tato prohra, i když by byla přičtena na vrub kovbojskému prezidentovi a jeho zaslepeným poradcům toužícím měnit svět dle obrazu svého, by znamenala dramatické poškození mezinárodní prestiže USA, které by nadále jen těžko mohly aspirovat na pozici majáku a vůdce „svobodného“ světa. Kromě tisíců zmařených životů amerických vojáků a možná statisíců obětí z řad iráckého civilního obyvatelstva by američtí daňoví poplatníci opravdu mnoho nezískali. Navíc by stažení amerických vojsk mohlo otevřít Pandořinu skříňku vojenského konfliktu regionálních mocností o vliv v Iráku a na jeho ropných polích. Zároveň by došlo k celkovému oslabení geopolitické pozice USA ve světě.

Zejména z výše uvedených důvodů lze předpokládat, že konflikt v Iráku bude bohužel ještě nějakou dobu eskalovat, a to za tiché podpory demokratického Kongresu. Demokraté se totiž bojí, aby nebyli prezentováni jako ti, kteří svou slabostí a neochotou podporovat „naše chlapce“ válku v Iráku definitivně prohráli. Radikální pravicoví komentátoři v USA přesně takto vykreslují prohru ve Vietnamu – kdyby levicové a jiné podvrtné živly nezaútočily na domácí frontě, bývalo by bylo dosaženo slavného vítězství.¹¹⁾ Vývoj v Iráku se jistě pokusí využít ve svůj prospěch republikánští i demokratičtí strategové v nadcházejících prezidentských volbách v roce 2008, což bude bohužel nadále ztěžovat diskusi nad realistickými politickými alternativami. Dramatičtější změnu kurzu zřejmě přinese až nový prezident.

Celkově je jistě pozitivní, že se kyvadlo americké politiky na podzim 2006 nevychýlilo ještě více doprava. Významnou zásluhu na tom má i většinový politický systém dvou stran, který ve svých důsledcích penalizuje extrémní programy a politiky. Velké naděje na změnu ale mít nelze. V domácí politice je prezident Bush připraven vetovat zákony a programy, které by mohly podkopat jeho odkaz, který už tak nebude pro většinu Američanů (natožpak Evropanů) nijak slavný. V zahraniční politice se vzhledem k strašidlu prohry v Iráku také nedá očekávat žádná

dramatická změna. Symbolické kyvadlo se tedy spíše jen zastavilo a jeho případný další drobný posun bude záležet na konkrétních politických dohodách o specifických tématech. Tato jednání však nebudou vůbec jednoduchá, a i proto bude sledování americké politiky v nadcházejícím roce velmi zajímavé.

Kryštof Kozák (1977) je doktorandem na Katedře amerických studií Institutu mezinárodních vztahů Fakulty sociálních věd UK.

krystofkozak@yahoo.com

¹⁾ Jsou to Joe Lieberman zvolený v Connecticutu a Bernie Sanders zvolený ve Vermontu. Joe Lieberman prohrál demokratické primárky s Nedem Lamontem zejména díky své podpoře válce v Iráku. V samotných volbách pak jako nezávislý kandidát Lamonta s podporou republikánských hlasů porazil. Bernie Sanders se prohlašuje za socialistu a politicky je spíše nalevo od Demokratické strany.

²⁾ „End of a Six Year Nightmare“, Spiegel Online, 8. listopadu 2006, k dispozici v elektronické podobě na www.spiegel.de/international/0,1518,447246,00.html, poslední přístup 15. 1. 2007.

³⁾ Ansolabehere, Stephen a Snyder, James M. Jr., *The Incumbency Advantage in U.S. Elections: An Analysis of State and Federal Offices, 1942–2000*, Election Law Journal, Sep 2002, Vol. 1, No. 3, str. 315–338.

⁴⁾ Broder, John M., *Jubilant Democrats Assume Control on Capitol Hill*, The New York Times, 5. ledna 2007, k dispozici v elektronické podobě na www.nytimes.com/2007/01/05/washington/05congress.html?th&emc=th, poslední přístup 15. ledna 2007.

⁵⁾ Zeleny, Jeff a Hulse, Carl: *Democrats Plan Symbolic Votes Against Bush's Iraq Troop Plan*, The New York Times, 10. ledna 2007, k dispozici v elektronické podobě na www.nytimes.com/2007/01/10/washington/10capitol.html?th&emc=th, poslední přístup 15. ledna 2007.

⁶⁾ *Democrats launch 'Six for '06' agenda*, CNN, 28. 6. 2006, k dispozici v elektronické podobě na www.cnn.com/2006/POLITICS/07/27/campaign.2006/index.html, poslední přístup 15. ledna 2007.

⁷⁾ *Pelosi ready for House helm, battle over issues*, CNN, 9. listopadu 2006, k dispozici v elektronické podobě na www.cnn.com/2006/POLITICS/11/08/pelosi.speaker/index.html, poslední přístup 15. ledna 2007.

⁸⁾ *There's electoral gold in those hills*, The Economist, Oct 26th 2006, k dispozici v elektronické podobě na www.economist.com/world/na/displaystory.cfm?story_id=, poslední přístup 15. ledna 2007.

⁹⁾ *Putting his presidency together again*, The Economist, Nov. 9th 2006, k dispozici v elektronické podobě na www.economist.com/world/na/displaystory.cfm?story_id=E1_RTPRPPG, poslední přístup 15. ledna 2007.

¹⁰⁾ *The urge to surge*, The Economist, Lexington, Jan 4th 2007, k dispozici v elektronické podobě na www.economist.com/world/na/displaystory.cfm?story_id=E1_RQJNVSQ, poslední přístup 15. ledna 2007.

¹¹⁾ Coulter, Ann: *Treason. Liberal Treachery from the Cold War to the War on Terrorism*. New York, Random House, 2003.

Česká zahraniční politika má být pročeská. Má sledovat hlavní národní zájem České republiky, kterým je zachování toho režimu, který máme, na tom území, které obýváme; tj. zachování našeho liberálně-demokratického řádu, osobních a politických svobod našich občanů, na celém území ČR, ba i v Evropě. Německý poválečný kancléř Konrad Adenauer kdysi vyjádřil eminentně pravdivý postřeh: o tom, jak budeme žít, rozhoduje politika vnitřní; o tom, zda vůbec přežijeme, rozhoduje politika zahraniční.

Atlantický a evropský pilíř se nevyklučují

Prozíravá česká zahraniční politika by tudíž měla stát na dvou pilířích: na pilíři atlantickém a na pilíři evropském. Oba pilíře jsou žádoucí; a záměrná volba pouze jednoho z nich by pro Českou republiku byla vrcholně nerozumná, neprozíravá, a tudíž i neodpovědná.

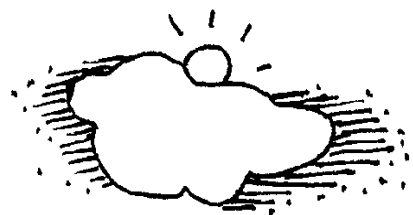
Pokud jde o pilíř atlantický, jednoznačně je v našem zájmu, aby vojenská, politická a ekonomická přítomnost Spojených států v Evropě byla zachována, aby USA byly i nadále evropskou mocností. Proč? Protože, za prvé, USA jsou liberální mocností, jež není nepřátelská hodnotám našeho ústavního řádu; ba právě naopak, je jim velice přátelsky nakloněna, a to až tak přátelsky, že je ochotna je smluvně společenstvím na našem území v případě nutnosti i bránit. Za druhé, Spojené státy jsou sice evropskou mocností, ale nikoliv evropskou zemí. Amerika se nerozkládá na území Evropy a ani nemá žádné historické nároky na evropskou půdu, proto se žádná evropská země nemusí bát expanze ze strany USA. Za třetí, přítomnost Spojených států v Evropě brání vzestupu jiné evropské mocnosti, která by se stala hrozbou svým sousedům. A konečně za čtvrté, přítomnost USA v Evropě chrání ostatní evropské země před potenciální hrozbou ze strany jiných neevropských mocností.

Oním atlantickým pilířem – a taky prostředkem udržování přítomnosti Spojených států v Evropě – je Severoatlantická aliance. První generální tajemník NATO, lord Hastings Lionel (baron) Ismay, kdysi účel NATO definoval takto: udržet Američany v Evropě, Rusy (Sověty) vně Evropy, a Němce pod kontrolou. Nyní by bylo nutné tento výrok v mnoha ohledech modifikovat, ale přesto stále platí, že smyslem americké vojenské přítomnosti

Je – a má být – česká zahraniční politika proamerická?

ROMAN JOCH

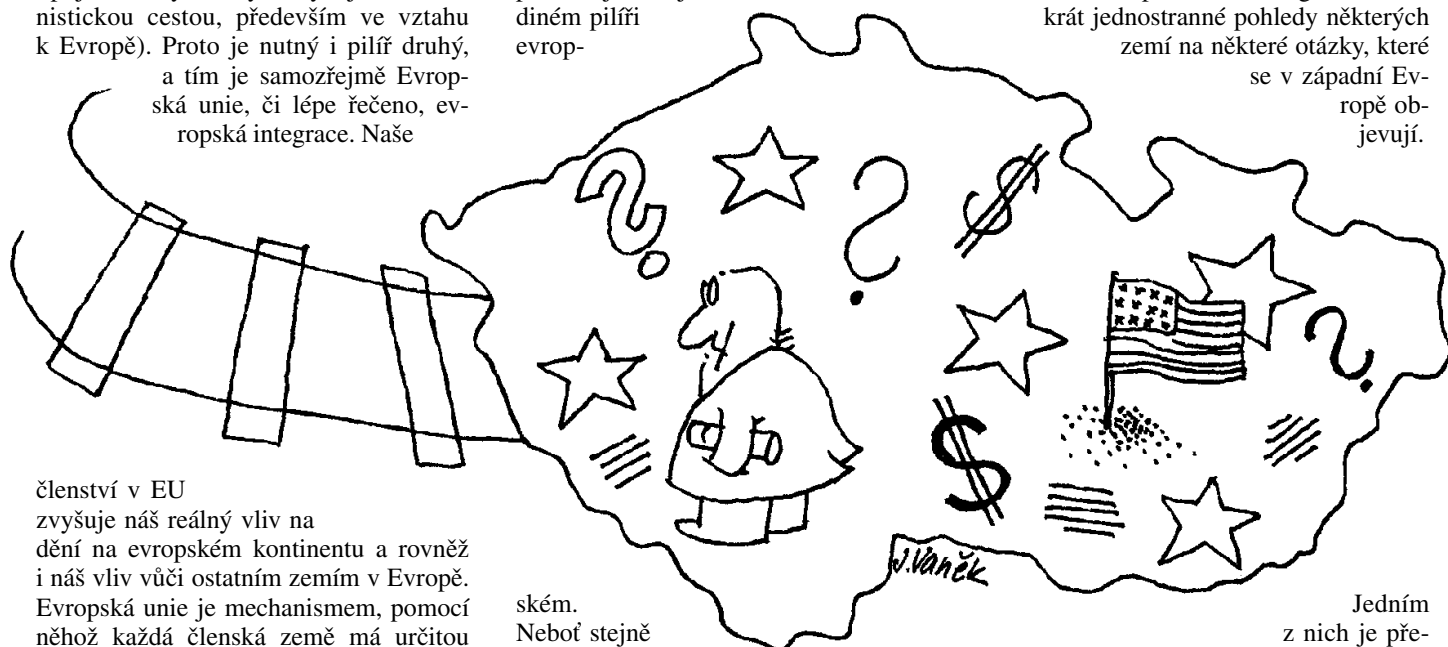
v Evropě je zajistit, aby jakákoli neevropská velká mocnost v případě recidivy svého imperialismu opět neohrožovala Evropu, a zároveň aby se žádná velká evropská země nestala problémem pro své menší evropské sousedy.

Bylo by však pošetilé, kdybychom bezpečnost stavěli pouze na jednom pilíři (nemůžeme mít absolutní jistotu, že se Spojené státy někdy nevydají izolacionistickou cestou, především ve vztahu k Evropě). Proto je nutný i pilíř druhý, a tím je samozřejmě Evropská unie, či lépe řečeno, evropská integrace. Naše

strategický partner a spojenec. Neslouží dobře národním zájmům České republiky – respektive evidentně je poškozují – ti, kdo tvrdí, že spojenectví s USA je inkompatibilní s naším členstvím a angažmá v Evropské unii. Právě naopak, jako by bylo pošetilé stavět naši bezpečnost jen na jediném pilíři atlantickém, neméně pošetilé by bylo stavět naši bezpečnost jen na jediném pilíři evrop-

spojovala a překlenovala. Jinými slovy, abychom působili jako konvergenční prvek mezi Spojenými státy a západoevropskými členskými státy Evropské unie.

Jaké praktické kroky máme podnikat, abychom potenciální – a potenciálně se zvětšující – propast mezi částí EU a USA překlenovali? Především, měli bychom v rámci Evropské unie korigovat častokrát jednostranné pohledy některých zemí na některé otázky, které se v západní Evropě objevují.

členství v EU zvyšuje náš reálný vliv na dění na evropském kontinentu a rovněž i náš vliv vůči ostatním zemím v Evropě. Evropská unie je mechanismem, pomocí něhož každá členská země má určitou kontrolu nad každou další členskou zemí; což je pro středně velkou zemi, jako je Česká republika, situace výhodná.

Oba pilíře – atlantický a evropský – se vzájemně nevylučují; právě naopak, jsou vzájemně kompatibilní, jak velmi dobře ukazuje například britský premiér Tony Blair a jeho zahraniční politika. Největší lží, pokud jde o evropskou zahraniční politiku, je tvrzení, že si musíme vybrat mezi atlantickou a evropskou cestou, mezi Bruselem a Washingtonem. Proč je to lží a falešným dilematem?

I my jsme Brusel

Především, Brusel není něco mimo nás, nýbrž jsme to my; respektive, i my jsme Brusel. Evropská unie bude taková, jakou ji my a další členské země budeme utvářet. A Washington, to je náš hlavní

ském. Neboť stejně jako je možný – byť zatím nikoli příliš pravděpodobný – návrat amerického izolacionismu, je možný – i když opět zatím nikoli příliš pravděpodobný – i krach evropského integračního procesu. Pokud by naše bezpečnost stála jen na jednom pilíři, a ten by z nějakého důvodu selhal, republika by se – mírně řečeno – ocitla v ošidné situaci. Proto ona nutnost dvoupilířového zajištění našich národních zájmů.

Je-li ale ona dvoupilířovitost takovou nutností, pak evidentně jedním z našich primárních cílů v Evropské unii musí být snaha bránit divergenci mezi Evropou jako celkem a USA. Takticky je užitečné, aby pozice nových členů EU ze střední a východní Evropy stála na půlcestě mezi pozicí starých členů Evropské unie a pozicí USA; aby obě ty krajní pozice

Jedním z nich je přehnaně kritický pohled některých západoevropských státníků na Stát Izrael a nekritický pohled na státy arabské, včetně palestinské entity. Izrael je liberální demokracie – na rozdíl od arabských režimů – a jako takový se má těšit naší presumpci důvěry. Ostatně, především ti, kteří se konfrontují s neliberálními sousedy či protivníky, se mají těšit naší presumpci důvěry a přátelství.

Ze stejného důvodu bychom neměli automaticky přijímat čínský názor na vztah pevninské Číny a Tchaj-wanu. Některé západoevropské členské země EU před dvěma roky navrhovaly, aby embargo na dovoz zbraní do ČLR, uvalené v roce 1989, bylo zrušeno; jinými slovy, aby Evropská unie dodávala do Číny zbraně. To by však byl krok destabilizující rovnováhu ve východní Asii a potenciálně

ohrožující liberální demokracii na Tchajvanu. Kdyby došlo k recidivě tohoto návrhu v rámci Evropské unie, Česká republika by dobře posloužila věci míru a stability ve světě, jakož i dobrých vztahů mezi národy malými i velkými, kdyby tento návrh vetovala.

Posledním příkladem vhodné české korekce jednostranných postojů některých západoevropských zemí, jež uvedu, je náš postoj vůči Kubě a Castrovu komunistickému režimu. Zatímco vlády některých členských zemí EU byly a jsou ochotny s Castrovým režimem kolaborovat proti skutečným zájmům a lidským právům obyvatel Kubu, česká zahraniční politika velmi správně a adekvátně zdůrazňuje ona lidská práva, a staví tak dobré základy příští spolupráce se svobodnou a demokratickou Kubou.

Překlenout propast mezi USA a částí západní Evropy

Příklady vztahů vůči Izraeli, Tchajvanu a Kubě jsou jen třemi ukázkami z mnohých možných, v nichž česká zahraniční politika může hrát pozitivní roli při překlenování propastí mezi pozicí americkou a pozicí některých západoevropských členských zemí Evropské unie. Slouží tím jak vlastním národním zájmům správně chápaným, jejich dlouhodobému strategickému zajištění, tak i větší spravedlnosti ve světě, jakož i zájmům vyváženější vnější politiky EU.

S uspokojením mohou konstatovat, že tuto vyváženou, správnou a pro Českou republiku výhodnou zahraniční politiku víceméně zastávali všichni naši polistopadoví ministři zahraničních věcí – s výjimkou jednou, ministra zahraničí v letech 1998–2002. Tato česká zahraniční politika primárně není proamerická či proevropská, nýbrž je především pročeská, a proto trvá na našem spolenectví a spolupráci s USA, našem členství a aktivní roli v Evropské unie, jakož i na překlenování potenciálních propastí mezi USA a některými zeměmi EU. Právě proto, že zahraniční politika České republiky v první řadě usiluje o národní zájmy ČR, usiluje rovněž o přátelství a spolenectví mezi USA a EU, neboť toto přátelství a spolenectví je národním zájmem ČR *par excellence*.

○

Roman Joch (1971) je ředitelem Občanského institutu.

joch@obcinst.cz

Mezi kontinuitou a novými výzvami

JÍŘÍ DIENSTBIER

Česká zahraniční politika si i při změnách vlád a důrazů na některé aspekty zachovávala po sedmáct let od listopadu 1989 do současnosti v zásadních otázkách orientace země kontinuitu. Hlasy z Hradu a z některých politických kruhů dnes signalizují vážné rozpory. Perspektiva českého předsednictví na jaře 2009 proto vyžaduje, aby se česká politika shodla na jeho úkolech a cílech.

Československá zahraniční politika po roce 1989 obnovila státní suverenitu. Dojednala odchod sovětských okupačních vojsk, dosáhla zrušení Varšavské smlouvy, navázala přátelské vztahy s demokratickými zeměmi. Už v prosinci 1989 ministr zahraničí oficiálně oznámil do Bruselu zájem začlenit se do evropské integrace. Za dva roky jsme podepsali asociční dohodu. Republika se aktivně zapojila do OSN, Rady Evropy, Světové banky a MMF, zahájila jednání s OECD a spolupráci s NATO. Podílela se na vzniku a spolupráci s NATO. Podílela se na vznikající Pentagonále a Visegrádské skupině. Napravila vztahy s rozvojovými zeměmi. Československo-německá smlouva byla prvním krokem k překonání následků historického konfliktu mezi našimi národy.

Polistopadové Československo bylo vnímáno jako stabilizující faktor ve střední Evropě a jako příklad přechodu k demokracii v multietnickém státě. Summit KBSE v Paříži to ocenil rozhodnutím, že po Berlíně se druhá konference rady ministrů zahraničí sejde a sekretariát zřídí v Praze.

Česká malost zdrojem nejasných postojů

Při rozdělení federace větším škodám zabránilo, že se Československo rozdělilo pokojně. Část politiků zpočátku pěstovala absurdní představu, že se Česká republika posunula geopoliticky dále na Západ. Ignorovali Visegrád a vzdali se sekretariátu KBSE, který převzala Vídeň, jež o něj od počátku usilovala. Brzy však převládlo pochopení, že český stát byl vždy závislý na vztazích v Evropě. Vlády zajistily přijetí České republiky do NATO a do Evropské unie. Podílely se na středoev-

ropské spolupráci a usilovaly o vyvážené vztahy s Ruskem, Čínou a rozvojovým světem. Vztahy s Německem posílila společná deklarace a prohlášení Gerharda Schrödera a Miloše Zemana.

Česká politika často trpí pocitem, že jsme malí. Republika přitom počtem obyvatel předstihuje téměř dvě desítky evropských států. Švédsko, Dánsko nebo Lucembursko hrají na mezinárodní scéně sebevědomou roli. Pocity české malosti vedou ve vypjatých situacích k nejistým postojům. Z odpovědnosti za souhlas s vojenskou operací NATO proti Jugoslávii, kterou většina občanů odmítala, se vláda snažila vyvléknout tvrzením, že jako noví členové Aliance jsme se nepodíleli na rozhodnutí. Postoj k Bushově válce v Iráku umožňoval tvářit se, že se na ní republika nepodílí, a současně, že je jakýmsi vedlejším členem koalice ochotných. Ačkoli bylo známé datum vstupu do Evropské unie, nevěnovaly strany včasnou pozornost kandidátkám do Evropského parlamentu. Výběr zástupce v Evropské komisi na poslední chvíli a trojí změna komisaře za půl roku svědčily o nedostatku koncepčního myšlení.

Dnes, kdy se pozornost politiků soustřeďuje na východiska z výsledků loňských parlamentních voleb, se Česká republika vytrácí z evropské debaty. Zahraniční politika se umí vyrovnávat s každodenními nároky, ale bez vládní koncepce nemá dost energie k náročnému hledání společných postojů. Bez silné vlády jsou nejslyšitelnější politici, kteří odmítají politickou integraci a straší rozpuštěním českého státu v nadnárodních strukturách. Přitom většina politického spektra chápe, že nemá-li být Česká republika izolova-

ným skanzem a pasivním objektem v hodnotově a kulturně necitlivém ekonomickém prostoru, musí se podílet na vývoji integrující se evropské společnosti.

Vstup do Evropské unie urychluje návrat mezi vyspělé evropské země, k nimž jsme v minulosti patřili. Členství České republiky v EU zvyšuje její hodnotu pro současné i potenciální partnery. Potvrdil to v Praze i čínský ministr zahraničí. Česká společnost chápe, že zapojení do evropské integrace nemá alternativu, že žádný evropský stát nemůže sám izolovaně čelit politickým a ekonomickým výzvám a rizikům globalizujícího se světa. Vzestup Dálného východu přesunuje světové centrum do pacifické oblasti. Stupňují se konflikty na Středním východě. Bez řešení problémů rozvojového světa bude pokračovat migrace do Evropy, kde vytváří ghetta, měnící po staletí vznikající vzorce chování a soužití. Lidé bez naděje na sebeuplatnění doma ani v emigraci se stávají nástroji fundamentalismu, terorismu a zločinu. Přínos k politickému a ekonomickému řešení problémů tam, kde vznikají, je strategický úkol, významnější než budování jaderných a raketových arzenálů.

Nejednota Evropy posiluje americké unilateralisty

Vysoké nároky vyžadují hledání rovnováhy řešení na státní, evropské a globální úrovni. V českém zájmu je proto stejně významné usilovat o co nejvyšší kvalitu života doma, jako o stavbu ev-

ropského celku. Také Putin upozornil, že partnerské vztahy Ruska s Evropskou unií závisejí na tom, zda zůstane skupinou nekoordinovaných států, nebo silným politickým hráčem. Evropu potřebují jako silného partnera Spojené státy. Nejednota Evropy posiluje ve Washingtonu nositele unilaterálního mocenského postupu. Jeho výsledkem je tragédie Iráku, rostoucí odpor vůči euroamerické civilizaci, posilování terorismu. Fukuyama ví, že „ve třetím světě americký model, trh, demokracii už neberou vážně“ a že i při zásadních změnách americké politiky náprava škod je „přínejmenším věcí jedné generace“.

Na české předsednictví proto čekají nesnadné problémy nezbytného posilování Evropy. Patří k nim termíny dalšího rozšiřování a úvahy o hranicích Evropské unie. Jednou z priorit české politiky je podpora začlenění balkánských států do integrace. Méně jednotný je postoj k členství Turecka. Na stole bude rozpočet po roce 2013, reforma zemědělské politiky, migrace, bezpečnost, míra sjednocování práva a ekonomických pravidel, společná zahraniční a bezpečnostní politika, energetická politika, ochrana životního prostředí a způsoby, jak čelit klimatickým změnám. V roce 2009 budou volby do Evropského parlamentu a na pořadu bude složení nové Komise a počty komisářů.

Žádný z těchto úkolů není řešitelný bez reformy unijních institucí, jejich složení a kompetencí a bez vymezení vztahů mezi nimi a členskými státy, které se snažila upravit smlouva o evropské ústavě. Ústavu ratifikovalo 20 z 27 členských zemí. Jen menšina odpůrců je proti politické integraci. Ve

dvou negativních referendech rozhodly obavy z nestráveného rozšíření a jeho důsledků pro zaměstnanost, strach z imigrantů, spor mezi stoupenci ekonomického liberalismu a evropského sociálního modelu a často jen odpor k současné politické reprezentaci.

Čeho chceme v čele Unie dosáhnout?

Německé předsednictví si za jeden z hlavních cílů určilo znovu nastartovat debatu o unijní reformě. Řešení naléhavých úkolů nelze očekávat od jednoho předsednictví. Němci proto připravili se Slovinci a Portugalci, kteří přijdou po nich, dokument o cílech, které budou společně prosazovat. Také česká politika si potřebuje včas připravovat program svého předsednictví, ujasnit si, čeho chce dosáhnout, a podílet se na hledání kompromisu, který umožní zajistit efektivní fungování rozšířené Unie. Znamená to už dnes jednat se všemi evropskými partnery, úzce spolupracovat s Němci, Slovinci a Portugalci, a začít koordinovat přípravu na předsednictví s Francií, která bude předsedat před námi, a se Švédý, kteří je převezmou po nás. Neúspěch by vedl k rozdělení Evropské unie na státy připravené k silnější spolupráci a na státy druhé kategorie. To není v českém zájmu. Vliv a místo České republiky v Evropě bude odpovídat nepřehlédnutelné kvalitě jejího přínosu.

Jiří Dienstbier (1937) byl v letech 1989 až 1992 československým ministrem zahraničí.

j@dienstbier.cz

Bilance Annanova předsednictví OSN

VERONIKA BÍLKOVÁ

Dne 1. ledna 2007 se úřadu generálního tajemníka OSN ujal jihokorejský diplomat Pan Ki-mun. Nahradil tak ghanského ekonoma Kofiho Annana, který stál v čele světové organizace celých dlouhých deset let (1997–2006). Během tohoto období zahájila OSN nejambicióznější reformu ve svých dějích a prošla řadou významných strukturálních i funkčních změn.

Současně se jí ale nevyhnuly ani některé neúspěchy, z nichž k nejvýznamnějším patřila neschopnost zabránit válce v Iráku a předejít skandálu kolem programu Ropa za potraviny. Jak tedy vlastně vynívá celková bilance Annanova působení ve funkci, která bývá označována za „nejnemožnější zaměstnání na světě“?

Dvojí primát Kofiho Annana

Především je třeba říci, že Kofimu Annanovi coby generálnímu tajemníkovi OSN přísluší hned dvojí primát. Za prvé, byl prvním černým Afričanem, a prvním člověkem tmavé pleti vůbec, který kdy stanul v čele světové organizace. Před ním toto místo zaujímali tři Evropané (Trygve Lie z Norska, Dag Hammarskjöld ze Švédska a Kurt Waldheim z Rakouska) a po jednom zástupci Asie (U Thant z Barmy), Jižní Ameriky (Javier Pérez de Cuellar z Peru) a Afriky (Butrus Butrus-Ghálí z Egypta). Posledně zmíněný pocházel ze stejného kontinentu jako Annan, kulturně ale reprezentoval spíše země Blízkého východu.

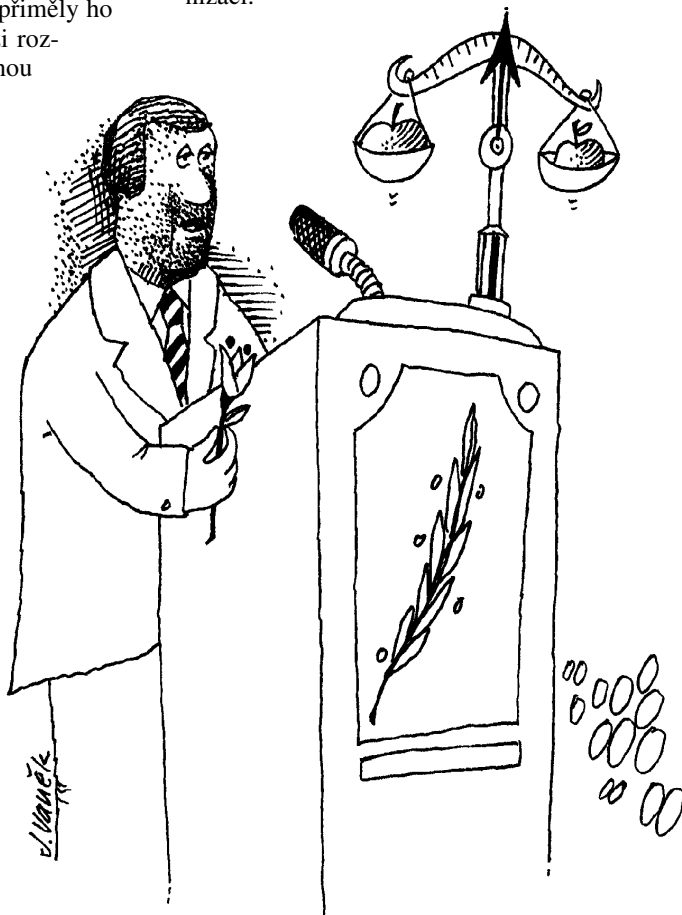
Jistým paradoxem zůstává, že ačkoli byl Annan vybrán právě pro svůj africký původ, jeho život je ve skutečnosti s černým světadílem svázán jen částečně.¹⁾ Kofi Annan se zde, v ghanském městě Kumasi, narodil (1938) a strávil tu dětství a rané mládí. Již po střední škole ale kontinent opustil a vysokoškolské studium absolvoval na univerzitách v USA a v Evropě. Na přelomu 50. a 60. let studoval ekonomii v americkém St. Paulu a švýcarské Ženevě, v 70. letech působil na Massachusetts Institute of Technology. Do Afriky se vrátil až v rámci svých aktivit pro OSN, kdy pracoval pro Hospodářskou komisi pro Afriku (ECA) v Addis

Abebě a stabilizační síly UNEF II v Ismailii. Situaci na kontinentě se zabýval i v dalších funkcích. Například v době, kdy byl zástupcem generálního tajemníka pro mírové operace (1993–1996), musel řešit otázku přístupu OSN k tehdy probíhající genocidě ve Rwandě. Skutečnost, že ve věci zaujal pasivní postoj a přes četná varování jí nevěnoval dostatečnou pozornost, mu byla dlouho oprávněně vyčítána. Mnozí soudí, že právě tato epizoda se stala jedním z faktorů, jež Annana později vedly ke snaze orientovat činnost OSN na problémy Afriky a přiměly ho ke zdůrazňování vazby mezi rozvojem, bezpečností a ochranou jednotlivce.

Druhým primátem Kofiho Annana je to, že byl prvním generálním tajemníkem, který vyšel z řad světové organizace. Všichni jeho předchůdci a také jeho nástupce působili jako politici či diplomaté národních států a fungování OSN znali jen nepřímě. Annan měl naopak za sebou při nástupu do funkce již více než třicetileté působení v různých složkách OSN. Do služeb organizace vstoupil v roce 1962, ve věku 24 let. Začínal jako úředník Světové zdravotnické organizace (WHO), později působil v ECA, UNEF II a Úřadu vysokého komisaře pro uprchlíky (UNHCR). Koncem 80. let přesídlil

do ústředí OSN v New Yorku, kde se postupně zabýval řízením lidských zdrojů, plánováním, přípravou rozpočtu a mírovými operacemi. Na podzim 1996 pak byl, vzhledem ke svým schopnostem i politické akceptovatelnosti, jmenován generálním tajemníkem,²⁾ úřadu se ujal 1. ledna 1997. Před vypršením prvního funkčního období se v červnu 2001 dočkal znovuzvolení, a svůj mandát tak zastával až do konce roku 2006.

Důvěrná znalost prostředí, problémů i specifických mechanismů komunikace v OSN se pro Annana stala cenným východiskem při řízení chodu největší světové mezinárodní organizace. Pomohla mu překonávat odpor mocného úřednictva při prosazování reformních opatření a zajistila mu výhodnou pozici při vyjednávání se státy. Význam toho, že se Annan mohl opírat o vnitřní struktury OSN a měl přímou zkušenost s řešením konfliktů, se zvláště jasně ukázal v letech 2003–2005, kdy čelil – v důsledku své kritiky války v Iráku – soustředěnému tlaku USA, jež se po určité době dokonce snažily prosadit jeho odvolání. Celkově lze říci, že oba zmíněné primáty činí z Kofiho Annana jednoho z nejzajímavějších a nejoriginálnějších mužů, kteří do dnešní doby řídili dění ve světové organizaci.

Dvě klíčová témata Kofiho Annana

Během deseti let, kdy zastával místo generálního tajemníka OSN, se Kofi Annan věnoval řadě oblastí aktivit. Přesto lze identifikovat dvě témata, jež poznamenala jeho působení v čele OSN zvláště výrazně. Jedná se o reformu OSN, jíž se Annan zabýval zejména v prvním funkčním období, a vývoj v Iráku, který řešil hlavně ve funkčním období druhém. Obě témata jsou podrobněji rozebrána dále.

Přehlížený úspěch: reforma OSN

Reformu OSN, její zefektivnění a přiblížení lidem celého světa označil Kofi Annan za svou prioritu již ve své akceptační řeči z prosince 1996. S realizací jednotlivých opatření pak započal jen o pár týdnů později a pokračoval v něm, s větší či menší intenzitou, až do odchodu z funkce. Hlavní reformní návrhy, které postupem doby předložil, jsou obsaženy v sérii komplexních dokumentů³⁾ zahrnující zprávu *Obnova OSN: Program reformy* (1997),⁴⁾ *Zprávu tisíciletí* (2000),⁵⁾ zprávu *Posílení OSN: Agenda pro další změnu* (2002)⁶⁾ a zprávu *Ve větší svobodě: rozvoj, bezpečnost a lidská práva pro všechny* (2005).⁷⁾

Podle zaměření lze Annanovy návrhy rozdělit do dvou kategorií. První se týká struktury OSN (tzv. vnitřní institucionální reforma) a generální tajemník zde dosáhl řady úspěchů, mezi něž patří přebudování Sekretariátu (zřízení postu náměstka generálního tajemníka, přerozdělení agendy aj.), zlepšení přítomnosti OSN na úrovni států (posílení místního koordinátora či vytvoření Domů OSN)⁸⁾ a zkvalitnění informační, komunikační a též personální politiky (zavedení Intranetu, spolupráce s médií, přijetí kodexu chování aj.). Většinu kroků realizoval Annan bez velkých těžkostí, což lze připsat faktu, že spadaly do rámce jeho samostatných kompetencí, a nevyžadovaly tak schválení členských států. V oblastech, kde klíčovými pravomocemi disponují státy, měl naopak s prosazováním návrhů problémy. Typický příklad nabízejí mezivládní orgány, zejména Rada bezpečnosti, ve vztahu k nimž jakékoli odvážnější plány změn narážely na odpor té či oné skupiny zemí. Navzdory tomu dokázal Annan přesvědčit státy o nutnosti aspoň částí reformy, což vedlo ke změně pracovních metod Rady bezpečnosti a Valného shromáždění i ke zřízení několika orgánů nových (Komise pro budování míru a Rada pro lidská práva).

Druhá kategorie reformních návrhů souvisí s vlastními aktivitami OSN (tzv. vnější funkční reforma), jež bývají v poslední době děleny do tří bloků (clusters), a to na mír a bezpečnost, rozvoj a lidská práva. Vzhledem k tomu, že rozhodnutí o činnostech závisí na členských státech, pokrok ve vztahu k nim postupuje pomaleji. Přesto i zde dokázal Annan najít podporu pro některé změny. V rámci prvního bloku proběhla reforma mírových operací a pozornost začala být nově věnována budování míru po skončení konfliktů. Zablockovaná naopak zůstala situace v oblasti regulace zbraní hromadného ničení a boje proti terorismu, kde zájmy států zabránily dosažení posunu. V druhém bloku se asi největším úspěchem stalo přijetí Rozvojových cílů tisíciletí (2000) stanovujících ekonomicko-sociální cíle, jež by měly státy naplnit do roku 2015. Konečně z třetího bloku si zmínku zaslouží již samotné zařazení lidských práv mezi základní sféry činnosti OSN a také prosazení koncepce odpovědnosti za ochranu, podle níž nemůže suverenita ochránit státy páchající zločiny proti lidskosti.

Reformní opatření Kofiho Annana se na první pohled mohou jevit omezená. Při jejich hodnocení je ovšem třeba mít na paměti, že generální tajemník není pán, ale „hlavní správní úředník OSN“ (čl. 97 Charty), a může tedy činit jen to, co mu členské státy dovolí. Annan v tomto ohledu prokázal mimořádnou schopnost získat na svou stranu vlivné státy a slaďovat jejich často protichůdné postoje. Pouze díky tomu se mu ostatně podařilo prosadit opatření, která marně předkládali jeho předchůdci. Mnohé potřebné změny nepochybně zůstaly nedokončeny, či dokonce zcela nezahájeny, vinu za tento stav však nelze přičítat Annanovi (ani OSN jako takové). Primární odpovědnost zde nejsou členské státy, které mají na řadu otázek odlišné názory, jež nejsou schopny překonat. S přihlédnutím k této situaci se reformní opatření generálního tajemníka jeví jako relativně úspěšná, neboť OSN se díky nim za poslední léta změnila více než kdykoli v minulosti a stala se připravenější čelit výzvám a hrozbám globálního světa.

Nepřehlížené trauma: vývoj v Iráku

Temnější stránku působení Kofiho Annana ve funkci generálního tajemníka OSN představuje vývoj v Iráku. Tato země se dostala do středu pozornosti světové organizace již na počátku 90. let, kdy v reakci na její útok proti Kuvajtu schválila

la Rada bezpečnosti vojenskou operaci Pouštní bouře a vyhlásila ekonomické sankce. Znovu se pak na výsluní zájmu OSN vrátila v letech 2002–2006, tj. v druhém Annanově funkčním období, a to v souvislosti se dvěma vzájemně spjatými událostmi: válkou v Iráku a skandálem kolem programu Ropa za potraviny.

Válka v Iráku v roce 2003 se pro OSN i jejího generálního tajemníka stala jedním z největších nezdarů po skončení studené války. Bylo tomu tak proto, že navzdory dlouhodobé angažovanosti v zemi nedokázala organizace ani definitivně ukončit rozsáhlá porušování lidských práv a rezolucí Rady bezpečnosti ze strany režimu Saddáma Husajna, ani účinně zabránit jednostrannému útoku USA proti Iráku. Vystupovala tak spolu se svým generálním tajemníkem v celé věci jako značně bezmocný zprostředkovatel, kterého obě strany využívaly a na něž podle svých potřeb svalovaly vinu za vývoj událostí. USA organizaci i Annanovi osobně nikdy neodpustily, že je nepodpořili v jejich útoku proti „ose zla“, a že Annan dokonce útok označil za porušení mezinárodního práva.⁹⁾ Odplatou za tuto „neloajalitu“ se stala kampaň, kterou světová supervelmoc proti OSN a Annanovi následně rozpoutala. Irák, resp. ta část jeho obyvatelstva, jež nevítila vývoj po roce 2003, zase OSN a Annanovi nikdy nepřestaly vyčítat, že nedokázala svého nejmocnějšího člena udržet na uzdě a ještě jeho akci svou účastí na stabilizaci země nepřímo legitimovala. Trez za tuto „kolaboraci“ přišel v podobě bombových útoků na cíle OSN v zemi, mezi jejichž oběti se zařadil i vysoký komisař OSN pro lidská práva Sergio Vieira de Mello (2003).

Ještě větší úder než sama válka zasadil OSN a Annanovi skandál kolem programu Ropa za potraviny (Oil for Food, OFF). Jednalo se o program zavedený v polovině 90. let, který zmírňoval dopady ekonomických sankcí vůči Iráku na civilní obyvatelstvo tím, že umožňoval odprodej části ropy za potraviny, léky a jiné základní potřeby. Program od počátku provázely finanční nejasnosti, ve vážnou kauzu ale věc přerostla až v letech 2002–2003. Tehdy americké deníky přinesly sérii článků neokonzervativních novinářů, jež odhalovaly finanční machinace spojené s programem, a odpovědnost za ně svalovaly na OSN a jejího představitele včetně Annana (jehož syn navíc pracoval pro jednu ze společností, jež se na OFF obohatily). Vlny nevole, která se v USA po zveřejnění informací o tzv. „největším skandálu v historii vesmíru“¹⁰⁾ zvedla, využíli někteří politici k tomu, že

začali požadovat odvolání generálního tajemníka. Ačkoli vyšetřovací komise, které k případu zřídily OSN (Volckerova komise) i USA, ukázaly, že OSN byla do machinací zapletena jen omezeně a korupce zasáhla pouze několik jejích úředníků, štvavá kampaň pokračovala až do roku 2006. Annanovi se v ní sice podařilo obstát, je ale jisté, že jej připravila o hodně sil, které mohl věnovat jiným aktivitám.

Bilance Kofiho Annana

Vrátíme-li se k původní otázce, jak tedy vlastně vyznívá celková bilance působení Kofiho Annana ve funkci generálního tajemníka OSN? Asi nejprostěji lze říci, že je, jako ve většině případů, smíšená a že zahrnuje jak úspěchy a výhry, tak neúspěchy a prohry. Jedna věc se však zdá jistá: OSN po Annanovi je jiná, než byla před ním. A jiná zde nesporně znamená modernější, zralější, zkušenější a také realističtější. Za to vše vděčí muži, který stál v jejím čele po celých dlouhých deset let. A který i na konci tohoto mnohdy nelehkého období stále „*tvrdohlavě chová naději ve společnou budoucnost nás všech*“.¹¹⁾ ○

Veronika Bílková (1975) je vědeckou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

bilková@iir.cz

¹⁾ Více o životě K. Annana viz www.osn.cz/system-osn/generalni-tajemnik/?i=154 (2. 1. 2007).

²⁾ Generální tajemník je jmenován Valným shromážděním na základě doporučení Rady bezpečnosti (čl. 97 Charty OSN).

³⁾ Vedle komplexních dokumentů předložil Annan i dílčí zprávy, např. *Reforma řízení lidských zdrojů* (2000) či *Bezpečnost zaměstnanců OSN* (2000). Z jeho popudu navíc vznikly zprávy skupin expertů, např. *Zpráva panelu k mírovým operacím OSN* (Brahimího zpráva, 2000) či *Bezpečnější svět: naše sdílená odpovědnost* (2004).

⁴⁾ UN Doc. A/51/950, *Renewing the United Nations: A Programme for Reform*, 14. 7. 1997.

⁵⁾ *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century*, UN, New York, 2000.

⁶⁾ UN Doc. A/57/387, *Strengthening of the United Nations: an agenda for further change*, 9. 9. 2002.

⁷⁾ UN Doc. A/59/2005, *In larger freedom: towards development, security and human right for all*, 21. 3. 2005.

⁸⁾ Domy OSN (v ČR vznikl v roce 2000) hostí zastoupení všech orgánů a organizací OSN v zemi.

⁹⁾ *Iraq war illegal, says Annan*, news.bbc.co.uk/2/hi/middle-east/3661134.stm (16. 9. 2004).

¹⁰⁾ Ch. Krauthammer, cit. in I. Williams, *The Right's Assault on Kofi Annan: How the Neocons Created a „Scandal“ to Punish a Critic of US Policies*, The Nation, 10 January 2005.

¹¹⁾ UN Doc. SG/SM/10643, *A la veille de la fin de son mandat comme secrétaire général, Kofi Annan réaffirme sa foi en le pouvoir de l'organisation*, 19. 9. 2006.

Proces volby a jmenování generálního tajemníka OSN

První den roku 2007 se funkce osmého generálního tajemníka Organizace spojených národů (OSN)

PETRA LUSTIGOVÁ

ujal bývalý jihokorejský ministr zahraničních věcí Pan Ki-mun. Rada bezpečnosti jej jednomyslně doporučila Valnému shromáždění,¹⁾ které ho o několik dní později – 13. října 2006 – aklamací zvolilo generálním tajemníkem OSN na funkční období od 1. ledna 2007 do 31. prosince 2011.²⁾

Výběr generálního tajemníka patří každých pět let mezi nejvýznamnější události, nejen v OSN, ale celkově v kontextu mezinárodní politiky. Je to dáno tím, že generální tajemník OSN během svého funkčního období reprezentuje všech 192 členských států organizace, kterými jsou dnes, až na několik málo výjimek, všechny státy světa.

V historii OSN se ve funkci generálního tajemníka vystřídal již sedm mužů. S výjimkou B. Butruse-Ghálího byli všichni ostatní generální tajemníci jmenováni do druhého funkčního období (Trygve Lie ale v průběhu svého druhého funkčního období odstoupil a Dag Hammarskjöld tragicky zahynul při leteckém neštěstí).

Funkce generálního tajemníka OSN

Podle ustanovení Charty OSN je generální tajemník hlavním správním úředníkem OSN, stojí v čele Sekretariátu a do funkce jej jmenuje Valné shromáždění na doporučení Rady bezpečnosti.³⁾ Ve vztahu k samotnému procesu volby se Charta bohužel omezuje na toto strohé konstatování a nikde jinde neobsahuje bližší upřesnění způsobu výběru a jmenování generálního tajemníka.

Funkce generálního tajemníka v sobě zahrnuje nejenom řízení rozsáhlého byrokratického aparátu a celé OSN, ale i úlohu diplomata, vyjednavče a nestranného prostředníka ve sporech. Funkce a pravomoci generálního tajemníka jsou upraveny v kapitole XV. Charty, v člácích 97–101 a patří mezi ně účast na schůzích hlavních orgánů OSN a plnění úkolů, které mu tyto orgány svěří.⁴⁾ Navíc se generální tajemník prostřednictvím konzultací

s vedoucími představiteli členských států a navštěvování problematických oblastí snaží přispívat k udržování a obnovování mezinárodního míru a bezpečnosti. Generální tajemník nejen reprezentuje Organizaci spojených národů navenek, ale je širokou veřejností vnímán jako skutečný symbol OSN.

Pravidla nominace a jmenování generálních tajemníků

Vzhledem k tomu, že Charta OSN poskytuje minimální vodítko v souvislosti s úpravou procesu výběru a jmenování generálního tajemníka a požadavky na jeho kvalifikaci či délku funkčního období, byla již na prvním zasedání Valného shromáždění OSN, ještě před volbou historicky vůbec prvního generálního tajemníka přijata rezoluce 11(1) upravující některé tyto aspekty.⁵⁾ Část z nich byla později zakotvena i v procedurálních pravidlech Valného shromáždění a Rady bezpečnosti. Především se jedná o stanovení délky funkčního období na pět let s možností ucházet se o znovuzvolení.⁶⁾

Rezoluce rovněž považuje za žádoucí, aby Rada bezpečnosti navrhla Valnému shromáždění ke jmenování pouze jednoho kandidáta a aby se o návrhu Rady ve Valném shromáždění nevedla rozprava. Podle rezoluce by nominace a jmenování měly být v obou orgánech projednávány neveřejně⁷⁾ a hlasovat by se o nich mělo tajně.⁸⁾ Nicméně již při první volbě generálního tajemníka doporučil předseda Valného shromáždění hlasovat o návrhu veřejně a tato praxe trvá, i když je v rozporu s Procedurálními pravidly Valného shromáždění, zejména s pravidlem

č. 141.⁹⁾ Od voleb v roce 1971 se navíc ve Valném shromáždění nehlasuje tajně, ale kandidát je jmenován akclamací.¹⁰⁾

Kandidát musí v Radě bezpečnosti získat alespoň devět kladných hlasů včetně hlasů všech stálých členů, aby jej mohla Rada doporučit Valnému shromáždění ke jmenování.¹¹⁾ Od roku 1991 se před samotnou „oficiální“ volbou v Radě bezpečnosti koná několik neformálních „zjišťovacích“ kol hlasování, aby bylo zřejmé, který kandidát má největší podporu. Při volbách v roce 1996 byly v závěrečných neformálních „zjišťovacích“ kolech navíc poprvé barevně odlišeny hlasy stálých členů Rady bezpečnosti, což umožňuje určit, zda má kandidát i jejich podporu. Valné shromáždění o návrhu Rady bezpečnosti hlasuje prostou většinou přítomných a hlasujících, pokud se neusnese jinak.¹²⁾ Doposud se nestalo, že by Valné shromáždění OSN nejmenovalo generálního tajemníka navrženého Radou bezpečnosti.

Při výběru kandidátů by měla být hlavním posuzovaným hlediskem profesní způsobilost kandidáta, jeho diplomatické zkušenosti a celkově jeho schopnost obstat na tomto důležitém postu. Ne vždy jsou však tato hlediska rozhodující – mnoho schopných mužů i žen kandidujících na místo generálního tajemníka se přesvědčilo, že daleko důležitější je být spíše tvárným úředníkem, všeobecně přijatelným pro všechny. Při výběru kandidáta, kterého Rada bezpečnosti doporučí, je však dodržováno několik pravidel. Především by měl být zohledňován princip

geografické rotace mezi kontinenty, kandidáta musí oficiálně nominovat některý členský stát a neměl by pocházet ze státu, který je stálým členem Rady bezpečnosti.¹³⁾ Princip geografické rotace¹⁴⁾ není ale striktně dodržován – zatímco velmi početná africká (a teď i asijská) skupina obsadila místo generálního tajemníka již dvakrát, latinskoamerické státy jednou, západoevropské a ostatní státy dokonce třikrát, skupina východoevropských států doposud nikdy. V tomto ohledu se jeví trochu nespravedlivý nárok, který si ve jméno rotace činila letos na místo generálního tajemníka skupina asijských států. Otázkou ovšem zůstává, zda by se případnému kandidátovi východoevropské skupiny podařilo získat podporu Ruska.

Výběr a jmenování generálního tajemníka v praxi

Valné shromáždění doposud vždy jmenovalo generálního tajemníka navrženého Radou bezpečnosti, s výjimkou jmenování Trygve Lie do druhého funkčního období v roce 1951. Počátkem padesátých let totiž Rada bezpečnosti nebyla, vzhledem ke své paralýze související s korejskou krizí usnášeníschopná. SSSR zarputile vetoval nominaci (dříve oblíbeného) Trygve Lie podporovaného západními státy, které na oplátku odmítaly akceptovat kandidáty navrhované Sovětským

svazem. Trnem v oku Sovětům byla především otevřená podpora Trygve Lie intervenci OSN v Koreji. V duchu rezoluce *Sjednocení pro mír*¹⁵⁾ prodloužilo v listopadu 1950 Valné shromáždění na návrh Spojených států funkční období T. Lie o další tři roky.¹⁶⁾ Tak se podařilo obejít sovětské veto a vyřešit patovou situaci. Trvajících sovětská opozice však ztrpčovala Liemu natolik život, že se rozhodl koncem roku 1952 rezignovat.

Po rezignaci Trygve Lie se ve volbách v roce 1953 naplno projevilo, jak citlivou otázkou pro obě velmoci je všeobecná přijatelnost navrhovaného kandidáta. Nad soupeři zvukných jmen jako Lester Pearson¹⁷⁾ zvítězil jako kompromisní kandidát do té doby vcelku neznámý náměstek švédského ministra zahraničí Dag Hammarskjöld. Pamětníci dokonce tvrdí, že se sám o své nominaci dozvěděl až z programu jednání Rady bezpečnosti a ten týž den jej RB OSN také doporučila.¹⁸⁾ Obecně opomíjena zůstává skutečnost, že mezi navrhovanými kandidáty se poprvé (a do letošního roku naposledy) objevila žena – V. L. Panditová z Indie, navržená Sovětským svazem.¹⁹⁾

Dag Hammarskjöld se projevil jako velmi schopný muž. Do nemilosti Sovětského svazu upadl poté, co se v průběhu svého druhého funkčního období aktivně angažoval při řešení krize v Kongu (údajně překročil jím úzce chápaný mandát mírové operace ONU). Sovětský svaz se snažil prosadit, aby byl Hammarskjöld sesazen a funkce generálního tajemníka zastávaly současně tři osoby (tzv. trojka).

Tento návrh však upadl v zapomnění poté, co Hammarskjöld tragicky zahynul při letecké havárii na podzim 1961. Po intenzivních jednáních se Sovětský svaz a Spojené státy shodly, že na zbytek Hammarskjöldova funkčního období bude jmenován do funkce generálního tajemníka barmský kandidát U Thant, přičemž obě velmoci tak vyšly vstříc požadavkům rozvojových států. U Thantovi byl po „zkušebním“ roce jeho mandát v roce 1962 upraven na regulérní pětileté období, do druhého funkčního období byl jmenován ve volbách v roce 1966.

Také volby dalších generálních tajemníků se nesly v duchu hledání všeobecně přijatelných kandidátů. Za zmínku snad jen stojí, že Kurt Waldheim se v roce 1981 ucházel o bezprecedentní třetí jmenování, Rada bezpečnosti však doporučila kompromisního J. Péreze de Cuéllar, mimo jiné proto, že Waldheima šestnáctkrát vetovala Čína. Počtem vet si s ní ale nezavdali ostatní stálí členové Rady – západní státy například v téže volbě vetovaly patnáctkrát tanzánského kandidáta S. Salima navrhovaného Sovětským svazem.²⁰⁾ Na konci druhého funkčního období Pérez de Cuéllar v roce 1992 byl do funkce jmenován po intenzivní kampani a masivní podpoře Hnutí nezúčastněných zemí Egyptan Butrus Butrus-Ghálí, který se ucházel v roce 1996 o znovuzvolení, ale neměl již podporu USA. Do nelibosti Spojených států upadl poté, co údajně důsledně neprováděl reformy OSN a veřejně kritizoval nedoplatky USA do rozpočtu OSN. Africké státy a OAS znovu stály za Ghálím, ale vcelku záhy – po prvním americkém vetu – si uvědomily, že nemá šanci projít, a je proto třeba najít jiného afrického kandidáta, jinak přijdou o možnost obsadit místo generálního tajemníka na následující období. Navrženi byli čtyři kandidáti, z nichž největší podporu opakovaně ve „zjišťovacích“ kolech získával Kofi Annan z Ghany (v té době náměstek generálního tajemníka pro mírové operace), proti němu však vždy hlasoval jeden stálý člen Rady bezpečnosti OSN – Francie.²¹⁾ Jakými prostředky se nakonec OAS podařilo odvrátit francouzské veto, není jasné, ale K. Annan byl nakonec 13. prosince 1996 navržen Radou bezpečnosti jako jediný kandidát. Byl také prvním generálním tajemníkem, který před svým jmenováním pracoval pro OSN. V roce 2001 byl jednomyslně navržen do druhého funkčního období, které skončilo 31. prosince 2006.

Průběh letošní volby

V letošních volbách se o funkci generálního tajemníka ucházelo celkem sedm kandidátů. Mezi nejčastěji skloňovanými jmény se v Radě bezpečnosti spolu s Pan Ki-munem objevovalo také jméno lotyšské prezidentky Vairy Vike-Freibergaové a současného zástupce generálního tajemníka OSN pro komunikaci Shashi Tharoor z Indie. Dalšími kandidáty byli Džajanta Dhanapala (srílanský diplomat a bývalý náměstek generálního tajemníka OSN pro odzbrojení), princ Zaid Husajn (jordánský velvyslanec při OSN), Ašraf Ghání (bývalý afghánský ministr financí) a Surakiart Satchiratchaj (náměstek premiéra bývalé thajské vlády).

Již od prvních „zjišťovacích“ kol hlasování na počátku léta 2006 si velmi dobře vedl Pan Ki-mun. Jižní Korea neponechala nic náhodě a plně rozvinula intenzivní kampaň na podporu Panova zvolení; mimo jiné obětovala i svou ohlášenou kandidaturu na místo nestálého člena Rady bezpečnosti Organizace spojených národů na období 2007–2008.

Nejtěžší překážkou bylo přesvědčit Spojené státy, které spíše preferovaly Vike-Freibergaovou nebo Gháního, a Čínu.²²⁾ Nelehké to měl Pan Ki-mun i s ostatními stálými členy Rady bezpečnosti, získávání podpory připomínalo pragmatické „handlování“. Dle informací seriózního britského tisku Velká Británie podmínila svou podporu Panovi za příslib vysokých funkcí ve strukturách OSN. Britové mají údajně zájem především o funkci zástupce generálního tajemníka pro politické otázky. Nebyli však v obchodování s podporou osamoceni – předpokládá se, že Francie žádala výměnou za podporu zachování postu zástupce pro mírové operace a Japonsko mělo zájem o post zástupce generálního tajemníka pro humanitární otázky. Podle deníku *The Times* příslib vysokých postů získaly údajně též USA, Čína i Rusko.²³⁾

Poněkud opožděně (až do třetího „zjišťovacího“ kola v půli září) byla nahlášena kandidatura lotyšské prezidentky, která sice zamíchala kartami, ale skončila až na pomyslné třetí příčce. Přestože oproti svým kandidátům měla dvě výhody – pochází z regionální skupiny, která ještě nikdy funkci generálního tajemníka neobsadila (jednalo by se tedy o skutečné naplnění principu regionální rotace) a jako jediná žena naplňovala proklamovaný princip rovnosti pohlaví – nebyla její kandidatura patrně přijatelná pro Rusko. Bez ohledu na její osobu by stejný osud asi

potkal kteréhokoli jiného kandidáta ze skupiny východoevropských států, čehož si byl jistě dobře vědom i bývalý polský prezident Aleksander Kwaśniewski, když se po dlouhém váhání rozhodl nekandidovat.

Pan Ki-mun – pravý muž na pravém místě?

Převzít žezlo po Kofi Annanovi nebude lehký úkol. OSN musí nutně projít reformami a stát se lépe fungující a efektivní organizací. Její pověst navíc nedávno pošramotily korupční skandály kolem programu Ropa za potraviny. V této době – více než kdykoliv předtím – je zapotřebí, aby v jejím čele stál silný a schopný vůdce. Zda tato očekávání Pan Ki-mun naplní, se ukáže zanedlouho, rozhodující přitom bude, jakou si dokáže získat autoritu. Zaznívají názory, že Pan je sice pracovitým byrokratem, ale chybí mu vize a charisma; on sám o sobě tvrdí, že dokáže být velmi tvrdý.²⁴⁾

Co Panovi však rozhodně nelze upřít, je jeho cílevědomost a nesmírná pracovitost. Vystudoval mezinárodní vztahy na univerzitě v Soulu a na Harvardu, poté se dal na dráhu kariérního diplomata a od píky se vypracoval až na velvyslance a náměstka ministra zahraničních věcí. V roce 2001 předsedala Jihokorejská republika 56. zasedání Valnému shromáždění a Panovi bylo nabídnuto místo vedoucího kabinetu předsedy. Po skončení zasedání byl znovu povolán do Soulu, tentokrát jako poradce prezidenta pro bezpečnostní otázky, odkud už byl jenom krůček k ministerskému křeslu, které získal v roce 2004.

Mezi oblastmi, na které se Pan Ki-mun chce ve své nové funkci prioritně soustředit, patří obnovení důvěry v OSN, pokračování v nastoupených reformách a naplnění rozvojových cílů OSN, zejména boj proti chudobě a snižování rozdílů mezi rozvinutými a rozvíjejícími se státy.²⁵⁾

Petra Lustigová (1974) je zaměstnankyní MZV ČR a pracuje na odboru OSN.

Petra.Lustig@seznam.cz

¹⁾ Rezoluce Rady bezpečnosti S/RES/1715 (2006) – 9. 10. 2006.

²⁾ Rezoluce Valného shromáždění A/RES/61/3 – 13. 10. 2006.

³⁾ Čl. 97 Charty OSN.

⁴⁾ Čl. 98 Charty OSN.

⁵⁾ Rezoluce Valného shromáždění A/RES/11 (I) – 24. 1. 1946.

⁶⁾ A/RES/11 (I), opak. cit., odst. 3. Rezoluce konkrétně uvádí pouze funkční období „prvního“ generálního tajemníka; obecně bylo pětileté funkční období upraveno až rezolucí Valného shromáždění A/RES/709 (VII) – 7. 4. 1953.

Liberalizace světového obchodu není všelék na chudobu v rozvojových zemích

PAVEL CHMELARŠ

Poslední dvě století byla svědkem obrovského nárůstu ekonomické úrovně velké části lidstva. Tento růst byl spojen nejen s technologickým a sociálním rozvojem, ale také s rozmachem světového obchodu. Je ovšem více než evidentní, že tento vývoj byl značně nerovnoměrný; na počátku 21. století jsou na světě miliardy lidí žijících v extrémní chudobě. Podle ukazatele hrubého domácího produktu (HDP) na hlavu a den více než miliarda lidí žije z méně než dolaru denně a dalších skoro tři miliardy z méně než dvou dolarů.

Není sporu o tom, že mezinárodní směna zboží představuje nezbytnou podmínku růstu ekonomické úrovně zemí a omezení chudoby a že liberalizace může přinést zvýšené příležitosti pro rozvojové země zapojit se do mezinárodního obchodu. Je ovšem také pravda, že šedesát let trvající liberalizace světového obchodu ke zvyšování ekonomické úrovně většiny rozvojových zemí a snižování chudoby jejich obyvatel přispěla jen málo – Indie, Jižní Korea a Singapur a další asijské země dokázaly nastartovat a udržet velmi solidní ekonomický růst bez účasti v obchodně-liberalizačních jednáních. Znamená to tedy, že nemají pravdu ti, kteří v rapidní liberalizaci obchodu (odstraňování překážek toku zboží a služeb mezi zeměmi) vidí všelék na chronické ekonomické problémy většiny rozvojových zemí? A znamená to, že mají naopak pravdu ti, kteří vidí v liberalizaci obchodu překážku sociálního a ekonomického rozvoje?

Ohlédnutí

Populisticky orientovaná politika obchodního protekcionismu jako nástroj ekonomické konkurence mezi zeměmi přinesla v třicátých letech 20. století celosvětovou vleklou krizi. Tato negativní zkušenost pak motivovala snahy uspořádat obchodní a finanční vztahy mezi státy mnohostrannou dohodou ve prospěch všech zapojených, aby se podobným případům předešlo. Předpokládalo se, že odbourávání překážek obchodu mezi státy navzájem přispěje k vzniku stabilnějšího a efektivnějšího systému obchodu.

O koordinované liberalizaci světového obchodu tak lze hovořit od konce druhé světové války. Vznik Mezinárodní obchodní organizace (International Trade Organization) byl naplánován již na konferenci

v Bretton-Woods koncem roku 1944, kde byly také položeny i základy pro vznik Světové banky a Mezinárodního měnového fondu. Zatímco obě později jmenované organizace opravdu vznikly, Kongres Spojených států v poslední chvíli založení Mezinárodní obchodní organizace neodsouhlasil. Dohodnuta byla pouze provizorní smlouva – Všeobecná dohoda o clech a obchodu (GATT) – která ale nakonec upravovala světový režim obchodu až do poloviny devadesátých let. Do jednání v rámci GATT se nezapojovaly státy komunistického bloku a také až do 60. let v podstatě žádné rozvojové země (většina z nich totiž jako samostatný stát vznikla právě až v průběhu 60. a 70. let).

Režim v rámci GATT byl pro rozvojové země výjimečný; nemohly sice do jednání nijak výrazně zasahovat, zato se ale mohly vyhnout nucené implementaci takových nástrojů, jež by mohly bránit vlastním vnitřním rozvojovým politikám. Částečně i proto tak mohly rozvinuté státy vést jednání pouze směrem k liberalizaci obchodu výrobků, ve kterých mají samy komparativní výhody – tedy především průmyslové zboží – ale už výrazně méně ochotné liberalizovat v oblastech, kde je komparativní výhoda na straně rozvojových zemí – tedy hlavně v zemědělské produkci a zpracování, v odvětvích průmyslu náročných na práci nebo ve službách, jako je stavebnictví nebo námořní doprava.

Tato dvojakost začala být zřejmější spolu s tím, jak se od konce 60. let do jednání v rámci GATT zapojovaly nově vznikající rozvojové země. Vyvrcholení tohoto schizofrenního postoje k liberalizaci došlo v 8. kole obchodně-liberalizačních jednání (a posledním v rámci GATT) – v Uruguayském kole. Završené kolo při-

⁷⁾ Neveřejně projednání v Radě bezpečnosti upravuje pravidlo č. 48 Zatímních procedurálních pravidel Rady bezpečnosti – dokument OSN S/96/Rev. 7. Podle pravidla č. 55 při uzavřených jednáních vydává Rada bezpečnosti prostřednictvím generálního tajemníka komuniké – do roku 1953 v těchto komuniké Rada neuváděla jména kandidátů ani počty hlasů, které obdrželi. Bruno Simma (ed.), *The Charter of the United Nations – A Commentary*, Oxford University Press, 1. vydání – 1995, str. 1026.

⁸⁾ A/RES/11 (I), opak. cit., odst. 4 (d).

⁹⁾ Dokument OSN A/520/Rev.16 – aktuální verze procedurálních pravidel odrážející změny přijaté do září 2006.

¹⁰⁾ Simma, opak. cit., str. 1031.

¹¹⁾ A/RES/11 (I), opak. cit., odst. 4 (c). Rezoluce hovoří o sedmi hlasech, které byly potřebné, než došlo k rozšíření počtu členů Rady bezpečnosti z 11 na 15 v roce 1964.

¹²⁾ A/RES/11 (I), opak. cit., odst. 4 (c). Rezoluce připouští, že pokud se tak Valné shromáždění usnese, může být pro jmenování vyžadována i dvoutřetinová většina.

¹³⁾ *Selecting the Next UN Secretary-General, A Report by the United Nations Association of the USA*, New York, květen 2006 – www.unausa.org/site/pp.asp?c=fvKRI8MPJpF&b=161345 (27. října 2006). Princip geografické rotace a požadavek na genderovou rovnost jsou zakotveny v příloze XIX., odst. 59, rezoluce Valného shromáždění A/RES/51/241 (31. 7. 1997).

¹⁴⁾ Pro potřeby voleb v rámci OSN jsou státy rozděleny do pěti regionálních skupin: Afrika (53 států), Asie (51 států), Latinská Amerika a Karibik (33 států), východní Evropa (23 států), západní Evropa a ostatní státy (29 států). Rozdělení do regionálních skupin bylo zpočátku dodržováno na základě „gentlemanské dohody“ a až v roce 1957 bylo formálně upraveno v rezoluci Valného shromáždění A/RES/1192 (XII) – 12. 12. 1957 – Ramesh Thakur (ed.), *What is Equitable Geographic Representation in the Twenty-first Century*, The United Nations University, 1999, str. 11.

¹⁵⁾ Rezoluce Valného shromáždění A/RES/377 (V) – *Uniting for Peace* (Sjednocení pro mír) – 3. 11. 1950.

¹⁶⁾ Rezoluce Valného shromáždění A/RES/495 (V) z 1. 11. 1950. Rada bezpečnosti si do budoucna pojistila, že se tato situace nebude opakovat tím, že začala explicitně uvádět ve svém doporučení délku funkčního období navrhovaného kandidáta. Proto nebylo možné, aby byl obdobným způsobem prodloužen mandát B. Butruse-Ghálího v roce 1996. Bailey & Daws, opak. cit., str. 329.

¹⁷⁾ Kanadský velvyslanec při OSN a budoucí premiér.

¹⁸⁾ D. Hammarskjöldova navrhla Francie 31. března 1953 a téhož dne jej Rada bezpečnosti doporučila Valnému shromáždění. *United Nations Yearbook*, OSN, 1953, str. 44.

¹⁹⁾ Bailey & Daws, opak. cit., str. 322.

²⁰⁾ Spojené státy Salima vetovaly údajně pouze dvakrát, o zbytek se podělila Francie s Velkou Británií. Francii prý například vadilo, že Salim nemluví francouzsky. BAILEY & DAWS, opak. cit., str. 326, pozn. 156.

²¹⁾ Bailey & Daws, opak. cit., str. 331.

²²⁾ Bryan Walsh, *Can This Guy Run the U.N.?*, *Time*, č. 168, 16. října 2006, str. 63.

²³⁾ Richard Beeston & James Bone, *Britain demands plum UN posts in backroom deal*, *The Times*, 5. října 2006, str. 2.

²⁴⁾ Philippe Bolopion & Philippe Pons, *Ban Ki-moon – l'homme du consensus mou*, *Le Monde*, 14. října 2006, str. 21. Také, Petr Bláha, *Superdiplomat Pan Ki-mun*, *Respekt*, č. 43, 23. října 2006, str. 12.

²⁵⁾ B. J. Lee, *A True Diplomat*, *Newsweek*, 16. října 2006, str. 23.

VZTAHY A PROBLÉMY

neslo kromě rozšíření institucionálního rámce multilaterálního systému (především vznik mechanismu urovnávání sporů mezi členy) a založení Světové obchodní organizace (WTO) významnější pokrok pouze v oblasti zájmu rozvinutých zemí – v obchodu s průmyslovými výrobky, „vysoce sofistikovaných“ službách (jako telekomunikace, finanční služby a některé další infrastrukturní služby) a ochraně práv duševního vlastnictví. Oblasti zájmu většího světového obyvatelstva zůstaly až na nepatrný pokrok v oblasti zemědělství a příslib pozvolné liberalizace obchodu textilními výrobky nepovšimnuty.

Záhy se opravdu ukázalo, že oproti představám a slibům Uruguayské kolo nedoručilo žádné významné přínosy rozvojovým zemím, a naopak, že náklady implementace toho, k čemu se v tomto posledním kole rozvojové země zavázaly, s sebou ponese daleko vyšší náklady, než se čekalo. Bohaté státy používaly nepodložený a nefér argument, že rychlá liberalizace zahraničního obchodu rozvojových zemí zajistí zdravý průběh strukturálních změn ekonomik rozvojových zemí a akceleraci jejich růstu, a to i bez ohledu na to, co a jak rychle budou liberalizovat rozvinuté země. (A skutečně přes liberalizační rétoriku, rozvinuté státy od roku 1994 do roku 2003 zvýšily výdaje na zemědělskou politiku ze 180 na 330 miliard dolarů.)

Seattle

Zlom přineslo podzimní jednání v Seattle v roce 1999. Bohaté země očekávaly, že si domů odvezou další otevřené kolo. Ovšem nedůvěra rozvojových zemí ve vývoj jednání a jejich neochota jednat o návrzích, které jsou vypracovány bez jejich účasti, spolu s masivními pouličními protesty přinesly překvapivý konec – nové kolo jednání otevřeno nebylo.

Ukázalo se, že rozvojové země nejsou ochotny pouštět se do dalších kol jed-

nání, aniž by zůstala opomíjena pro ně nepříznivá bilance z minulých kol jednání. Významnou roli je nutno připsat protestům v ulicích, které obrátily k jednáním WTO do té doby nevídanou mediální pozornost. Jak už to ale bývá, ti, kteří jsou schopni upoutat největší mediální pozornost, nebývají zpravidla vybaveni tím nespolehlivějším analytickým aparátem. Proto byly tak silně medializovány například představy, že rozvojové země nemusejí dělat žádné reformy a že to jsou rozvinuté země, které jsou odpovědné za jejich problémy, nebo také hlasy proti globalizaci, které jako by vypadly z úst stroje ničících Ludditů na počátku 19. století v Anglii. Mezi těmito extrémními názory zaznívala celá řada odůvodněných výtek vůči WTO – existující režim je nevýhodný pro rozvojové země; jednání nejsou transparentní; jednání s pozicemi vytyčenými na základě vyjednávací síly je nekorektní a těžko lze předpokládat, že lze dosáhnout slušné dohody v nekorektním procesu; WTO překračuje svůj mandát, zmenšuje prostor pro formulaci politik v oblasti, jako je ochrana životního prostředí nebo industrializační a chudobu omezující politiky, nebo znemožňuje státu zajistit dostupné léky pro své občany. Je nesporné, že tyto protesty odvedly dobrou práci v tom ohledu, že se tématu postavení rozvojových zemí v systému mezinárodního obchodu dostalo silné mediální pozornosti a že se tento problém posunul na výrazně vyšší místo v rétorice představitelů bohatých států.

Rozvojové kolo

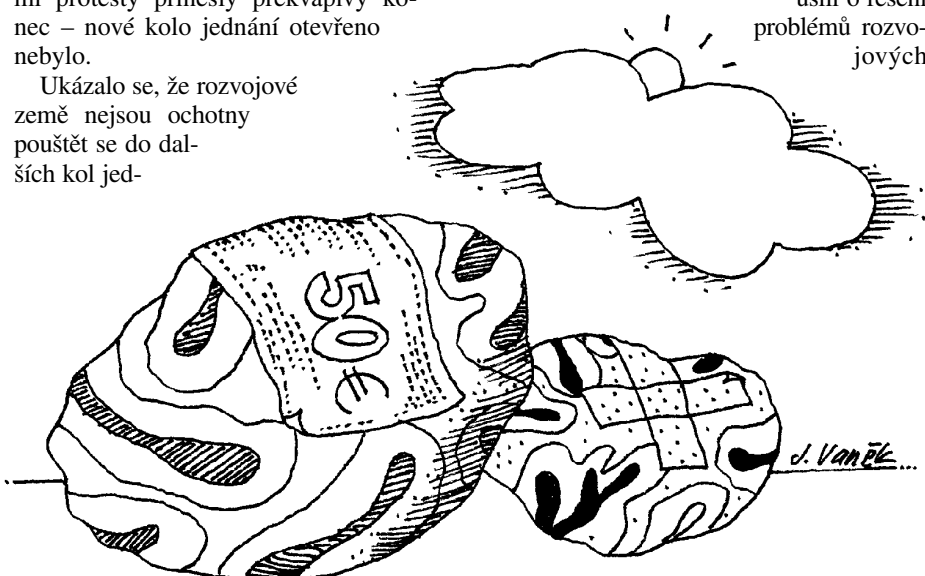
Dva roky nato – v roce 2001 v katarském Dauhá – byla situace odlišná. Počátek století byl ve znamení úsilí o řešení problémů rozvojových

zemí – mediálně velmi úspěšná kampaň Milostivé léto (Jubilee 2000 – kampaň za oddlužení rozvojových zemí) a pražské pouliční protesty dostaly Světovou banku a Mezinárodní měnový fond pod palbu kritiky; velké naděje byly vkládány do Miléniové deklarace Valného shromáždění OSN vytyčující osm rozvojových cílů. K duchu jednání také přispěl šokující útok na newyorské Světové obchodní centrum a nastupující světová recese.

Představitelé rozvinutých států byli připraveni ukázat svůj pozitivní postoj k řešení problémů rozvojového světa. Několik témat prioritních pro rozvojové země se tak dostalo do závěrečné smlouvy z Dauhá, v níž bylo nadto explicitně uvedeno, že další jednání se soustředí na ekonomický rozvoj a omezování chudoby v chudých zemích. Proto se o tomto kole jednání mluví jako o rozvojovém.

Již záhy po Dauhá se ale ukázalo, že název „rozvojové kolo“ není vůbec na místě. Jednak bylo opět dosaženo jen malého pokroku v liberalizaci v oblastech zájmu rozvojových zemí – exporty rozvojových zemí do rozvinutých jsou stále zatíženy vysokými cly a agenda v případě liberalizace služeb a ukotvení práv duševního vlastnictví je i nadále určována finančními a korporátními zájmovými skupinami bohatých států. Vedle toho rozvinuté státy trvají na otevření jednání o tzv. singapurských tématech, která se týkají pravidel v oblasti obchodu a investic, hospodářské soutěže, transparentnosti v nákupech státní správy a zjednodušení procedur při mezinárodním obchodu se zbožím. Rozvojové státy ale nechtějí podepsat další závazky, u nichž reálně hrozí, že budou dramaticky zasahovat do jejich rozvojových politik, a které by si žádaly vysoké náklady implementace.

Demonstrací svého odhodlání vzdorovat tlaku rozvinutých zemí předvedly rozvojové země dva roky po Dauhá na ministerské konferenci v mexickém Cancúnu, která skončila krachem bez jakékoli dohody. Rozvojové státy se rozhodly, že žádná dohoda je pro ně lepší než špatná dohoda. Poprvé zde v tomto mexickém prázdninovém letovisku bylo jednání dostatečně transparentní, aby ho mohli sledovat novináři a podávat zprávy do svých zemí. Jak uvádí Joseph Stiglitz, neobstál už argument představitelů rozvinutých zemí zaznívající při neformálních jednáních: „Co máme dělat? Naše parlamenty nám svázaly ruce. Nejsme schopni vzdorovat silným zájmovým skupinám. Žijeme v demokraciích a toto je cena, kterou musíme platit. Děláme, co můžeme.“ Demokratické roz-

vojo-
vé země
odpovědě-
ly: „My také
žijeme v demokra-
ciích. Demokracie po
nás vyžaduje, abychom podepsa-
li férovou dohodu. Když se vrátíme domů
s další nevýhodnou dohodou, lidé nás již
znovu nezvolí. My také nemáme na vý-
běh.“

Skutečně rozvojové kolo

Rozvojové kolo z Dauhá tak naprosto neplní svůj původní záměr – narovnat existující nerovnosti v existujícím obchodním režimu a stanovit taková pravidla mezinárodního obchodu, která by nabízela více obchodních příležitostí rozvojovým zemím.¹⁾ Jak ale ukazují někteří ekonomové středního proudu (například J. Stiglitz nebo Dani Rodrik), i kdyby se podařilo toto Rozvojové kolo dotáhnout do úspěšného konce (což je možné) a zároveň se svým původním cílem z Dauhá (což je vysoce nepravděpodobné), přesto by jeho přínos pro rozvojové země byl jen malý.

Co by tedy nemělo chybět v agendě skutečně „rozvojového“ kola? Eliminace přemrštěných zemědělských subvencí je prioritou, ale existují oblasti s ještě větším významem pro rozvojové země. Trhy bohatých států by se měly otevřít pro zboží a služby, které jsou rozvojové země schopny vyrábět – například produkty textilního a potravinářského průmyslu, námořnické služby nebo stavebnictví. Dále by bohaté státy měly ulehčit dočasnou mi-

graci za práci a vedle odbourání celních bariér by měl být analyzován i dopad dalších netarifních a často skrytých protekcionistických opatření. Mezi další užitečná opatření by mohla patřit třeba povinnost bankám, aby se veškeré informace o finančních tocích z rozvinutých zemí do rozvojových staly veřejnými; toto by pomohlo omezit korupční aktivity v rozvojových zemích.

Kromě změn v agendě je potřebné, aby samotná Světová obchodní organizace prodělala institucionální reformu. Aby WTO mohla zaručit, že se jednání ubírají dohodnutým směrem, a aby mohla předvídat dopad navrhovaných opatření, bylo by dobré posílit její administrativní aparát – především v oblasti analytické. Také systém založený na vyjednávací síle účastníků by potřeboval minimálně svou korekci, aby byla posílena pozice menších rozvojových zemí a aby nemohlo docházet k situaci, kdy například USA vyhrožují, že se přestanou účastnit mnohostranných jednání, a zaměří se naopak na bilaterální přístup.²⁾ Je také třeba uvědomit si, že existují desítky malých rozvojových zemí, pro které jednání ztrácejí smysl. Přínosy z liberalizace jsou limitovány rozsahem jejich národního hospodářství a trhu, a tak se může stát, že náklady na implementaci do-

hodnutých opatření tyto přínosy převyšují. Spravedlivý a transparentní systém mezinárodního obchodu by byl přínosem pro všechny, takže to také musejí být všichni, kdo ponosou náklady liberalizace.

Závěr

Na liberalizaci se není možno dívat jako zázračný všelék, který sám o sobě bude přínosný pro všechny země bez ohledu na jejich ekonomickou úroveň, úroveň státní správy nebo definice jejich vnitřních politik. V rozvinuté ekonomice s mírnou zaměstnaností, rozvinutou sociální zdravotnictvím a školstvím, na které stát přispívá, bude liberalizace s velkou pravděpodobností přínosná. Naopak chudé rozvojové zemi

s vysokou nezaměstnaností, absencí všeho výše uvedeného a importními cly jako důležitou formou zdanění a financování státu přinese spíše jen další problémy.

Nejde mi na tomto místě o obhajobu přístupu některých populistických vlád rozvojových zemí a místních silných zájmových skupin, které místo toho, aby usilovaly o úspěšné provedení potřebných domácích vnitřních reforem, ukazují prstem na bohaté země a světové instituce a označují je za původce svých problémů. Je nesporné, že většina práce v dosažení slušné úrovně ekonomického rozvoje je na rozvojových zemích samotných. To ovšem rozhodně nemůže být argument pro takový režim mezinárodního obchodu, který jim v jejich rozvojovém úsilí klade překážky a omezení.

Pavel Chmelař (1983) je programovým koordinátorem Společnosti pro Fair Trade a rozvojové vzdělávání.

chmelař@fairtrade.cz

¹⁾ Přítom podobné deklarace lze najít i v preambuli Konečné dohody (The Final Act) z Marrákeše, která položila základy WTO.

²⁾ USA jsou na poli uzavírání bilaterálních obchodních dohod v posledních pěti letech velmi aktivní. Je jejich částečná prohra, že se jim takovou dohodou nepodařilo uzavřít s velkými rozvojovými zeměmi, jako je Čína a Indie.

Turkmenistán

po Nijazovovi

SLAVOMÍR HORÁK

Posun od totalitního ideálu?

Dne 21. prosince 2006 náhle zemřel Saparmurat Nijazov, zvaný Turkmenbaši, jeden z největších diktátorů počátku 21. století. Vývoj v zemi po jeho smrti představuje politologicky velmi zajímavý přechod od jednoho režimu k jinému. Již několik dnů po jeho smrti se rozhořela bitva o nástupnictví, a to jak na formální, tak především na neformální, zákulisní úrovni.

O turkmenské diktatuře bylo napsáno již nemálo, nicméně média se obvykle v souvislosti s Turkmenistánem omezovala na popis bizarních nápadů zesnulého turkmenského vůdce. Nutno dodat, že ani vědecký svět se Turkmenistánem příliš nezabýval. Přitom pro politologické bádání představuje turkmenský režim typ, který se velmi blíží totalitnímu ideálu, a tak poskytuje jeden z mála skutečných příkladů totalitarismu na světě.

Jednalo se o vysoce centralizovaný stát, jehož jedinou ústřední postavou se stal sám první a doživotní prezident. Na institucionální úrovni měl prezident Turkmenbaši klíčové pravomoci nejen jako hlava výrazně prezidentského systému, ale také jako předseda nejvyššího kolektivního orgánu v zemi *Halk Maslahaty*, který velmi zvláštním způsobem sjednocoval tři základní větve státní moci – exekutivní, zákonodárnou i soudní.¹⁾ Kromě toho stál v čele řady dalších mimoústavních, ale ideologicky významných orgánů, jako je Rada stařešinů, Celosvětová humanitární asociace Turkmenů aj.

Prezident Turkmenbaši si dokázal zároveň vytvořit jedinečné postavení na neformální úrovni. Bez ohledu na existenci několika vzájemně soupeřících mocenských skupin stál prezident Turkmenistánu výrazně nad těmito skupinami a vzhledem ke koncentraci veškeré moci v jeho rukou a informacím pocházejícím ze vzájemného obviňování jeho podřízených dokázal mezi jednotlivými skupinami obratně balancovat a využívat jejich rozporů k utvrzení své nezpochybnitelné autority.

Boje mezi elitami pod drobnohledem vůdce vyústily ve vytvoření poměrně úzké mocenské skupiny osob, které měly exklusivní přístup k prezidentovi, mohly jej nejvíce ovlivňovat a zároveň ze svého postavení co nejvíce vytěžit. Avšak ani vlivné

postavení jim nezaručovalo trvalou funkci. Po ztrátě významnějšího křesla, která mohla být výsledkem jak mocenských bojů, tak i prosté momentální nálady Turkmenbašiho, obvykle následovala čistka všech „klientů“, doprovázená zabavováním veškerého majetku a mnohaletými tresty odnětí svobody. Často se potom tito kdysi mocní lidé museli veřejně zpovídat a kát ze svých činů.²⁾

Poslední významnější čistka, spojená s odstraněním vlivných osob z generální prokuratury Turkmenistánu, proběhla v dubnu 2006.³⁾ Tehdejší obětí se stala generální prokurátorka Kurbanbibi Atadžanovová.

Na sklonku Turkmenbašiho vlády se vytvořila elita, která po jeho smrti měla nejlepší přístup k informacím, a tím i k moci. Tuto elitu tvořila především dvě centra tvořená dvěma prezidentovi nejbližšími orgány.

Prvním z nich byly silové struktury. Po likvidaci všech významných silových konkurentů (KNB, generální prokuratury, ministerstva obrany aj.) se nejmocnějším mocenským centrem *siloviků* stala tzv. Služba ochrany prezidenta pod vedením generála Akmurata Redžepova. Tomu se podařilo dosadit své klienty na místa kdysi vlivných osobností, odstraněných od moci. Patřili k nim především ministr obrany Agageldy Mammetgeldyjev, ministr národní bezpečnosti Geldymuhammed Aširmuhammedov a ministr vnitra Akmamed Rahmanov. S ministerstvem národní bezpečnosti byl navíc dále spojen i nový aparát generální prokuratury v čele s Muhammetkulym Ogšukovem, který byl do jara 2006 zástupcem Atadžanovové.⁴⁾ Mezi klienty Redžepova patřil také nejspíše místopředseda vlády Gurbanguly Berdymuhammedov, odpovědný za zdravotnictví a zároveň osobní lékař Turk-

menbašiho.⁵⁾ Nepřímým důkazem jeho vlivu a dobré ochrany bylo jeho setrvání ve funkci déle než pět let, aniž by se jej dotkla jakákoli čistka ve státním aparátu, přestože se ani on nevyhnul kritice.⁶⁾ Podle některých zdrojů byl spojencem Jolly Kurbanmuradova, bývalého vicepremiéra odpovědného za ropu a zemní plyn, který byl sesazen v roce 2005 a s ním prakticky celá jeho klientelistická struktura. Navíc měl dobré finanční zázemí jako jeden ze šéfů farmaceutické firmy, která měla monopol na dodávky zahraničních léků do země. Tyto skutečnosti svědčí o velmi dobré ochraně v turkmenském klientelistickém systému, kterou mohl tehdy poskytnout jedině Redžepov.

Druhým mocenským centrem v zemi byl aparát prezidenta, který formálně vedl Turkmen (naposledy Muhammedberdy Bjašijev), avšak hlavní slovo zde měli ruští poradci – především Alexandr Žadan, Viktor Chramov a Vladimir Umnov, kteří byli reálně schopni vykonávat zásadní politická a kádrová rozhodnutí, vypracovávat ideologii, a především měli pod kontrolou finanční operace bývalého prezidenta. Působili v turkmenském systému poměrně nenápadně, avšak jejich postavení bylo o to významnější. Hlavními důvody jejich vlivu byl jednak jejich neturkmenský původ a s tím spojené postavení mimo tradiční klanové turkmenské struktury) a také dlouholetá spolupráce s Nijazovem/Turkmenbašim nejprve v aparátu komunistické strany a poté i v nezávislé Turkmenistánu. Mezi Turkmenbašim a jeho tzv. poradci tak existovala úzká vzájemná závislost. Bývalý turkmenský vůdce je potřeboval jako reálně výkonné odborníky také kvůli jejich kontaktům v Rusku a jinde ve světě.⁷⁾

Posttotalitní transformace elit

Svět patrně bude donekonečna spekulovat o příčinách smrti prvního turkmenského prezidenta, zda se jednalo o atentát či o přirozenou smrt. Z hlediska nově se formujícího režimu však již není tato informace podstatná. V danou chvíli se nejmocnější turkmenské elity chopily moci, která se jim nabídla, přičemž využily rychlosti a znalosti poměrů.

Novou moc navenek představuje úřadující prezident Berdymuhammedov, který zároveň reprezentuje jednoho z nejbližších spolupracovníků bývalého prezidenta Turkmenbašiho a jako takový měl patrně přístup k „Vůdci“ i v době jeho smrti. K této kategorii vyvolených patřila i obě mocenská centra – *silovici* i „finančníci“. Tito představitelé mocenské elity dokáza-

li, že jim nechybí smysl pro pragmatismus a ochota se dohodnout, pokud jde o udržení jejich osobní moci. Především dobře zvládli několik hlavních úkolů posttotalitního vývoje, které je mohou udržet u moci.

- **Udržení obyvatelstva pod kontrolou.** V nejbližší době po smrti Turkmenbašihho bude nutné nadále udržet určitou formu tvrdého režimu. S tím souvisejí i bezprostřední přijatá opatření jako například uzavření hranic, omezení pohybu v zemi či uvedení armády do stavu zvýšené bojové pohotovosti. Tímto způsobem se podařilo patrně zabránit výrazným projevům nadšení ze smrti diktátora, které v turkmenské společnosti zavládlo a hrozilo přerůst v nekontrolovanou demonstraci. Z hlediska samotných elit i navenek stabilního systému byl tento krok prakticky nevyhnutelný. Otázkou zůstává, jak se bude tento režim projevovat dlouhodobě.

- **Zvolení nástupce.** Jak již bylo řečeno, po všech čistkách ve státním aparátu zbyla již poměrně úzká mocenská vrstva. Tato skupina byla schopna se mnohem lépe dohodnout na osobě nástupce. Obcházení legislativních, resp. ústavních principů nebylo v tomto případě tak podstatné. Nutností bylo ukázat jednotnou linii bez výraznějších sporů v rámci stávající elity a také vytvořit novou alespoň symbolickou figuru v čele státu. Tou se stal Gurbanguly Berdymuhammedov. Lze očekávat, že z hlediska stávajících elit může dojít ke dvěma vývojovým tendencím, které budou záležet na činnosti budoucího prezidenta. Berdymu-

hammedov se totiž může osamostatnit a z původně kompromisní a ovladatelné figury se může v důsledku faktického převzetí silných prezidentských pravomocí stát další diktátor. Pokud si totiž bude chtít zachovat svou moc i nadále, bude muset mít možnost jakéhokoli potenciálního konkurenta (zejména mezi silovými strukturami) odstavit od moci. Navíc vzhledem k věku Berdymuhammedova (nar. 1957) se může jednat i o dlouhodobější perspektivu pro Turkmenistán.

Jestliže Berdymuhammedov zůstane pouze figurkou, avšak s mimořádnými pravomocemi prezidenta danými ústavou, potom lze očekávat buď posun pravomocí ve státních strukturách tak, jak se o to momentálně patrně pokouší jeho patron Redžepov, nebo možnost vyzdvižení nových konkurentů a do budoucna i střídání prezidentů. Tato skutečnost však nepovede ke stabilitě, tolik žádané současnými elitami a bude zcela jistě snaha podobnému vývoji zabránit.

- **Zamezení aktivizace alternativních mocenských center.** Vůdce opozičních skupin roztroušených po celé Evropě dali okamžitě po oznámení o smrti Turkmenbašihho najevo svůj cíl odjet do Turkmenistánu, utkat se o moc a nastolit demokratický režim. Bylo učiněno několik pokusů dostat se do Turkmenistánu. Nejprve však údajně objednané charterové letadlo neobdrželo povolení ke vstupu do vzdušného prostoru Turkmenistánu.⁸⁾ Později se dva z vůdců opozice (Nurmuhammed Chanamov a Chudajberdy Orazov) setkali v Kyjevě, aby se pokusili zís-

kat podporu „oranžových“ sil na Ukrajině. Ani tento pokus však neuspěl a podle neoficiálních zpráv jsou hranice pro všechny opoziční skupiny ze zahraničí zcela uzavřeny.

Nová moc v Ašgabatě však může být před opozičními skupinami poměrně klidná. Nejenom že je schopna právní cestou zabránit kandidatuře některého z představitelů opozičních skupin (exiloví opozičníci nesplňují ústavní podmínku trvalého pobytu v Turkmenistánu), a dokonce i jejich vstupu do země, ale mohou spoléhat i na celkovou roztrášenost opozice. Exil se totiž nebyl schopen ani dohodnout na potenciálním kandidátovi na prezidenta. Nejprve byl jednou částí opozice navržen Chudajberdy Orazov a poté byla další skupinou oznámena nová kandidatura v Turkmenistánu žijícího disidenta Nurberdy Nurmuhammedova.⁹⁾ A o několik dnů později se proti Nurmuhammedu Chanamovovi postavila část jeho vlastních straníků.¹⁰⁾

Dalším faktorem zůstává otázka politických vězňů, většinou představitelů domnělé nebo skutečné opozice vůči Turkmenbašihmu, a také bývalých vysoce postavených figur turkmenské nomenklatury. I tady nelze očekávat nijak dramatický vývoj, spíše zde hrozí nebezpečí definitivní likvidace těch, kteří dosud přežili nebo přežívají v turkmenských věznicích.

Legislativní změny

Rychlost reakce postnijazovské elity se projevila i v okamžitém pokusu o legitimizaci moci pomocí legislativních mechanismů, přestože tyto změny především odrážejí výsledek mocenského přeskupení na základě dohody nejvlivnějších osob v zemi.

Podle ústavy, která platila až do 26. prosince 2006, měly v případě neschopnosti prezidenta vykonávat svou funkci přejít jeho pravomoci k předsedovi parlamentu (*medžlisu*). V čele státu by tak musela stanout málo výrazná figura Ovezgeldy Atajeva. K jeho odstranění bylo použito klasické metody – byl obviněn generální prokuraturou z možná zfabrikovaného trestného činu. Dalšího předsedy *medžlisu* již nebylo zapotřebí, neboť velmi rychle bylo svoláno zasedání *Halk Maslahaty*, které přineslo řadu klíčových legislativních změn.

Na 2500 členů tohoto nejvyššího orgánu se v duchu turkmenské tradice jednomyslně usneslo především na dvou klíčových zákonech – změně ústavy a schválení zákona o volbě prezidenta Turkmenistánu, který zemi do té doby zcela chyběl.¹¹⁾

Ústava změnila prakticky pouze čtyři články, z čehož tři lze označit za klíčové. Podle článku 50, části 2 právo svolávat *Halk Maslahaty* (který může rozhodnout o vypsání volby prezidenta) v případě neschopnosti prezidenta vykonávat svůj úřad dostala tzv. Státní rada pro bezpečnost. Tento orgán dosud nijak v ústavě nefiguroval. Vzhledem k tomu, že předsedou Státní rady pro bezpečnost je dnes již zmíněný Akmurat Redžepov, lze předvídat do budoucna možnost kompetenčního sporu mezi Berdymuhammedovem a právě Redžepovem, který bude moci v případě nouze z libovolných důvodů fakticky odstavit prezidenta z jeho funkce.

Kvůli Berdymuhammedovi se změnil i článek 51 Ústavy Turkmenistánu, který snížil věkový limit pro funkci prezidenta. Do původní věkové hranice 55 let by se totiž designovaný prezident nevešel a nově byla stanovena věková hranice v rozmezí 40 až 70 let. Pro zamezení přístupu jiných kandidátů se navíc zvýšila zákonná povinnost trvalého pobytu na území Turkmenistánu a působení v orgánech státní moci a správy z deseti na patnáct let.

Poslední významnou změnou prošel článek 60 Ústavy Turkmenistánu. Ten je nově „přešit“ speciálně pro současnou situaci a konkrétně pro Redžepova a Berdymuhammedova. Podle nové úpravy v případě, že prezident nebude moci vykonávat svou pravomoc, je na Státní radě pro bezpečnost nejen svolání zvláštního zasedání *Halk Maslahaty*, ale i volba dočasného úřadujícího prezidenta, kterým by se měl stát místopředseda vlády.¹²⁾ Zároveň bylo odstraněno ustanovení, podle kterého osoba pověřená dočasným výkonem funkce hlavy státu nesměla kandidovat na funkci prezidenta.

Tímto způsobem byla turkmenská ústava dokonale přizpůsobena novým reáliím. Rychlá implementace této novelizace však může předznamenat do budoucna další *ad hoc* ústavní změny podle momentálního rozložení sil v zemi. Změny ústavy, včetně této, od nynějška nemusejí mít dlouhého trvání, pokud se vůbec v budoucnu ještě někdo bude na ústavu alespoň formálně ohlížet.

Zákon o volbách prezidenta republiky je potom jakýmsi potvrzením a doplňkem výše uvedených ústavních změn. Podle tohoto zákona vyhlašuje volby *Halk Maslahaty* (čl. 6), stejně jako ustavuje ústřední volební komisi. Právo na jmenování kandidáta rovněž zůstává ve výlučné kompetenci tohoto orgánu. V případě zákona o volbách vypadají sice pravomoci *Halk Maslahaty* jako neomezené, nicméně

v praxi dosud hrál tento svébytný ústavní orgán pouze roli jednomyslné schvalovací instituce. Vzhledem k aktuálnímu rozložení sil v Turkmenistánu a také s ohledem na jeho kvantitativní i kvalitativní složení (členy jsou často starší pologramotní staršiny) se nezdá, že by mohlo v tomto směru dojít k nějaké změně.

Lze očekávat, že pokud nastanou nějaké další prezidentské volby po 11. únoru 2007 podle tohoto zákona, pak to bude Státní rada pro bezpečnost, která bude ve skutečnosti určovat hlavního z několika kandidátů. Potvrdila to i současná situace po zasedání *Halk Maslahaty* 26. prosince 2006, kdy byly sice schváleny kandidatury na prezidenta, ale média začala hovořit především o současném úřadujícím prezidentu Berdymuhammedovi.

Perspektivy Turkmenistánu

Posttotalitní elita Turkmenistánu prozatím učinila všechna důležitá opatření pro zachování vlastní moci a její kroky svědčí o chladném kalkulu a zkušenosti s turkmenskými reáliemi. V nejbližším období lze tedy očekávat formování nového režimu prozatím pod vedením tandemu Redžepov–Berdymuhammedov. Berdymuhammedov je propagovaný novým vůdce, který se však bude jistě do budoucna chtít stát reálnou hlavou státu. Proto je na místě otázka o trvání stávajícího systému, případně novém kole mocenského boje i mezi takto vymezenou úzkou elitou.

Navíc na svou příležitost nadále čekají dnes neuspokojené elity, které se budou snažit využít jakýkoli náznak slabosti nového systému. Nová elita bude muset zachovat svou exkluzivitu a omezenost (v počtu lidí s přístupem k moci), jinak hrozí riziko určité pluralizace v rámci vládnoucí elity, a tím i nezbytné konflikty.

Jestliže se nebudou opakovat pravidelné čistky a přesuny kádrů, které jakéhokoli funkcionáře udržovaly v napětí, hrozí riziko vytváření vlastních „*pašalíků*“ ze strany gubernátorů regionů, primátorů a starostů měst, ředitelů významných státních podniků, ale i ministrů apod. Tyto síly by mohly být do budoucna výzvou pro nynější ústřední moc.

Je rovněž pravděpodobné, že v určité míře zůstane zachován i kult prezidenta Turkmenbašiho, přinejmenším jako morální autority a zakladatele moderního turkmenského státu. Ani jedna ze stávajících figur na nejvyšším vrcholu turkmenské politické scény si však pravděpodobně nedokáže vybudovat takové charisma, jako měl Turkmenbaši, a jiný ideologický a le-

gitimační nástroj pro *regime-building* v jeho předpokládané podobě není k dispozici.

Pokud však nedojde k eskalaci napětí zásahem zvenčí (ostatně málo pravděpodobným) nebo ustavením několika soupeřících frakcí, nelze navíc očekávat žádné prudké změny dosavadního kursu, alespoň nikoli v krátkodobé perspektivě. ○

Slavomír Horák (1976) je vědeckým pracovníkem a interním doktorandem Institutu mezinárodních studií FSV UK.

slavomir.horak@post.cz

¹⁾ K tomuto tématu viz Šír, J.: Role lidového shromáždění v ústavněprávním systému postsovětského Turkmenistánu, *Mezinárodní politika*, 4/2004, s. 29–30. K celkovému zhodnocení politického vývoje Turkmenistánu viz např. Horák, S.: Střední Asie mezi východem a západem. Karolinum, Praha, 2005, s. 81–118.

²⁾ Viz Читить закон, о имя интересов Родины и народа. Президент Сапармурат Туркменбаши провел совещание в Генеральной прокуратуре Туркменистана. *Нейтральный Туркменистан*, 25. 4. 2006.

³⁾ Viz Horak, S.: Rumbles in the Turkmen Elites. *Central Asia and The Caucasus Analyst*. Vol. 8, No. 9, 3 May 2006. s. 7–8. on-line www.cacianalyst.org.

⁴⁾ Ке кадровое политике новěji např. Назаров, А.: Ашгабат: сговор или заговор? Фергана.ру, 23. 12. 2006. on-line www.ferghana.ru/article.php?id=4801 [download 23. 12. 2006].

⁵⁾ Oficiální biografii Berdymuhammedova viz *Нейтральный Туркменистан*, 27. 12. 2006

⁶⁾ *Нейтральный Туркменистан*, 15. 11. 2003.

⁷⁾ K této skupině patří i další lidé s dobrými kontakty v Moskvě. K nim patří rovněž například Valerij Otčercov, bývalý poradce prezidenta a později šéf firmy ITERA, která obchodovala s turkmenským plynem.

⁸⁾ Туркменской оппозиции не дали десантироваться в Ашхабад на чартерном рейсе. *Московский Комсомолец*, 23. 12. 2006.

⁹⁾ Объединенная туркменская оппозиция Туркменистана выдвигает своим кандидатом в президенты Туркменистана председателем демократического движения «Агзыбирлик» Нурбебды Нурмамедова. *Prohlášení Avdyho Kulijeva, lídra Sjednocené demokratické opozice Turkmenistánu*, 26. 12. 2006. on-line erkin.net/index.php?newsid=130 [download 27.12. 2006].

¹⁰⁾ Prohlášení Sapara Yklymova, spolupředsedy Republikánské strany Turkmenistánu v exilu, na internetových stránkách Dogry Yol ze dne 28.12. (www.dogryyol.com/article/7038.html, download 31. 12. 2006).

¹¹⁾ Zákon byl v podstatě zbytečný, neboť podle usnesení *Halk Maslahaty* Turkmenistánu „o pravomocích prvního prezidenta Turkmenistánu Saparmurata Turkmenbašiho“ ze 28. 12. 1999 byl Saparmurat Turkmenbaši prohlášen doživotním prezidentem.

¹²⁾ Text ústavního zákona „o změnách a doplňcích Ústavy Turkmenistánu“. NT 27. 12. 06. Kromě toho byla provedena jedna drobná korekce v otázce členství regionálních zástupců v *Halk Maslahaty*. Jeden z prvních právních rozborů dané situace viz Топпыев, Ч.: „Главным“ в Туркменистане по новой конституции стал Акмурад Реджепов. *Туркменская искра*, 27. 12. 2006, www.tm-iskra.org/news2006/Akmurad-1.htm [download 31. 12. 2006].

Parlamentní volby v Nizozemsku: promarněná šance levice

Předčasné parlamentní volby do poslanecké sněmovny (Tweede Kamer) nizozemského parlamentu z 22. listopadu 2006 překvapily spíše umírněnou volební kampaní a úspěchem socialistické levice než nepřesvědčivým výsledkem Balkenendeho vládních křesťanských demokratů, kteří si i přes ztrátu tří křesel udrželi prvenství. V celkové bilanci voleb tíhli voliči spíše k levici. Jednání o sestavení vlády však naznačují velkou koalici složenou z Křesťansko-demokratické výzvy (CDA), Strany práce (PvdA) a Křesťanské unie (CU), která bude mít díky účasti Strany práce sice umírněnější charakter, ale pravděpodobně nepřinese výraznější kvalitativní změny.

JAROSLAVA POŠVÁŘOVÁ

Cesta k předčasným volbám

Předčasným volbám předcházela politická krize, když z Balkenendeho koaliční vlády na konci června 2006 vystoupila nejmenší strana Demokraté 66 (D66). Ministři za D66 odstoupili po neúspěšném odvolání kontroverzní ministryně pro imigraci a integraci Rity Verdonk kvůli jejím krokům v aféře kolem občanství další prominentní političky Ayaan Hirsi Ali. Druhý Balkenendeho kabinet 30. června 2006 padl, byla ustanovena menšinová vláda Balkenende III, a původně naplánované volby na 15. květen 2007 proběhly o půl roku dříve.

Kampaň bez imigračních témat

V porovnání s předchozími lety proběhla volební kampaň překvapivě v umírněném duchu. Strany se ve větší míře zaměřily na konkrétní ekonomická a sociální témata a imigrace a integrace protentokrát zůstaly stranou. Až na výrazně zaměřenou antiimigrační kampaň strany Geerta Wilderse a věčné téma amnestie pro 26 tisíc ilegálních azylantů, se pouze v samotném závěru kampaně narychlo objevil vládní návrh zákazu nošení burky na veřejnosti.

Nizozemci šli k volbám již potřetí během posledních čtyř let, volební účast však měla i nadále vzestupný charakter a letos činila rekordních 80,4 procenta.¹⁾ Voliči si mohli vybírat z 23 politických subjektů, z nichž deset se nakonec dostalo do stopadesátičlenné Tweede Kamer.

Vítězové, poražení a promarněná šance

Volby se nesly v tradičním souboji dvou nejsilnějších stran a jejich lídrů – CDA

(Jan Peter Balkenende) a PvdA (Wouter Bos). Skončily patem, a především porážkou pravostředové, křesťansko-demokratické koalice složené z konzervativní Křesťansko-demokratické výzvy (CDA), Lidové strany za svobodu a demokracii (VVD) a Demokratů 66 (D66).

Přes původní kritiku Balkenendeho imigračních a ekonomicko-sociálních reforem došlo ke stabilizaci ekonomiky a tříprocentnímu růstu, který je očekáván i pro rok 2007. Přesto vládní strany ztratily 12 křesel. CDA vyšla při zisku 26,6 procenta z voleb sice vítězně, oproti minulým si však o tři křesla pohoršila.²⁾ Tažnou silou kampaně VVD se stala ministryně pro imigraci Rita Verdonk, která získala přes 600 tisíc preferenčních hlasů. Její úspěch však nezastavil dlouhodobý pokles preferencí strany. Pro VVD hlasovalo 14,7 procenta voličů, o deset procent méně v porovnání s rokem 1998. I nejmenší vládní strana D66 pohořela. Zisk pouhých 1,96 procenta snížil počet křesel strany z šesti na tři.

Zklamání přinesly volby i pro další, tentokrát opoziční Stranu práce, a to zejména pro jejího lídra Wouteru Bose, který aspiroval na premiérské křeslo. Druhá nejsilnější strana získala 21,2 procenta,

Tabulka Výsledky parlamentních voleb do Tweede Kamer, 22. 11. 2006*)

Politický subjekt	Volby 2006		Volby 2003		Rozdíl počtu křesel +/-
	Procento hlasů	Počet křesel	Procento hlasů	Počet křesel	
Křesťansko-demokratická výzva (CDA)	26,6	41	28,6	44	-3
Strana práce (PvdA)	21,2	33	27,3	42	-9
Socialistická strana (SP)	16,6	25	6,3	9	+16
Strana za svobodu a demokracii (VVD)	14,6	22	17,9	28	-6
Group Wilders / Strana svobody (PVV)	5,6	9	-	0	+9
Zelená levice (GL)	4,6	7	5,1	8	-1
Křesťanská unie (CU)	4,0	6	2,1	3	+3
Demokraté 66 (D66)	2,0	3	4,1	6	-3
Strana za zvířata (PvdD)	1,8	2	0,5	0	+2
Kalvinistická politická strana (SGP)	1,6	2	1,6	2	0
Listina Pima Fortuyna (LPF)	0,2	0	5,7	8	-8

*) Zpracováno podle Tweede Kamerverkiezingen 2006, Parlement en Politiek, www.parlement.com.

ZEMĚMI SVĚTA

čímž přišla o devět křesel. Jedním z důvodů poklesu preferencí strany je i její viditelnější orientace ke středu, což se ukázalo být pro levicové voliče příliš liberálním krokem. Další levicové straně, Zelené levici (GroenLinks), poklesl počet křesel z osmi na sedm.

Příchod rebelů

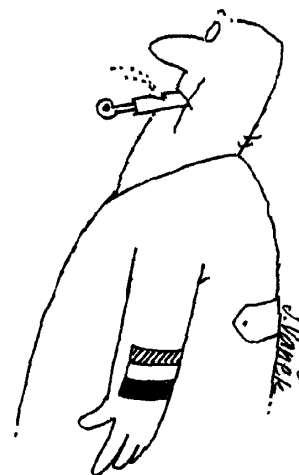
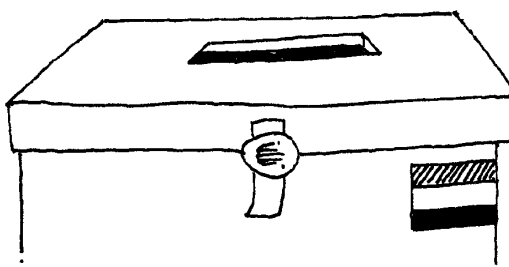
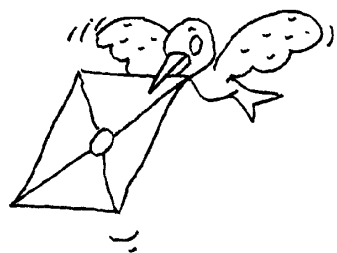
Nebývalý úspěch zaznamenala Socialistická strana (SP), kterou si zvolilo 17 procent voličů. To je její historický úspěch, vezmeme-li v úvahu, že v předchozích volbách získávala pouze okolo tří až šesti procent. O zviditelnění strany se zasloužil její lídr Jan Marijnissen, bývalý tovární dělník, který dokázal svou popularitu úspěšně skloubit s levicovým programem. Oslovil zejména pracující, mladou generaci a nerozhodnuté voliče, od kterých pocházelo téměř 30 procent hlasů.³⁾

V parlamentu již nezasedne Listina Pima Fortuyna, která v letošním klání ztratila všech svých osm křesel. Tuto stranu neoficiálně nahradila pravicová a antiimigrační strana Group Wilders/PVV. Tato čerstvě založená (únor 2006) a ještě donedávna *one-man a single issue* strana, získala ve svých prvních volbách 5,9 procenta hlasů. Nekonformní lídr Geert Wilders, přezdívaný „Mozartova kulička“ či „blondatá panenka“, byl celostátním deníkem *Volkscrant* označen za jednoho z vítězů roku 2006. Šel ve šlépějích Pima Fortuyna, svými výroky za ním nezůstal pozadu. Vedle jeho plánu zastavit *tsunami islamizace* chtěl zavést závazné referendum o vstupu Turecka do Evropské unie či vyučování předmět historie a národní identita.

Další relativní vítězství (šest křesel) zaznamenala pravicová a radikální Křesťanská unie (CU). Historický úspěch slavila se svými téměř dvěma procenty podpory Strana za zvířata (PvdD), která je vůbec první stranou zaměřenou výhradně na ochranu zvířat na světě, která v parlamentu zasedne.

Bilance voleb a nové trendy

Přes hranici milionu hlasů se vedle etablovaných stran (CDA, PvdA a VVD) poprvé dostala socialistická levice. Stále více hlasů získávají menší strany, které lákají zejména odpadlíky a politikou zklamané voliče. Ještě v 70. letech minulého století získávala nejsilnější trojka kolem 120 křesel, letos již pouze 96.⁴⁾ Tato *radikalizace voličů* probíhá v několika směrech: SP získává hlasy na úkor PvdA, Geert Wilders odebírá hlasy liberálům, CDA ztrácí hlasy ve prospěch CU a Strana pro zvířata přilákala některé bývalé voliče Strany zelených.

Volatilita každým rokem výrazněji vzrůstá. Pokud v roce 1971 volilo 69 procent voličů stejnou stranu, v roce 2002 se jednalo pouze o 29 procent voličů. Zejména vítězové letošních voleb nasbírali nemálo hlasů především od nevoličů a přeběhlků. Levicové strany (PvdA, SP, GL a PvdD) si celkově polepšily o osm křesel, zatímco pravicové strany (VVD, CDA, CU, PVV, LPF, D66) jich osm ztratily. Volebami zamíchaly odstředivé síly, při nichž nejvíce profitovaly strany ležící na opačných pólech politického spektra. Volební úspěch skončil v rukou radikálů a rebelů, kteří v jistém slova smyslu prosazují humánnější a sociálněji politiku.⁵⁾

Formování vlády ve slepé uličce

Proces sestavování vlády zahajuje královna. V první fázi královna jmenuje informatéra (*informateur*), který zjišťuje podmínky, za kterých jsou strany ochotny zformovat nový kabinet. Poté jmenovaný formátér (*formateur*) již vede jednání se stranami, dochází k rozdělování portfólií a jejich personálnímu obsazení.

Odstupující vládní strany ani případná levicová koalice (PvdA, SP a GL) nezískaly dostatečný mandát na sestavení vlády. Jako jedna z možností na zformování kabinetu se nabízela velká koalice CDA (41 křesel) a PvdA (32 křesel), které však

do parlamentní většiny chybějí tři křesla. Pokusy o sestavení vlády z dvou nejsilnějších stran s třetí stranou (CDA-PvdA-SP či CDA-PvdA-GL) však skončily neúspěchem, který Wouter Bos komentoval slovy o promarněné šanci levice.

V úvahu tak přišla Křesťanská unie jako třetí strana ve velké koalici s CDA a PvdA. Křesťanská unie představuje směsici konzervativních sociálních hodnot a levicové ekonomické politiky, dobře si vedla ve volbách, zároveň je však kritikem současných antiimigračních politik.

Velká koalice: Přijde čtvrtá Balkenendeho vláda?

Dne 20. prosince 2006 jmenovala královna Beatrix nového informatéra Hermana Wijffelse. Jednání o křesťansko-sociální koalici lídrů Balkenendeho (CDA), Bosse (PvdA) a Rouveta (CU) začala první týden v lednu 2007.⁶⁾

Přestože dali voliči svými hlasy jasně najevo, že žádají změnu, CDA radikálnější odklon od své politické linie odmítá a chce pokračovat tam, kde kabinet před volbami skončil. Pro Balkenendeho je spolupráce s PvdA jedinou, i když nepopulární volbou. Programové neshody panují i mezi Křesťanskou unií a CDA, pokud si ale nejsilnější strana koalice své priority udrží, bude vládní politika obměněna pouze částečně. Odklon od multikulturalismu a téměř asimilační trend imigrační politiky

pravděpodobně ani umírněnější přístup Strany práce a Křesťanské unie nezastaví.

Palčivým bodem budou ekonomicko-sociální otázky. Křesťanští demokraté mají jasné ekonomické cíle, které mohou být trnem v oku především Straně práce. Chtějí liberalizovat daně z nájmu a nastavit tržní systém sociální péče. V etických otázkách se Křesťanská unie staví proti eutanázii a manželství stejného pohlaví. CDA i Strana práce obojí podporují. Všichni vítězové letošních voleb byli a jsou proti evropské ústavě. V navrhované koalici však tento trend vyslyšen jen tak rychle nebude. PvdA je tradičně proevropsky naladěná, nebrání se hlasovat nově v referendu o evropské ústavě a v případě rozšíření Evropské unie o Turecko chce předložit *korektní* referendum. CDA zase pro Turecko žádá přísná přijímací kritéria.⁷⁾ Pouze Křesťanská unie se staví jak proti ústavní smlouvě, tak i proti členství Turecka v Evropské unii.

Výhodné by bylo sestavení vlády před regionálními volbami, do 7. března 2007. Avšak ani zdoluhavá vládní jednání nejsou v nizozemské politice nic neobvyklého. Nejdelší jednání probíhalo v roce 1977, kdy se celkem devět informatérů a formátérů pokoušelo sestavit vládu. To se jim podařilo až 208 dní po volbách.⁸⁾ Vítěz listopadových voleb – Socialistická levice – byla příliš velkým vítězem, aby zůstala bez povšimnutí. Přece se však vláda nakonec sestavuje bez ní. Počkejme si ale, jaký kabinet nakonec Nizozemsko povede. ○

Jaroslava Pošvářová (1982) vystudovala bakalářský obor politologie na Univerzitě Palackého v Olomouci a v současné době ukončuje magisterské studium na Univerzitě Helsinky.

jaroslava.posvarova@helsinki.fi

¹⁾ V minulých letech se volební účast pohybovala taktéž kolem 80 procent, ve volbách 1998 činila 73 procent.

²⁾ *Nederlandse verkiezingsuitslagen 1918-nu*. CDA per provincie (1977–2006), www.nlverkiezingen.com/CDA.html.

³⁾ *Socialistische Partij* (Oficiální internetové stránky Socialistické strany), www.sp.nl.

⁴⁾ Výjimkou tohoto sestupného trendu jsou volby 2003, po kterých tři nejsilnější strany získaly 118 křesel.

⁵⁾ *Aanhoudend wisselvallig na de verkiezingen*. NRC Handelsblad, 25. 11. 2006.

⁶⁾ *Wijffels voert eerste formatiegesprek*. NOS journal, 21. 12. 2006, www.nos.nl/nosjournaal/artikelen/2006/12/21/211206_wijffels.html.

⁷⁾ *Lastige kwesties in de formatie*. NOS journal, 19. 12. 2006, www.nos.nl/nosjournaal/dossiers/Kabinetformatie/struikelblokken.html.

Inhoudelijke knelpunten kabinetformatie. Parlement en Politiek, www.parlement.com.

⁸⁾ *Moeizame formaties*, NOS journal, 24. 11. 2006, www.nos.nl/nosjournaal/dossiers/Kabinetformatie/moeizameformaties.html.

Generál Augusto Pinochet a jeho role v chilských dějinách

Dne 10. prosince 2006, patnáct dní po svých 91. narozeninách, zemřel ve vojenské nemocnici v Santiagu de Chile generál Augusto Pinochet Ugarte, považovaný za jednoho z nejkontroverznějších latinskoamerických státníků druhé poloviny 20. století. Jeho životní dílo a místo v chilských dějinách bude ještě dlouhá léta rozdělovat chilskou veřejnost i latinoamerikanisty, historiky, politology a ekonomy celého světa.

JOZEF ŠPÁNIK

Generál Pinochet je dosud na jedné straně ostře kritizován a odsuzován za hrubé porušování lidských práv, ke kterému došlo v Chile po vojenském převratu dne 11. září 1973 a v následujících sedmácti letech vojenské diktatury, a současně jeho zastánci vyzdvihují generálovy údajné zásluhy v boji proti nebezpečí nastolení komunistické diktatury v zemi a nepopiratelný ekonomický vzestup, který Chile za jeho vlády zaznamenalo.

Převrat v přímém přenosu

Generál Pinochet se narodil 25. listopadu 1915 v chilském přístavním městě Valparaíso v konzervativní katolické rodině jako nejstarší ze šesti dětí. Po úspěšném absolvování vojenské akademie v roce 1937 byl během své vojenské kariéry postupně povyšován až do generálských hodností. Po vojenském převratu stanul Pinochet dne 11. září 1973 na dlouhých sedmáct let v čele chilské vojenské vlády, která se zvláště ve svém počátečním období dopustila rozsáhlého porušování lidských práv v zemi. Pinochetův režim byl, ve srovnání s obdobnými vojenskými

vládami, působícími ve stejné době například v Brazílii nebo v Argentině, podroben nesrovnatelně větší míře kritiky ze strany světové veřejnosti i zahraničních vlád. Tato výjimečná nepopularita chilské vojenské vlády měla řadu příčin, například velkou míru pozornosti, které se v Evropě i na americkém kontinentu těšil socialistický experiment Allendovy vlády. Evropská i americká levice různých politických směrů vnímala chilské socialistické reformy jako novou inspiraci pro fungování alternativních politických systémů spojujících v sobě marxismus s parlamentní demokracií. Dobyty prezidentského paláce La Moneda se 11. září 1973 stalo zřejmě prvním vojenským převratem v historii, který televizní stanice vysílaly v přímém přenosu.

Je nezbytné přiznat značný úspěch Pinochetovým liberálním ekonomickým reformám, inspirovaným myšlenkami amerického ekonomy Milтона Friedmana,

nositele Nobelovy ceny. Až do současnosti je v zahraničí pozorně zkoumána například Pinochetova důchodová reforma, založená na soukromých penzijních fondech. Pinochetovi kritici však na druhé straně oprávněně zdůrazňují, že Chile je sice v latinskoamerickém kontextu ekonomicky mimořádně prosperující zemí, ale vyznačuje se i velmi vysokou mírou sociální nerovnosti, v jejímž důsledku je například pro mladé lidi z dělnických rodin jen velmi obtížně přístupné univerzitní vzdělání.

V roce 1988 se v Chile konal plebiscit o Pinochetově dalším setrvání v čele státu. K plebiscitu Pinocheta do značné míry donutila změna mezinárodní situace, způsobená uvolňováním napětí v důsledku oslabování konfrontace mezi USA a tehdejšími Sovětským svazem. Na základě výsledku plebiscitu začala postupná demontáž vojenské diktatury a generál Pinochet předal 11. března 1990 moc v Chile řádně zvolené civilní vládě.

Po roce 1990 začal být v některých postkomunistických zemích střední a východní Evropy včetně Československa a následně České republiky generál Pinochet u části pravicových politiků vnímán jako státník, který zachránil svou zemi před komunismem. Represe chilské vojenské vlády byly někdy interpretovány jako nutné zlo, případně jako politováníhodné omyly, které byly nutným průvodním jevem boje proti komunistickému nebezpečí.

Generál Pinochet versus soudce Garzón

Až do roku 1998 se zdálo, že v Chile bude uplatněn obdobný model národního usmíření jako ve Španělsku po smrti generála Franka, kterým se Pinochet při předávání moci do značné míry inspiroval, a že nedojde k potrestání osob odpovědných za porušování lidských práv v době vojenské vlády. Přelom v tehdejší chilském pojetí beztrestnosti osob spojených s represemi chilské vojenské vlády a zároveň i v hodnocení osoby generála Pinocheta v zahraničí nastal v roce 1998, kdy Pinochet odjel vybaven diplomatickým pasem na léčení do Londýna, kde byl 16. října zatčen britskou policií. O Pinochetovo zatčení požádal španělský soudce Baltasar Garzón, který Pinocheta obvinil z genocidy, objednávání únosů, z mučení a z vraždění politických odpůrců, včetně španělských občanů.¹⁾ Pinochetovo zatčení ve Velké Británii nemělo jen politický rozměr, ale i praktický dopad na pozitivní mezinárodní právo, především pro výklad institutu imunity hlavy státu a pro aplikaci

ci univerzální jurisdikce v mezinárodním právu. Svou jedinečnost a bezprecedentnost získala kauza Pinochet zejména tím, že poprvé v historii se vnitrostátní orgány zabývaly otázkou imunity a vydání bývalé hlavy cizího státu v souvislosti s obviněním ze zločinu mučení, vzneseným navíc dalším cizím státem. V souladu s tímto trendem státní a diplomatické imunity již v mezinárodním právu nemohou sloužit jako ochrana těm, kdo ohrožují mezinárodní bezpečnost a masově porušují mezinárodním právem chráněná lidská práva – *ius cogens*.²⁾

Po návratu do Chile v roce 2000 bylo postupně proti Pinochetovi zahájeno celkem přibližně 500 soudních procesů, a to nejen v souvislosti s porušováním lidských práv, ale nově i za tajné finanční machinace na zahraničních bankovních kontech, prováděné s cílem osobního obohacení – takzvaná kauza Banky Riggs, ve které byli obviněni i členové jeho rodiny. Tato kauza a další s ní související obvinění vyvrátila dosavadní tvrzení Pinochetových zastánců, že nezištně vládl v Chile bez zájmu o osobní obohacení, a značně pošramotila jeho pověst v řadách chilské pravice. Pinochet a další členové jeho rodiny byli obviněni z následujících trestných činů: daňový únik, vědomé použití falešných cestovních pasů a falešné osobní identity, opakované falšování a zneužívání úředních dokumentů a uvádění nepravdivých údajů v majetkových příznáních.³⁾

Augusto Pinochet měl až do konce svého života v Chile i v dalších zemích stále celou řadu stoupenců i odpůrců a ostrá diskuse o jeho roli v moderní chilské historii ještě nebude dlouho uzavřena. Největší podporu Pinochetovi až do jeho smrti poskytovala na chilské politické scéně strana UDI (Nezávislá demokratická unie), jejíž poslanec Iván Moreira například v září roku 2005 navrhol, aby byla v Santiagu de Chile odhalena Pinochetova socha za jeho zásluhy o záchranu Chile před komunismem.⁴⁾ Návrh na odhalení Pinochetových památníků v největších chilských městech byl vznesen několika pravicovými poslanci stran UDI a RN (Národní obnova) rovněž v prosinci roku 2006.⁵⁾

Pohřeb bez nejvyšších státnických poct

Politická příprava na Pinochetův pohřeb začala ještě za jeho života, v průběhu předvolební prezidentské kampaně koncem roku 2005. Po Pinochetově smrti proběhla na půdě chilského parlamentu intenzivní diskuse o způsobu realizace generálova pohřbu. Na jejím základě bylo

přijato kompromisní rozhodnutí – uspořádat Pinochetovi pohřeb, příslušející bývalému vrchnímu veliteli pozemních sil, kterého se za chilskou vládu zúčastnila pouze Vivianne Blanlotová, ministryně obrany. Katafalk s Pinochetovými ostatky byl vystaven v santiagské vojenské akademii Escuela Militar, kam se generálově památce přišlo poklonit asi 60 000 Chilenců. Vlastního pohřbu se zúčastnilo přibližně 3000 osob. Za politicky nekorektní projev, pronesený na generálově pohřbu, byl následně propuštěn z řad chilských ozbrojených sil kapitán Augusto Pinochet Molina, jeho vnuk. Po oznámení Pinochetova úmrtí i v den vlastního pohřbu se v ulicích chilských měst uskutečnila řada potyček mezi Pinochetovými odpůrci a osobami oslavujícími generálova památku.⁶⁾

S pokračující generační obměnou v Chile zřejmě postupně ztratí diskuse o Pinochetovi svou aktuálnost a v nejbližších letech opustí chilskou politickou scénu i řady ozbrojených sil převážná většina osob, které se aktivně účastnily událostí spojených s vládou Lidové jednoty a vojenským převratem v roce 1973. Dnes je již mezi laickou i odbornou veřejností v Chile i v zahraničí ve stále větší míře akceptována skutečnost, že Augusto Pinochet nebyl ani nejhorším diktátorem Latinské Ameriky 20. století, ani nezištným zachráncem Chile před nebezpečím komunistické diktatury. Jeho přímá odpovědnost za dlouholeté porušování lidských práv v zemi a za represe, jejichž výsledkem byla násilná smrt více než 3000 chilských občanů, je nezpochybnitelná a je akceptována i velkou částí současných chilských pravicových politiků.

Jozef Špánik (1966) je pracovníkem Ministerstva zahraničních věcí ČR.

jozef.spanik@centrum.cz

¹⁾ Bankowicz, Marek: *Demokraté a diktátoři*, Eurolex Bohemia, Praha 2002.

²⁾ Janda, Ivo: *Rozbor klíčových institutů mezinárodního práva trestního na pozadí kauzy Pinochet*, in *Časopis pro právní vědu a praxi*, číslo 1/2000, Praha 2000, str. 15–28.

³⁾ Augusto Pinochet, From Wikipedia, the free encyclopedia, www.wikipedia.org a Chilský soud zrušil imunitu Pinocheta v dalším případě, Zpravodajství ČTK 6. 7. 2005, www.ctk.cz a Pinochet zůstává v domácím vězení, Zpravodajství ČTK 24. 11. 2005, www.ctk.cz.

⁴⁾ El diputado UDI Iván Moreira quiere estatua para Pinochet, La Nación, 7 de septiembre de 2005, www.lanacion.cl.

⁵⁾ Izurieta defendió como se hizo el funeral, 20 de Diciembre de 2006, El Mercurio Online, www.elmercurio.cl.

⁶⁾ Zúniga Víctor: El funeral del general Pinochet minuto a minuto, 13 de Diciembre de 2006, El Mercurio Online www.elmercurio.cl.

Somálsko

a souvislosti

nové politické krize

v Africkém rohu

MESFIN GEDLU

Podstatou současného konfliktu v Africkém rohu, v němž hrají hlavní role nepřátelský pár Etiopie a Somálsko a válka proti mezinárodnímu terorismu vedená USA, je rozklad vnitřně nekonsolidovaných a ekonomicky závislých států, jejichž vznik předurčovaly potřeby přizpůsobit se vnějším požadavkům spíše než lokálním geografickým a sociálně politickým realitám. V této mnohostranné a složité dynamice se promítají tři základní katalyzátory téměř všech soudobých afrických konfliktů: zneužívání svěřené moci, boje o kontrolu nad všeobecně špatně dostupnými zdroji, a nevídané vměšování vnějších subjektů a jejich zájmy často neslučitelné s potřebami místní populace.

Somálský stát: ambice versus skutečnosti

Somálci jsou etnicky jednotní sunnitští muslimové hovořící společnou řečí, somálštinou. Ve skutečnosti však vznik Somálska jakožto koloniálního slepence britského *Somalilandu* na severozápadě a Itálií spravovaného mandátového území OSN na jihu, oba obydlé segmentovanými pastorálními komunitami, jejichž život se řídí striktními klanovými pravidly bez dostatečných vnitřních zdrojů na vybudování relativně soběstačné ekonomické základny, spíše připomíná příslovečný „hrad na písku“. ¹⁾ Jediným vkladem, který umožňoval kterékoli postkoloniální somálské vládě udržovat podobu mocensky centrální struktury a politickou autoritu, byla strategická poloha země. Po skončení studené války tato politicky zúročitelná „deviža“ náhle ztratila svou relevanci; skutečnost, která sehrála rozhodující úlohu při neblahém konci autoritářského režimu Mohameda S. Barrého a s ním i státu Somálska v roce 1991. Somálský stát dnes prakticky neexistuje, jelikož jeho severozápadní část vyhlásila svou samostatnost už v roce 1991 pod názvem *Somaliland* a od roku 1998 vzniklo autonomní území naplňující prostor mezi ní a jižním Somálskem, tzv. *Puntland*.

Somálsko: platforma k vedení strategického soupeření

Důležitým aspektem „somálské nestability“ je fakt, že přitahuje vměšování

vnějších subjektů, které si zde vyřizují své vzájemné spory. Do těchto zástupných bojů se v různých dobách a s různou intenzitou zapojily státy blízké i vzdálené; Etiopii, Egyptem a Eritreou počínaje, Saúdskou Arábií, Jemenem, Egyptem a Libyí konče. Všechny tyto země podporovaly pod různými záminkami jimi spřízněné frakce v pokračujících meziklanových konfliktech uvnitř Somálska a oslabovaly jednu či druhou konkurenční zemi, nebo posilovaly zájmy vlastní v regionálním kontextu.

V tomto ohledu je neaktivnější Etiopie. Nejenže bezprostředně sousedí se Somálskem, ale má zkušenosti s bezpečnostními riziky souvisejícími s událostmi v Somálsku samotném. Z těch nejdůležitějších lze zmínit obavy Etiopie z toho, že Somálsko se dostává do rukou islámských fundamentalistů, jejichž zájmem je destabilizace jihovýchodní Etiopie a podpora národněosvobozeneckého hnutí v převážně Somálci obydleném Ogadenu. Etiopie v době intenzivních meziklanových bojů v první polovině roku 1999 přesunula své vojáky do Somálska, aby tak podpořila jí nakloněné somálské frakce. Ve stejné době Eritrea údajně ozbrojovala proti etiopským somálským skupinám a oromským separatistům, kteří využívali Somálsko jako své zázemí, odkud zahájili svou ofenzivu proti Etiopii (ARB: 1999). ²⁾ V 90. letech se stala Addis Abeba a další etiopská města terčem bombových útoků, ze kterých etiopská vláda obvinila radikální islámskou skupinu údajně

podporovanou Usámou bin Ládinem, al-Ittihad al-Islamiya, se základnami v oblasti Gedo v těsném sousedství etiopské hranice.

Důležitý je i fakt, že dnešní Etiopie jako suchozemský stát, který ztratil osamostatněním Eritreje dlouhou hranici na západní straně Rudého moře (odvěký strategický cíl všech vládců Etiopie), hledá přístup k moři, čehož může docílit i prostřednictvím ovlivňování politiky Somálska. Zatímco potřeba zajištění bezpečného přístupu k moři vedla Etiopii ke konfrontaci s vládci území na jejích jižních a východních hranicích, kteří jsou převážně muslimové, v dnešním více než sedmdesáti milionovém státě žije 50 procent muslimů. Podle kritiky etiopské vlády to je důvod, proč vojenské vměšování do somálských sporů představuje nebezpečné „zahrávání si s ohněm“ pro etnicky a nábožensky rozdělenou Etiopii bojující s nesčetnými vlastními politickými a sociálně ekonomickými neduhy.

Reakce současného etiopského vedení, které čelí domácí i zahraniční kritice vyvolané předlošskými spornými volbami, je snad pochopitelná s tím, že pronásleduje své nepřátele-teroristy. Ovšem, taková reakce by neměla „převálcovat“ potřeby Somálců spočívající ve vytvoření fungujícího státu. Právě kvůli tomu je pochopitelný hněv Somálců zaměřený proti rozhodnutí Etiopie vyslat desetitisíce vojáků podporovaných tanky a letectvem v prosinci 2006 do jižního Somálska a násilně odstranit Spojenectví islámských soudů, jimž se podařilo pacifikovat nevladatelné území, včetně Mogadiša. (FP:2006). ³⁾

Na druhé straně současná zahraničně-vojenská politika Etiopie vytváří ideální podmínky k vytvoření nového regionálního spojení při jižním přístupu na ropu velmi bohatého Arabského poloostrova, v němž mají hlavní slovo Spojené státy. USA se netají tím, že Somálsko vidí jako zkrachovalý stát (*failed state*) sloužící jako útočiště mezinárodnímu terorismu, potažmo i al-Káidy. S odvoláním na bombové útoky na zastupitelské úřady v Nairobi a Dáresalámu (srpen 1998) a na vojenské plavidlo *USS Cole* (říjen 2000) označila Jendayi Frazer, vedoucí afrického oddělení ve státním departmentu, jižní Somálsko za oblast, kde předáci al-Káidy cvičí s „velkým pohodlím“ radikální ozbrojené skupiny loajální Sjednoceným islámským soudům (AP: 2006). ⁴⁾ Ve skutečnosti však nemůže existovat nic politicky trapnějšího než současný postoj USA, jenž podporuje vojenskou agresi „odvěkého nepřitele“ Somálců – Etiopie, jako jedinou alternativu

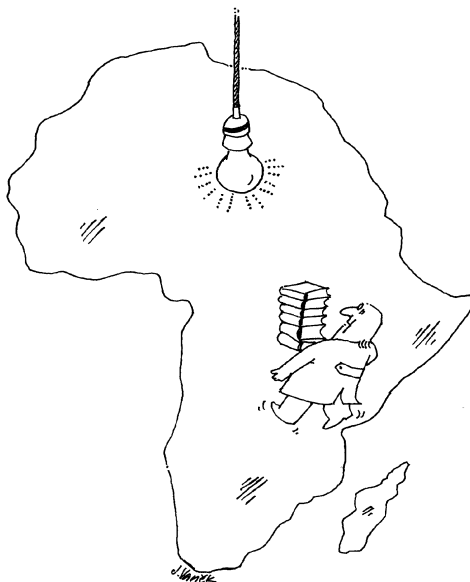
k zavedení takového pořádku v Somálsku, jehož ručiteli budou váleční magnáti, kteří se podíleli na jeho rozpadu a nekonečném utrpení.

Letecké údery v jižním Somálsku bombardéry AC-130, jejichž obětí se stalo až 70 nomádů včetně jejich hospodářských zvířat,⁵⁾ byly ovšem pouze vyvrcholením dlouhodobě plánované strategie USA v boji proti mezinárodnímu terorismu, zaměřené právě na Africký roh. Spojené státy si za tímto účelem „vypůjčily“ francouzskou vojenskou základnu *Lemonier* v Džibuti jako předstunutě sídlo svého protiteroristického velení, tzv. *Joint Task Force-Horn of Africa* (Independent: 2003).⁶⁾ Toto velení, jež prokázalo, že je připraveno vzít zákon do vlastních rukou tím, že organizovalo drtivý útok na cíl údajných agentů al-Káidy v Maribu na území Jemenu v listopadu 2002, dohlíží nad sedmi státy: Súdán, Eritrea, Etiopie, Džibuti, Somálsko, Keňa a Jemen a přilehlé oblasti (IHT: 2002).⁷⁾ V rámci této strategie probíhaly podvatné operace (za účasti amerických a britských vojenských a bezpečnostních firem a s plným vědomím CIA), které hrubě porušovaly rezoluce OSN 1725 zakazující jakékoliv vměšování v Somálsku a měly za cíl posílit válečné magnáty tvář v tvář rostoucímu vlivu Výborů islámských soudů, jejichž nástup k moci umožnil ukončení jejich mocenské excese udržující jižní Somálsko pod tíhou ziskuchtivého rabování, chaosu a bezvládní (Observer: 2006).⁸⁾

Somálsko a konflikt mezi Etiopií a Eritreou

Některé zdroje označují obavy Eritreje z případné invaze Etiopie do strategicky položeného přístavního města Assab jako legitimní (GR 2007).⁹⁾ Zatímco se afričtí a západní diplomaté potichu shodují, že bez souhlasu Washingtonu by Etiopie nezahájila svůj „blitzkrieg“, Eritrea obviňuje Spojené státy z podpory etiopskému vojenskému vměšování v Somálsku. Ústy svého ministra informací vyjádřila přesvědčení, že Washington nikdy nezlomí vůli somálského lidu a že v této válce jde o konflikt mezi Američany a somálským lidem, a ne mezi Etiopií a Somálskem, jak jej nesprávně líčí světová média (Reuters 2007).¹⁰⁾

Vztahy mezi Etiopií a Eritreou nebyly vždy konfliktní. Koaliční vláda EPRDF měla od okamžiku svého zrození silnou vazbu na separatistické hnutí Eritrejské lidové osvobozené fronty (EPLF). Ideové a strategické sepětí mezi EPRDF a EPLF otevřelo cestu k hladkému napl-

nění touhy eritrejského separatismu po samostatnosti Eritreje, která byla formálně stvrzena plebiscitem v roce 1993.

Zatímco etiopské vměšování v Somálsku lze vnímat jako důsledek strategické kalkulace a vděčnosti vůči Washingtonu, který si, na rozdíl například od Evropské unie, zvolil tiché přehlížení porušování lidských a politických práv v Etiopii, zájem dnes takřka mezinárodně izolované Eritreje se zdá být samoučelný a sledující snad jediný cíl; stvrzení vlastní suverénní politické identity v regionu tvář v tvář etiopské hegemonii. Že pro eritrejské vedení je tato otázka klíčová, svědčí i skutečnost, že se od roku 1993 rozhodlo vtáhnout Eritreu do ozbrojených sporů se všemi okolními státy, Jemen nevyjímaje. Přitom vždy šlo o nezvykle silácký způsob utvrzování nově nabyté svrchovanosti, a s tím související vymezení hranic (Gilkes & Plaut: 1999).¹¹⁾ Kromě toho ovšem muselo být zřejmé, že dojde ke střetu mezi eritrejskou politikou unitarismu a rychlého ekonomického růstu a Etiopií, jejíž hospodářství bylo stále propojeno s Eritreou a jež nastoupila neprobádanou cestu „etnické federace“ pod vedením EPRDF.

Napjaté vztahy mezi Etiopií a Eritreou, trvající od konce války v letech 1998–2000, se loni v říjnu prudce zhoršily poté, kdy Eritrea rozmístila své vojáky v náravníkovém prostoru vymezeném tzv. alžírskou dohodou zprostředkovanou OSN, jehož správa byla do té doby svěřena sboru OSN *United Nation Mission in Ethiopia and Eritrea* (UNMEE). Podle Etiopie nebyl tento incident první svého druhu. Eritrea si však myslí, že viníkem sporu je Etiopie, která nechce přijmout mezinárodní rozhodnutí o demarkaci jejich společných hranic, a že přesun vojáků není provokací, jelikož se nacházejí na suverénním území Eritreje (ST: 2006).¹²⁾

Nic horšího než vystupňování etiopsko-eritrejské konfrontace v Somálsku nemůže ohrozit protiteroristickou strategii USA v Africkém rohu, která – i když nepřímá – může sloužit jako vítaná záminka na cestě k dalšímu upevnění autoritářství v Etiopii i v Eritreji. Podpora islámským soudům přicházela z mnoha arabských zemí a od jejich dalších sympatizantů mezi početnou somálskou diasporou, což může naznačit, jaké důsledky může mít opožděné a nezodpovědné nezvládnutí současných trendů směřujících k větší animozitě a vzájemnému nepřátelství.

Vzhledem k tomu, že se právě takové prostředí vzájemné nedůvěry a vnitřního sváru stalo zkázou první a poslední mírové mise OSN v Somálsku v letech 1992–1994, je třeba uvážit, zda je vyslání mírového sboru, ať pod vlajkou Africké unie, nebo OSN, za daných okolností smysluplné. Ostatně to je otázka, která rozděluje mezinárodní společenství a ve svých důsledcích posiluje nedůvěru Somalců v úsilí mezinárodního společenství skutečně jejich zemi pomoci (BBC News: 2006).¹³⁾ Jediným východiskem ze současné patové situace je lokálně zprostředkovaná dohoda a z ní vycházející náprava reflektující rovnováhu sil všech účastníků a dlouhodobé politické a sociálně-ekonomické zájmy obyvatelstva Afrického rohu jako celku.

22. ledna 2007.

Mesfin Gedlu (1955) je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

gedlu@iir.cz

¹⁾ Genealogicky se somálské etnikum skládá ze šesti klanů: Dir, Issaq, Darod, Hawiye, Digil a Rahanweyn.

²⁾ Africa Research Bulletin, Vol. 36, No. 6, June 1999. Tamtéž No. 7, July 1999. IRIN UN, 28 May 1999.

³⁾ Seven Questions: War in Somalia. Foreign Policy, December 2006. www.foreignpolicy.com (zpřístupněno 11. ledna 2007).

⁴⁾ Associated Press, 29 November 2006. signon-sandiego.com (zpřístupněno 29. 12. 2006).

⁵⁾ Oxfam, 12 January 2007. www.oxfam.org (zpřístupněno 15. 1. 2007).

⁶⁾ The Independent, 20 February 2003. news.independent.co.uk (zpřístupněno 17. 1. 2007).

⁷⁾ Int. Herald Tribune, 18 November 2002.

⁸⁾ Observer, 10 September 2006. www.globalpolicy.org. (zpřístupněno 4. 1. 2007).

⁹⁾ Global Research, 3 January 2007 (zpřístupněno 20. 1. 2007).

¹⁰⁾ Reuters, 1 January 2007. today.reuters.com (zpřístupněno 15. 1. 2007).

¹¹⁾ Gilkes, P. & Plaut, M., War in the Horn: The Conflict Between Eritrea and Ethiopia. DP 82. RIIA, London, 1999.

¹²⁾ Sudan Tribune, 18 October 2006. www.sudantribune.com (zpřístupněno 20. 10. 2006).

¹³⁾ BBC News, 7 December 2006. www.news.bbc.co.uk (zpřístupněno 20. 12. 2006).

Motivace proliferačního rozhodnutí KLCDR

Dne 9. října 2006 oznámila severokorejská tisková agentura KCNA úspěšný podzemní test jaderného

ADAM STRAUCH

zařízení. Jedná se sice z pohledu mezinárodního společenství o významný formální krok režimu, pro bdělého pozorovatele mezinárodně-bezpečnostního prostředí Dálného východu se nicméně nejedná o nic překvapivého, nýbrž o očekávané a logické vyústění dlouhodobého krizového vývoje na Korejském poloostrově. Náznaky a opatrná prohlášení o vlastnictví jaderných zbraní ostatně severokorejská vyjednávači v minulosti již opakovaně použili.

Od začátku 90. let na poloostrově proběhly dvě krize vyvolané předpokládaným vlastnictvím jaderných zbraní, nebo přinejmenším možností jejich výroby severokorejským režimem. První krize začala v únoru 1993 nevypuštěním inspektorů IAEA do tajných zařízení operujících s jadernou technologií, zakončena byla v říjnu 1994 podpisem „Rámcové dohody o jaderné problematice“ mezi KLCDR a USA.¹⁾ Krizová situace se obnovila v říjnu 2002, kdy vyšlo najevo, že KLCDR nadále provozuje vojenský program na obohacování uranu, krize pak eskalovala odstoupením KLCDR od Smlouvy o nešíření jaderných zbraní.²⁾ Série šestistranných rozhovorů (KLDR, Korejská republika, ČLR, Rusko, Japonsko a USA) doposud nepřinesla hmatatelné výsledky. Většina komentátorů se na začátku druhé krize shodla na názoru, že KLCDR může disponovat několika (1–2) jadernými zbraněmi, tento počet mohl za poslední čtyři roky výrazně stoupnout. Nejpesimističtější odhady uváděly, že při maximálním výrobním vypětí by se mohl v současné době pohybovat v řádu desítek.³⁾

Autor příspěvku se domnívá, že za současných okolností je vhodné zamyslet se nad důvody, jež motivovaly severokorejský režim k náročnému budování programu jaderných zbraní vedoucímu až k nedávnému vstupu do klubu jaderných států. Posouzení stavu takových motivací nám rovněž umožní náhled na perspektivy možného zvratu proliferačního rozhodnutí, tedy na možnost, že se režim jaderných zbraní za určitých podmínek vzdá.

Severokorejské motivace k získání jaderných zbraní jsou rozříděny do tří skupin. Nelze je však chápat odděleně, rozřídění je spíše trojitým pohledem na různé dimenze jednoho propojeného celku, jenž má v duchu systémového „celek je více než jen souhrn součástí“ vlastní dynamiku. Příspěvek využívá analytický rámec Scotta Sagana.⁴⁾ První dimenze odpovídá (neo)realistickému přístupu, druhá do jisté míry neoliberálním směrům, krátce zmíněná třetí pak psychologickým přístupům.

Zahraničně-bezpečnostní dimenze

Tato dimenze vyjadřuje motivaci států čelit hrozbám pocházejícím z mezinárodního systému. Neexistuje shoda ve stanovění doby, kdy se příslušné orgány KLCDR rozhodly vybudovat autonomní vojenský jaderný program. Obvykle jsou uváděny dvě varianty, první zasazuje toto rozhodnutí dále, do 50. až 70. let, druhá na přelom 80. a 90. let dvacátého století.⁵⁾ Obě odpovídají některým předpokladům (neo)realistů. Obecně obě varianty považují za hlavní motivaci budování programu vojenské hrozby ze strany USA a Korejské republiky. První varianta zdůrazňuje význam rozmístování amerických taktických jaderných zbraní na jihu poloostrova od druhé poloviny 50. let a zahájení paralelního vojenského jaderného programu v Korejské republice v polovině let 70.⁶⁾ Motivující potenciál těchto událostí je v souladu s realistickou koncepcí výroby jaderných zbraní jako odpovědi za zahraniční jadernou hrozbu. Druhá varianta spojuje hlavní motivaci s tíživou bezpečnostní si-

tuací, do které se KLCDR dostala po kolapsu východního bloku. „Nový světový pořádek“ s sebou pro KLCDR přinesl ukončení spojeneckých svazků se Sovětským svazem i ČLR. Bez jejich strategického zaštitění stála na počátku 90. let KLCDR osamoceně proti kvalitativně konvenčně lépe vyzbrojenému jihokorejskému režimu podporovanému poslední jadernou supervelmocí. Vojenský jaderný program byl tedy urychleně nastartován jako nejefektivnější alternativa vyvážení jihokorejské (kvalitativní) konvenční převahy.⁷⁾

Je třeba zdůraznit, že severokorejský režim se cítí permanentně ohrožen politikou Spojených států (státu, který vedl koalici, jež jej před půlstoletím v Korejské válce téměř zničila). Americká vojenská přítomnost v Korejské republice je skutečně nezanedbatelná.⁸⁾ Je otázkou, jakým způsobem lze neutralizovat motivaci plynoucí z této vnímané hrozby. V červnu 2004 nabídly USA ve třetím kole šestistranných rozhovorů KLCDR za zmrazení vojenského jaderného programu „prozatímní multilaterální bezpečnostní záruku“.⁹⁾ Od března 2005 KLCDR konkretizovala své požadavky – jedná se o stažení amerických jaderných i konvenčních sil z Korejské republiky, zrušení bezpečnostních garancí Korejské republice ze strany USA a nový modus vivendi, jenž by měl nahradit příměří z roku 1953.¹⁰⁾ Ve „Společném prohlášení o severokorejském jaderném programu“, dokumentu podepsaném v září 2005 na čtvrtém kole šestistranných rozhovorů, USA reagovaly deklarací, že „...nemají žádné jaderné zbraně na Korejském poloostrově a nemají v úmyslu zaútočit ... na KLCDR jadernými či konvenčními zbraněmi“.¹¹⁾ KLCDR pravděpodobně během vyjednávání může získat jisté bezpečnostní záruky, v krajním, nepravděpodobném případě až pakt o neútočení s USA, nicméně stažení amerických sil z Korejské republiky je – přes plánované redukce v jejich počtu – zcela „mimo hru“.¹²⁾ Zároveň je vzhledem ke zmíněné stávající konvenční převaze jihu poloostrova diskutabilní, do jaké míry bude severokorejskému režimu prostá záruka stačit.

Poměrně novou proměnnou se stává plánovaný americký systém protiraketové obrany. Měl by nejen ochránit území USA před hrozbami přesně toho druhu, kterými by mohla operovat KLCDR, tedy před útokem balistickými raketami malého rozsahu, ale jeho prvky budou rozšířeny rovněž mezi některé americké spojece. V regionu Dálného východu pokračuje úspěšně

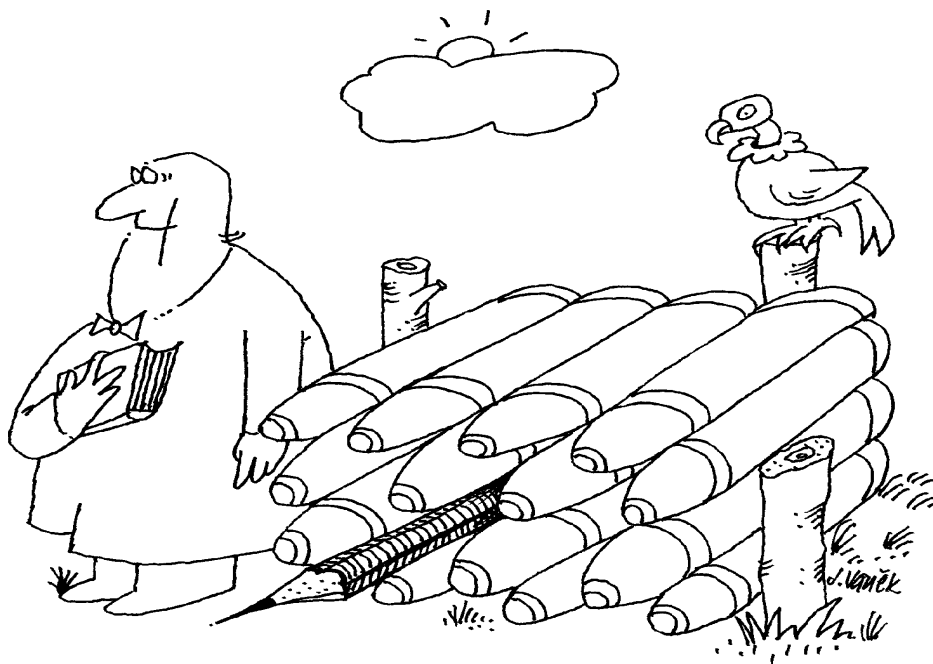
spolupráce USA při budování „protiraketového deštníku“ s Japonskem,¹³⁾ v Korejské republice jsou rozmístěny střely Patriot (PAC-3). Severokorejská hrozba všem hlavním „nepřátelským“ aktérům se tak poněkud snižuje a je otázkou, zda situace vyprovokuje akceleraci ve výrobě jaderných zbraní, nebo bude elementem, jenž přispěje k finálnímu rozhodnutí KLDR vzdát se jaderných zbraní.

Domácí dimenze

Pohled na jaderný program z vnitrostátního hlediska zkoumá faktory politické a ekonomické motivace stojící za jeho vývojem. KLDR je zcela totalitním státem se silným kultem osobnosti. Její politický systém se vyznačuje úplnou centralizací moci v rukou „vůdce“, který stojí v čele strany (Strana pracujících Korey), ten má, přirozeně, rozhodující vliv na sledovanou otázku.

V případě vztahu Kim Čong-ila k jadernému programu lze zmínit některá specifika. Předně je faktem, že Kim Ir-senův následník řídí jaderný program přímo a osobně.¹⁴⁾ Od druhé poloviny 80. let až do roku 1994, kdy zemřel Kim Ir-sen, probíhal proces předávání moci ve státě (na jeho syna). Vzhledem k neoddělitelnosti režimu se svým vůdcem se v této nástupnické fázi stát ocitl v potenciálně destabilizující situaci. Existují proto domněnky, že se režim pokusil „posílit“ svou pozici směrem navenek, aby citlivé období překonal.¹⁵⁾ Program, a z něj plynoucí užitek, se pravděpodobně stal prostředkem posilujícím legitimitu nového vůdce v kruzích domácích elit. Jeho pozice je již v současné době zcela etablovaná.¹⁶⁾ Pokud je předpoklad jaderného programu zahájeného ad hoc pro účely zabezpečení hladkého předání moci správný, mohli bychom jej mylně považovat za element směřující ke zvýšení pravděpodobnosti zanechání programu. Kim Čong-ilova legitimita ovšem nadále nutně spočívá především ve vojenských kruzích, jež jsou si dobře vědomy významu jaderné zbraně a pravděpodobně se jí nebudou ochotny vzdát. Armáda je ostatně, vedle nejvyšších stranických kruhů, jediným dalším relevantním aktérem na vnitrostátní úrovni, schopným jakkoliv vývoj programu jaderných zbraní ovlivnit. Etablovaná pozice establishmentu a jeho dosavadní přístup k problematice nečiní výhledy na jeho zanechání optimistickými.

Již zmiňované změny v mezinárodním systému na přelomu 80. a 90. let měly velmi negativní dopad na ekonomickou situaci KLDR. SSSR a ČLR přestaly dodávat

ropu za „spřátelené“ ceny pod hladinou cen na světovém trhu, a tak došlo k razantnímu poklesu jejího importu. Na něm však byl závislý energetický průmysl, jehož kolaps následně paralyzoval ostatní průmyslovou výrobu. HDP začalo meziročně klesat a s ním již tak nízká životní úroveň populace, přerušování dodávek hnojiv zasadilo poslední ránu zemědělské výrobě, v zemi zavládl hladomor, stabilita byla narušena.¹⁷⁾ Jaderná zbraň se ukázala jako efektivní prostředek, jímž si režim mohl vymoci zahraniční pomoc – Rámcová dohoda, již byla v roce 1994 uzavřena první krize, měla KLDR přinést střednědobé řešení energetické krize prostřednictvím vybudování dvou lehkovodních jaderných reaktorů a dodávek ropy (reaktory nakonec nebyly vybudovány). Režim dokonce nabízel, že se programu zřekne za periodické roční „odškodné“ půl milionu USD.¹⁸⁾

Nelze předpokládat, že by se při současném vedení, tedy bez strukturálních změn a zahraniční pomoci, mohla ekonomická situace v KLDR zlepšit a ekonomické (s navazujícím politickým) přežití tak zůstane silnou motivací pro zachování programu jaderných zbraní – ať už jako nástroje vydírání pro získání zahraniční pomoci, nebo jako hodnoty pro ilegální vývoz. Vnitřní nastavení režimu tak jak z politického, tak ekonomického hlediska působí velmi negativně na pravděpodobnost zanechání programu jaderných zbraní.

Identitární dimenze

Třetí kategorie motivací souvisí s více či méně vědomým obrazem režimu o jeho současné a budoucí roli ve světě. Korejská historie je historií malého státu obklopeného mocnými sousedy. Je plná invazí od nejranější historie až po japonskou okupaci

a události korejské války. Na tyto zkušenosti navázal severokorejský režim koncepcí tzv. „juče“. Jedná se o filosofii zdůrazňující „vlastní cestu“, autonomii od vnějších vlivů, suverenitu.¹⁹⁾ Tento přístup přirozeně ztěžuje vyjednávání s vnějším světem. Masivní propaganda glorifikující jaderný program jako velký úspěch režimu spolu s Kim Čong-ilovou politikou „songun chongch'i“ („armáda na prvním místě“)²⁰⁾ a messianisticky pojatým stárnoucím modelem mezinárodního třídního boje opět nepřispívají pozitivně k perspektivám řešení krize.

Závěrem

Pakliže shrneme minulé motivace severokorejského režimu k vybudování a udržování programu jaderných zbraní, zjistíme, že relevance většiny z nich se během minulé dekády nezmenšila.

Mezinárodně smluvní bezpečnostní záruky nemohou být pro paranoidní režim dostatečné a i v naprosto nereálném případě úplného stažení americké přítomnosti z Korejské republiky by stále čelil konvenčně rovnocennému, ne-li mocnějšímu, nepříteli, Korejské republice, navíc s latentní možností vyprodukovat vlastní jaderný arzenál. Charakter režimu státu neumožňuje vzdát se jaderných zbraní bez v lepším případě vážných ztrát domácí prestiže a donucovací „páky“ vůči mezinárodnímu společenství, v horším případě až vnitřní destabilizace s fatálními následky. Ve prospěch tohoto tvrzení hraje politická kultura, ekonomická situace i ideologická hra režimu. V zásadě je jaderná karta posledním kapitálem režimu.

Zkušenosti s vývojem situace po zažehnutí první krize z první poloviny 90. let naznačují, že i v případě, kdy by režim dosáhl značných – uspokojivých – ústupků, pone-

chal by si jadernou kartu dále v záloze, aby mohl téma kdykoliv znovu otevřít. Protože silové donucení je díky vojensky nevýhodné strategické situaci nepravděpodobné, zbývá jen možnost stupňovat multilaterální tlak v duchu šestistranných rozhovorů, což se ovšem doposud neukázalo být dostatečně účinné.

Adam Strauch (1984) je studentem mezinárodních vztahů a evropských studií a bezpečnostních a strategických studií na FSS MU.

102828@mail.muni.cz

Literatura

Andrianov, V. D.: *Economic Aspects of the North Korean Nuclear Program*, In: Moltz, J. C. – Mansourov, A. Y. (eds.): *The North Korean Nuclear Program. Security, Strategy and New Perspectives from Russia*, New York, Routledge 2000.

Agreed Framework between the United States of America and the Democratic People's Republic of Korea, on-line verze (www.isis-online.org/publications/dprk/book/af.html).

Bazhanova, N.: *North Korea's Decision to Develop an Independent Nuclear Program*, In: Moltz, J. C. – Mansourov, A. Y. (eds.): *The North Korean Nuclear Program. Security, Strategy and New Perspectives from Russia*, New York, Routledge 2000.

Boese, W.: *Japan Embracing Missile Defense*, on-line text (www.armscontrol.org/act/2006_04/japanmissiledefense.asp).

Denisov, V. I.: *Nuclear Institutions and Organizations in North Korea*, In: Moltz, J. C. – Mansourov, A. Y. (eds.): *The North Korean Nuclear Program. Security, Strategy and New Perspectives from Russia*, New York, Routledge 2000.

Gallucci, R. L. – Poneman, D. B. – Wit, J. S.: *Going Critical. The First North Korean Nuclear*

Crisis, Washington D. C., Brookings Institution Press 2005.

Joint Statement on North Korea's nuclear programme, on-line verze (www.acronym.org.uk/docs/0509/doc04.htm).

Mazarr, M. J.: *North Korea and the Bomb. A Case study in Nonproliferation*, London, Macmillan Press 1995.

Niksch, L. A.: *North Korea's Nuclear Weapons Program*, Congressional Research service, on-line text (fpc.state.gov/documents/organization/64417.pdf).

Pinkston, D. A. – Lieggi, S.: *North Korea's Nuclear Program: Key Concerns*, on-line text (cns.mis.edu/research/korea/keycon.htm).

Sagan, S. D.: *Why Do States Build Nuclear Weapons? Three Models in Search of a Bomb*, International Security, Vol. 21, No. 3, pp. 54–84.

Snyder, S.: *Negotiating on the Edge. North Korean Negotiating Behavior*, Washington D. C., United States Institute of Peace Press 2002.

Savel'yev, R. V.: *Leadership Politics in North Korea and the Nuclear Program*, In: Moltz, J. C. – Mansourov, A. Y. (eds.): *The North Korean Nuclear Program. Security, Strategy and New Perspectives from Russia*, New York, Routledge 2000.

Songun Chongch'i, on-line text (www.globalsecurity.org/military/world/dprk/songun-chongchi.htm).

U.S. Forces, Korea, on-line text (www.globalsecurity.org/military/agency/dod/usfk.htm).

¹⁾ KLDK jejím prostřednictvím získala příslib výstavby dvou lehkovodných jaderných reaktorů a dodávek topných paliv výměnou za uzavření a případnou demontáž grafitového reaktoru v Jongbjonu, obě strany se zavázaly pracovat na cíli poloostrova bez jaderných zbraní.

²⁾ Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons, Smlouva o nešíření jaderných zbraní.

³⁾ Pinkston, D. A. – Lieggi, S.: *North Korea's Nuclear Program: Key Concerns*, on-line text (cns.mis.edu/research/korea/keycon.htm).

⁴⁾ Sagan, S. D.: *Why Do States Build Nuclear Weapons? Three Models in Search of a Bomb*, International Security, Vol. 21, No. 3, pp. 54–84.

⁵⁾ Srovnejte: Mazarr, M. J.: *North Korea and the Bomb. A Case study in Nonproliferation*, s. 17–19; Denisov, V. I.: *Nuclear Institutions and Organizations in North Korea*, s. 22–23;

Bazhanova, N.: *North Korea's Decision to Develop an Independent Nuclear Program*, s. 127; Gallucci, R. L. – Poneman, D. B. – Wit, J. S.: *Going Critical. The First North Korean Nuclear Crisis*, s. 2.

⁶⁾ Mazarr, M. J.: *North Korea and the Bomb. A Case study in Nonproliferation*, s. 24–30.

⁷⁾ Bazhanova, N.: *North Korea's Decision to Develop an Independent Nuclear Program*, s. 136.

⁸⁾ *U.S. Forces, Korea*, on-line text (www.globalsecurity.org/military/agency/dod/usfk.htm).

⁹⁾ Niksch, L. A.: *North Korea's Nuclear Weapons Program*, Congressional Research service, on-line text (fpc.state.gov/documents/organization/64417.pdf), s. 4.

¹⁰⁾ Tamtéž, s. 6.

¹¹⁾ *Joint Statement on North Korea's nuclear programme*, on-line verze (www.acronym.org.uk/docs/0509/doc04.htm).

¹²⁾ Vedle faktu, že KR je jedním z klíčových amerických spojenců v regionu, figuruje „ve hře“ také možné obnovení jihokorejského jaderného programu ze 70. let, což by vedlo k další destabilizaci a spirále zbrojení v regionu.

¹³⁾ Boese, W.: *Japan Embracing Missile Defense*, on-line text (www.armscontrol.org/act/2006-04/japanmissiledefense.asp).

¹⁴⁾ Denisov, V. I.: *Nuclear Institutions and Organizations in North Korea*, s. 26.

¹⁵⁾ Mazarr, M. J.: *North Korea and the Bomb. A Case study in Non-proliferation*, s. 18–19.

¹⁶⁾ Savel'yev, R. V.: *Leadership Politics in North Korea and the Nuclear Program*, s. 120.

¹⁷⁾ Andrianov, V. D.: *Economic Aspects of the North Korean Nuclear Program*, s. 41–43, 47.

¹⁸⁾ Tamtéž, s. 50.

¹⁹⁾ Snyder, S.: *Negotiating on the Edge. North Korean Negotiating Behavior*, s. 34–37.

²⁰⁾ *Songun Chongch'i*, on-line text (www.globalsecurity.org/military/world/dprk/songun-chongchi.htm).

RECENZE

Vladimír Pitschmann: Jaderné zbraně: nejvyšší forma zabíjení. Naše vojsko, Praha 2005, 1. vydání, 392 s., ISBN 80-206-0784-6.

Nevím, jaké zbraně se budou používat v příští válce, ale vím, jaké v té následující: šíp a luk. Tímto výrokem slavného fyzika Alberta Einsteina začíná kniha Vladimíra Pitschmanna *Jaderné zbraně: nejvyšší forma zabíjení*. Už z tohoto výroku a názvu knihy čtenář pozná, na co se toto dílo především zaměřuje. Nejde jen o hlubší proniknutí do poznání fenoménu jaderných zbraní, ani jen o jejich funkci, ale hlavně o destruktivních následcích a vážné hrozbě, kterou tyto zbraně představují pro budoucnost lidstva. Kniha čítá 11 kapitol, které čtenář se seznamují s technologií jaderných zbraní.

Jaderné zbraně: nejvyšší forma zabíjení

První kapitola popisuje zdroje technologie, tj. vývoj, který vedl po staletí ke zdokonalování zbraní s co nejničivějšími důsledky. Od myšlenek starověkých filosofů o neviditelných a nepoznaných atomech až k objevům novověkých fyziků a chemiků. Od vynálezu řeckého ohně, který byl poprvé použit v roce 672 při obraně Konstantinopole proti arabskému loďstvu, přes objev radioaktivity až po objev řetězové reakce štěpení neutronového jádra.

V druhé kapitole se dostáváme k nástupu oné ničivé technologie. Právě vypuknutí druhé světové války do jisté míry

„popohnalo“ vývoj jaderných zbraní, i když ne zcela v tom smyslu, že by války samy o sobě přímo předurčovaly vědecko-technologickou revoluci. Takto to dokládá sám Pitschmann, když píše: *Když se nakonec ukázalo, že tento předpoklad nebyl založen na realitě, vývoj jaderné zbraně se stal „nadbytečným“.* *Nevycházel z logiky vzájemného poměru sil a z průběhu válečných operací a nebyl ani výsledkem hledání řešení klasického rozporu mezi útokem a obranou zbraní.*¹⁾ Pitschmann rozebírá snahy válečných mocností o do-

sažení vlastnictví jaderné zbraně během válečné vravy, jež nebyly vždy totožné. Různé podmínky, náhledy na jejich využití i nepředvídatelné události na frontových liniích měly zkrátka vliv na to, kdo vlastně nakonec bude mít v rukou nejmocnější a nejničivější zbraň v dějinách. Zajímavé je popsán vývoj v „třetí říši“, kde mimo jiné došlo k vyvinutí dalšího revolučního vojenského prostředku – raketové technologie, která je s vlastnictvím jaderných zbraní nerozlučně spjata. Rozebírány jsou zde také japonské atomové ambice, francouzské snahy a spolupráce v oblasti vývoje jaderné technologie mezi Velkou Británií a USA. Proč se nejnepříhodnější podmínky pro získání jaderné moci nacházely právě ve Spojených státech. Na závěr této kapitoly nechybí ani vývoj jaderného programu v SSSR.

V třetí kapitole se dozvídáme o strašných důsledcích použití jaderných zbraní na japonská města Hirošimu a Nagasaki. Důsledky použití se neprojevovaly jen na japonských obyvatelech, ale i na mezinárodním postavení samotných Spojených států. *Ty se už nikdy nezbavily pocitu výjimečnosti a nadřazenosti... je paradoxní, že jedním z výsledků použití jaderných zbraní bylo, že nakonec Spojené státy ztratily svou někdejší strategickou nezranitelnost, místo aby ji posílily.*²⁾

Následné tři kapitoly se věnují rozvoji jaderných zbraní. První se zaměřuje na vývoj technologie ve Spojených státech. Ještě než však autor přistupuje k jadernému programu USA, zmiňuje se o tom, jak drasticky se proměnila zahraniční politika, a to zvláště ve vztahu mezi Spojenými státy a SSSR. Rozšiřování jaderného programu USA zahrnuje vodíkovou (termonukleární) bombu, modernizaci strategické triády USA, Pershing II s plochou dráhou letu, neutronovou bombu a rozmístění amerických jaderných zbraní v zámoří.

Druhá část se zabývá vývojem jaderných zbraní v SSSR. Zde autor dokládá, že počáteční roli sovětských jaderných sil sehrál jednak německý nacistický jaderný program Uranový projekt, ze kterého Sověti čerpali, a jednak především internace význačných německých vědců na území SSSR, kteří se stali klíčovým elementem ve vývoji sovětské jaderné technologie. Pitschmann nezapomíná ani na tehdejší Československo, které v rámci právě utvořeného sovětského bloku a hospodářské orientaci na těžký průmysl (konkrétně těžba uranu) sehrávalo v zajištění a udržení jaderných zbraní SSSR ta-

ké důležitou roli (objevuje se i v dalších kapitolách).

Poslední část uzavírá rozvoj těchto nebezpečných technologií v zemích, které vyšly z války vítězně a snažily se zapojit do elitního atomového klubu. Zajímavá je i předpověď, že Čína by kolem roku 2025 měla dosáhnout počtu 1500 strategických jaderných hlavic. Kapitola zabývající se udržení počtu jaderných zbraní je podle Pitschmanna (a nejen podle něj) zákonitým dějinným vývojem. Již v dobách, kdy ve světě existovaly jiné ničivé prostředky, jejich kontrolu a držení si chtěly země, které jimi disponovaly, zachovat. Od Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT) se dostáváme k dalším zemím, které ať už úspěšně, či neúspěšně, se snažily také vyvinout jaderné síly. Kapitola se nejprve soustředí na evropský kontinent, kde je pozoruhodné, jaký náhled na vlastnictví jaderných zbraní měla SRN. Tehdejší kancléř Adenauer se vyjádřil, *že taktické jaderné zbraně nejsou ničím jiným než dalším vojovým stupněm dělostřelectva, proto také jejich vlastnictví nemůže být ničím výlučným. Kancléře podpořila oficiální katolická církev, která ústy svých mluvčích označila jaderné zbraně za konvenční, z etického hlediska přípustné, nebo dokonce mírotvorné.*³⁾ Následuje krátká poznámka i o zájmu Švédska o atomovou bombu. Dále zde čtenář narazí i na zajímavou zmínku o Austrálii, a samozřejmě nechybí ani Indie, Pákistán, KLR, Japonsko, Tchaj-wan, Izrael, Írán, Irák a z afrického kontinentu JAR, Alžírsko a Egypt. To, že výroba a samotný vznik jaderných zbraní nebyl jen záležitostí vědců jedné země, ale že šlo o mnohonárodní spolupráci, dokládá i podkapitola o Kanadě a její pozici v poválečném atomovém věku. Z amerického kontinentu v tomto případě nemůže být opomenuta ani poznámka o dvou jihoamerických „mocnostech“ – Argentíně a Brazílii.

Jak už bylo řečeno, kniha je zaměřena především na ničivé důsledky použití jaderných zbraní. A právě tomu se věnuje kapitola pojednávající o hrozbě jaderné technologie. Za důležitý je jistě nutné považovat tzv. termonukleární holocaust, který zde Pitschmann vykresluje opravdu hrůzostrašným scénářem. V případě jaderného útoku na USA *v důsledku bezprostředního účinku tlakové vlny, tepelného záření a třicetidenního radiačního efektu by zemřelo 26 až 32 procenta americké populace, to je 58 až 72 miliony lidí. V období do jednoho roku by však zemřelo až 63 procenta, tedy 142 miliony lidí.*⁴⁾

A to se čtenář spolu s autorem přenesl do analýz roku 1979! Nejednoho čtenáře překvapí, jaké že byly ve skutečnosti plány Spojených států na již zamýšlenou preventivní jadernou válku proti SSSR, a jak byly tyto úvahy vážně myšleny. *Směrnice Rady národní bezpečnosti NSC-30 ze dne 16. září 1948 obsahovala strategii jaderného plánování... Jenom na Moskvu mělo být shozeno osm a na Leningrad sedm náloží. Nová válka měla podle plánu Trojan vypuknout 1. ledna 1950 a americké letecké síly kalkulovaly se svržením 300 jaderných bomb na 100 sovětských měst.*⁵⁾

Pitschmann jasně dokládá, že hrozba použití jaderných zbraní visela ve vzduchu celou dobu od zrodu jaderných zbraní. Nejenom napětí mezi státy a válečné konflikty, ale i pokusy a havárie vážně zasáhly do myšlení lidí celého světa. Jak se proti případné katastrofě bránit, napovídá následující kapitola. Bránit se proti vlivu jaderných zbraní na lidský organismus je velmi obtížné, proto je účinnější bránit se vlastní vojenskou technikou. Kromě „hvězdných válek“ USA je zde popsán vývoj tohoto fenoménu i v SSSR, jehož myšlenky se překvapivě nezrodily ve Spojených státech, ale v samotném SSSR! V předposlední kapitole se čtenář dočte prakticky už jen o samotných smlouvách o omezení počtu jaderných zbraní, které určitě nesměly v knize chybět. Poslední kapitola si klade otázku nad budoucností jaderného světa v 21. století. Kniha je doprovázena přehlednými tabulkami, a čtenář také uvítá, v porovnání s jinými publikacemi, poměrně bohatou přílohu černobílých fotografií. Knihu *Jaderné zbraně: nejvyšší forma zabíjení* by neměli přehlédnout lidé z oboru strategických studií, mezinárodních vztahů, politologie, přírodních věd a snad i jiných oborů. Hrozba jaderných zbraní je stále přítomná a rozhodně by neměla být na této planetě už nikomu lhostejná. I na toto kniha silně apeluje. Tím spíš by se měl více seznámit s touto tematikou co nejširší okruh čtenářů a Pitschmannova kniha je pro to vhodnou příležitostí.

Michal Borůvka

Michal Borůvka (1979) studuje mezinárodní vztahy a evropská studia na Masarykově univerzitě.

144523@mail.muni.cz

¹⁾ Pitschmann, V.: *Jaderné zbraně: nejvyšší forma zabíjení*, s. 33.

²⁾ Tamtéž, s. 83.

³⁾ Tamtéž s. 199.

⁴⁾ Tamtéž s. 248.

⁵⁾ Tamtéž s. 252.